

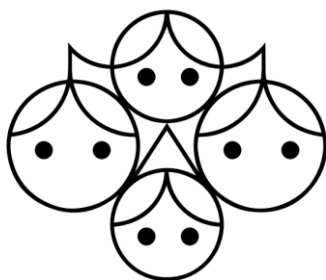

32. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ

Wellbeing, edukace & sexualita

Sborník příspěvků

**Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu
2024**

SPRSV

32. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice

s podtitulem

„Wellbeing, edukace & sexualita“

Sborník příspěvků z 32. celostátního kongresu k sexuální výchově
v České republice, který se konal v Hotelu Labe v Pardubicích
ve dnech 17.–18. 10. 2024.

Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu

2024

Bibliografický údaj sborníku:

APA 7:

Knytl, M. (Ed.). (2024). *32. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice: wellbeing, edukace & sexualita: sborník příspěvků*. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu.

ČSN ISO 690:2022:

KNYTL, Martin (ed.). *32. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice: wellbeing, edukace & sexualita: sborník příspěvků*. Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2024. ISBN 978-80-907936-5-1.

Editor:

PaedDr. Bc. Martin Knytl, Ph.D., MBA, MCS

Recenzenti:

PhDr. Petra Bendová, Ph.D., MBA

PhDr. Josef Kasal, Ph.D., MBA

Za jazykovou, obsahovou a formální stránku příspěvků zodpovídají jednotlivé autorky a jednotliví autoři.

ISBN 978-80-907936-5-1 (online; pdf)

ISBN 978-80-907936-4-4 (brožovaná vazba)

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons 4.0 CC-BY-SA 4.0 – Uveďte původ – Zachovejte licenci <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>.

Pořadatelé kongresu:

Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, z. s.

Sexuologická společnost České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně

Ústav sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové

&

Ústav sociálních studií Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové

Záštita nad kongresem:

doc. RNDr. Jan Kříž, Ph.D.

rektor Univerzity Hradec Králové

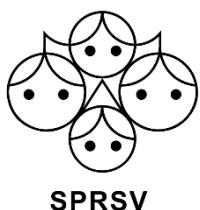
&

Bc. Jan Nadrchal

primátor statutárního města Pardubic

Oficiální partner kongresu:

Růžový slon s.r.o.

SPRSV

SEXUOLOGICKÁ
SPOLEČNOST
ČLS JEP

Univerzita
Hradec Králové

Pardubice

Růžový Slon
www.ruzovyslonek.cz

Prezidentka kongresu:

prof. PhDr. Dagmar Marková, Ph.D., vysokoškolská učitelka, Katedra všeobecné a aplikované etiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konstantína Filozofa v Nitre

Vědecký výbor:

doc. Mgr. Martina Cichá, Ph.D., vysokoškolská učitelka, Katedra antropologie a zdravotní vědy, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Mgr. Pavla Dobešová, Ph.D., vysokoškolská učitelka, Katedra antropologie a zdravotní vědy, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

JUDr. Vojen Güttler, emeritní soudce Ústavního soudu a vědecký pracovník Ústavu státu a práva Akademie věd České republiky

doc. Mgr. Michaela Hřivnová, Ph.D., vysokoškolská učitelka, Katedra antropologie a zdravotní vědy, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

doc. Lucie Jarkovská, Ph.D., vysokoškolská učitelka, Institut výzkumu inkluzivního vzdělávání, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita

JUDr. Pavol Kádek, Ph.D., vysokoškolský učitel, Ústav sociálního lékařství a lékařské etiky, Lékařská fakulta, Univerzita Komenského v Bratislavě

Mgr. Lucie Křivánková, Ph.D., vysokoškolská učitelka, Ústav sociálních studií, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc., vysokoškolský učitel, Ústav sociální práce, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, pracovník Ústavu státu a práva Akademie věd České republiky

JUDr. et Mgr. Filip Rigel, Ph.D., vysokoškolský učitel, Ústav sociální práce, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové

PaedDr. Josef Rydlo, výkonný ředitel SPRSV, vysokoškolský učitel

doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D., vysokoškolská učitelka, Katedra správního práva a správní vědy, Fakulta bezpečnostního managementu, Policejní akademie České republiky v Praze

doc. PhDr. René Szotkowski, Ph.D., vysokoškolský učitel, Ústav pedagogiky a sociálních studií, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

prof. PhDr. Petr Weiss, Ph.D., vysokoškolský učitel, Katedra psychologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, věd. prac. NÚDZ Klecany

Dr. Justyna Żylińska, rektorka Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie

Čestné předsednictvo:

doc. PhDr. Václav Bělík, Ph.D., ředitel Ústavu sociálních studií, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc., vysokoškolský učitel, Katedra pedagogiky a psychologie, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

JUDr. Jiří Kubík, právník, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky

Mgr. Iva Junová, Ph.D., ředitelka Ústavu sociální práce, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové

PhDr. Petr Lojan, Ph.D., MBA, vysokoškolský učitel, proděkan Fakulty sociálních studií, Vysoká škola Danubius

PhDr. Nella Mlsová, Ph.D., děkanka Pedagogické fakulty, Univerzita Hradec Králové

MUDr. Ivo Procházka, CSc., odborný lékař, zástupce přednosta Sexuologického ústavu VFN a 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy

Mgr. Jan Prouza, Ph.D., děkan Filozofické fakulty, Univerzita Hradec Králové

doc. PaedDr. Miluše Rašková, Ph.D., vysokoškolská učitelka, Katedra primární a preprimární pedagogiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D., vysokoškolská učitelka, Katedra společenských věd v kinantropologii, Fakulta tělesné kultury, Univerzita Palackého v Olomouci

Organizační výbor:

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc. – předseda

Mgr. Zuzana Prouzová – místopředsedkyně

PaedDr. Bc. Martin Knytl, MBA, MCS – tajemník

Bc. Magdaléna Hrdinová

Bc. Karel Hromadko

Mgr. Ivana Hýnová

Bc. Tereza Obrdlíková

Bc. Martina Pacltová

Mgr. Jaroslav Prouza

Mgr. Tereza Siegelová

Bc. Jitka Vlková

Zdravice rektora Univerzity Hradec Králové

Vážené kolegyně, vážení kolegové,

když jsem se rozhodl kandidovat na funkci rektora UHK, sliboval jsem, že naváži na to dobré, co na UHK vybudoval a připravil můj předchůdce, světově uznávaný toxikolog a přírodní vědec Kamil Kuča. Vždy mě na něm udivovalo a těšilo, že byt' jde o výsostně exaktního vědce, měl hluboké pochopení i pro sociální oblasti bádání a výzkumu. Příkladem je právě podpora vašeho snažení a usilování. A je to pro mě také přesně ta oblast, ve které chci na jeho předchozí aktivity navázat.

Je mi velikou ctí, že jedna z mých prvních udělených záštít ve funkci rektora UHK je podpora právě vašeho kongresu, právě vašeho sborníku. Těším se, jak budu sledovat vývoj vašich aktivit a zjištění, ke kterým chceme jako badatelé a badatelky v oblasti sociálních, ale i přírodních a dalších věd dojít. Díky za každou minutu vašeho času, kterou věnujete přemýšlení o druzích, díky za každý výstup, který může pomoci ke zkvalitnění života lidí v České republice.

S díky a s velkou vírou v důležitost vašeho snažení, srdečně

doc. RNDr. Jan Kříž, Ph.D.

Zdravice primátora města Pardubic

Vážené dámy, vážení pánové, milé hosté,

dovolte mi, abych vás co nejsrdečněji přivítal na 32. kongresu k sexuální výchově, který se koná pod záštitou významných odborných organizací a institucí a za uplynulá léta se stal nesmírně důležitou platformou pro diskusi o aktuálních tématech, která přesahují hranice vzdělávání, zdravotnictví i právní oblasti a dotýkají se každého z nás.

Jsem rád, že se zde scházejí odborníci napříčit různými profesemi, kteří se snaží přispět k lepšímu pochopení a přijetí sexuální výchovy jako nedílné součásti zdravého rozvoje mladých lidí i celé společnosti. Tematický záběr letošního programu ukazuje, jak různorodá a komplexní tato oblast je – od diskusí o konceptu kamarádství a jeho vlivu na socializaci v dětském kolektivu, přes queer inkluzivní sexuální výchovu, až po aktuální otázky, jakými jsou digitální technologie v partnerských vztazích nebo rizika spojená s generativní umělou inteligencí.

Velmi mě těší, že na tomto kongresu zazní také důležitá témata, jako jsou prevence diskriminace ve školách, osvěta v oblasti HIV, či možnosti využití asistované reprodukce. To všechno jsou oblasti, které si zaslouží naši pozornost a otevřenou diskusi bez tabu. Je skvělé vidět, že se i u nás daří posouvat hranice této problematiky a hledat cesty, jak sexuální výchovu přiblížit dětem, mladistvým i dospělým kvalitním a současně přátelským způsobem.

Dovolte mi poděkovat organizátorům, kteří s pečlivostí a nasazením připravili tento zajímavý program. Jsem přesvědčen, že si z dnešního setkání odnesete mnoho inspirativních poznatků a nových podnětů, které budete moci využít ve své praxi. Přeji vám úspěšný průběh kongresu, zajímavé diskuse a příjemně strávený čas v našem městě.

Bc. Jan Nadrchal

Slovo prezidentky kongresu

Za tým, že sa koná už 32. ročník kongresu k sexuálnej výchove stojí veľké úsilie jej dlhodobých aj súčasných organizátorov/organizátoriek a všetkých, ktorí/é prispeli odborne, prakticky či diskusne k jeho vzniku, zachovaniu a rozvoju. Preto im patrí uznanie a poďakovanie za ich často nedocenenú mnohoročnú prácu, vytváranie platformy pre zdieľanie rôznorodých teoretických, výskumných aj praktických poznatkov v celej ich pestrosti, šírke a dynamike, naprieč mnohými vednými disciplínami, svojské diskusie a otvorenú ale odbornú atmosféru. Práve takýto priestor je veľmi potrebný v súčasnej spoločenskej situácii, kde dochádza k polarizovaniu spoločnosti, podporovaniu vedecky nepodložených téz, rodových a sexuálnych predsudkov a stereotypov, politizovaniu, ideologizovaniu, zneužívaniu, dezinterpretáciám, šíreniu morálnej paniky a súčasne tabuizovaniu sexuality a spochybňovaniu sexuálnej výchovy. Preto tomuto kongresu prajem, aby tak ako doteraz aj v budúcnosti pokračoval vo svojej náročnej ceste a otváral diskusie o sexualite a témach, ktoré sú často prehliadané, málo tematizované či čakajúce na ich hlbšie preskúmanie, prinášal nové pohľady, vedecké poznatky či zamyslenia nad otázkami sexuality z rozličných perspektív a zachoval si svoju rozmanitosť, inšpiroval pre kvalitnú sexuálnu výchovu a umožňoval tak odborníkom a odborníčkam z rôznych oblastí zdieľať svoje poznanie.

prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD.

Obsah

Část I: Keynote příspěvek	11
Sněhurva sexuální výchovu nenahradí. Když dospělí o intimitě nemlčí, učí děti respektu k sobě i druhým	12
Lucie Jarkovská	
Část II: Odborné příspěvky	16
Žádná tabu před tabulí: Evaluace lekcí sexuální výchovy na českých školách.....	17
Barbora Benešová, Dagmar Křišová	
Sexuální a vztahová výchova v kurikulárních reformách na Slovensku	24
Katarína Minarovičová	
V rozmanitosti je síla – představení publikace LGBTQ+ příběhů pro vyučující.....	31
Irena Smetáčková, Marcela Macháčková	
Aktuální trendy v besedách o infekci HIV aneb Naše zkušenosti v ČSAP	35
Veronika Mičulková, Martin Voříšek	
Reprodukční představy a plány Češek a Čechů: Jaké jsou a proč se nenaplnují? ...	39
Eva Waldaufová	
Kamarádství jako koncept posilování soudržnosti v dětském kolektivu a jeho vliv na socializaci	45
Miluše Rašková, Dominika Provázková Stolinská, Erdal Ozyurt	
Sex a vztahy mladých dospělých – výsledky šetření CZECHSEX.....	50
Anna Ševčíková a kolektiv	
Intersex není transsex	53
Martin Fafejta	
Faktory opätovného vstupovania do partnerských a sexuálnych vzťahov	66
Dagmar Marková, Petr Kocina	
Situace s prvky ambivaletního sexismu očima mladých Čechů a Češek.....	78
Lucie Křivánková, Magdaléna Hrdinová, Martin Knytl	
Diskriminace ve školách z důvodu sexuální orientace nebo sexuální identity a efektivní přístup k jejímu řešení	87
Alena Sadílková, Dana Váhalová, Vladimíra Pejchal Grünwald	
Grooming: trenér a svěřenec.....	92
Dana Štěrbová, Zbyněk Svozil, Petr Krol	
Rizikové sexuální chování v kontextu s generativní umělou inteligencí.....	97
Pavla Dobešová, René Szotkowski	
Agrese mířená na queer postavy v prostředí online videoher: percepce účastníků	107
Lucie Křivánková, Martina Pacltová	
Právo a well-being. Protiklad nebo vzájemná podpora?	117
Olga Sovová	
K problematice nepřekažení a neoznámení sexuálně motivovaného trestného činu	127
Miroslav Mitlöhner	
EAN a trestně právní souvislosti v českém právu	135
Petr Lojan	

Část III: Informativní příspěvky	140
Sexuální výchova pro 21. století: Zdravé dospívání	141
Petra Sovová	
Témata genderové, vztahové a sexuální rozmanitosti do školy patří	146
Bohdana Rambousková, Agáta Hrdličková	
Jsou třídnické hodiny součástí prevence?	150
Tereza Lubasová	
Sex O'Clock: Televizní seriál jako hybatel změny v chápání nutnosti sexuální výchovy – a to pro všechny	153
Karolina Garguláková Zalabáková	
Ta „druhá“ modrá pilulka: PrEP	155
Marek Trčka	
Bakteriální Doxy PrEP/PEP – pro a proti	157
Ivo Procházka	
Růžový Medailonek společnosti Růžový slon	159
Lenka Skolková	
Medailonek společnosti Pink Lady	160
Lucie Flach	
Část IV: Postery	161
Srovnání programů plánovaného rodičovství v zemích jižní Asie.....	162
Sylvie Chrtková	
Trendy ve využívání asistované reprodukce: období před a v době pandemie covid-19	166
Adéla Volejníková	
Srovnání vývoje potratovosti v Česku a na Slovensku v letech 1993–2022.....	170
Bára Idlbeková	
Část V: Anotace dalších vystupujících	174
Soubor anotací dalších vystupujících	175
Soubor anotací workshopů	177

Část I: Keynote příspěvek

Sněhurva sexuální výchovu nenahradí. Když dospělí o intimitě nemlčí, učí děti respektu k sobě i druhým

Lucie Jarkovská

„Vážení rodiče, dovoluji vám informovat vás, že minulý týden během adaptačního kurzu shlédlo pět chlapců ze 6.A ve svém volném čase pornografický film Sněhurva a sedm prcalíků. Odkaz na tento film pak jeden z chlapců rozeslal do třídní whatsappové skupiny. Je tedy možné, že film viděly i další děti.“ Toto sdělení přistálo na začátku školního roku v e-mailových schránkách rodičů šestáků jedné základní školy. Vedení následně podniklo dva kroky. Zaprvé realizovalo vyšetřování, kdo film mezi děti zavlekl a kdo ho rozeslal, a příslušným chlapcům udělilo kázeňské postihy. Dále uspořádalo sezení se třídou na téma škodlivý vliv pornografie. Toto sezení považovala většina třídy za trapné a nechtěla se s vyučujícími o tématu bavit.

Co je na tomto příběhu zajímavé? Předně lze ocenit chlapce za to, že ze všech možných pornografických děl si vybrali zrovna kreslený skvost z roku 1980, který patří ke zlatému fondu pornografické kinematografie. Umě zveršovaný epos hodnotí ČSFD na solidních 84 %. Za povšimnutí stojí i ujištění rodičů o tom, že sledování filmu nebylo oficiální součástí školního programu, ale odehrálo se ve volném čase dětí. Zásadní a poněkud nešťastné ovšem je to, že když se ve škole objeví pornografie, škola ji v první řadě řeší kázeňskými postihy.

Odborníci odhadují, že až ¾ dětí do 12 let, tj. dětí na prvním stupni ZŠ, se setkají s pornografií a mnozí ji sledují opakovaně. Zdá se vám to šokující? Mně se zase zdá šokující fakt, že mnoho škol i rodičů považuje za nepatřičné, nabídnout dětem na prvním stupni sexuální výchovu. Bavit se s takhle malými dětmi o sexualitě se jim zdá moc brzy. Není pak divu, že zvědavé děti hledají zdroje po vlastní ose. A světe div se, narazí na pornografii, kterou pak s očima na vrch hlavy nabídnou i vrstevníkům: *„Aha, tak tohle je to přísně střežené tajemství, které nám dospělí nechtěli ukázat.“* V dětech se mísí pocity fascinace, šoku, vzrušení i znechucení. Prázdný prostor zaplní vulgarizovaná přepjatá verze sexu.

I když si mnozí myslí, že žijeme v době, kde padla sexuální tabu, právě sexuální výchova ukazuje, že tomu tak rozhodně není. Úzkost nejen kolem sexuality, ale i lidského těla je tak velká, že když děti probírají lidské tělo, mnohde se ani nedozví, jak pojmenovat pohlavní orgány. V oblasti klína je tajné přísně střežené území, kam s bezohledností a nevybíravým slovníkem vtrhne porno. Pokud to bude veršovaná Sněhurva, bude to ještě ta mírnější varianta. Porno pak tvaruje jejich představu o sexualitě a intimních vztazích, na kterých zůstane pramálo intimního. Za tohle nešťastné řešení mlčení dospělých školy potrestají žáky třídními důtkami. Jako doplněk neochotně nabídnou možnost o tématu si popovídat. I když jde spíše o kázání než o dialog, proč je porno zhoubné a každý, kdo se na něj dívá je tak trochu vyvrhel. Děti to v tuhle chvíli už považují spíše za trapné a útrpně čekají, až takováhle

hodina skončí. A školy můžou potvrdit, že děti se o sexualitě vlastně ani bavít nechtějí.

Ačkoli mnoho škol a vyučujících uznává, že by bylo dobré se o lidském těle, reprodukci a sexualitě bavit už s dětmi mladšího školního věku a klidně i v mateřských školách, nemálo z nich má obavy ze silících ultrakonzervativních hlasů, které tvrdí, že sexuální výchova děti sexualizuje a motivuje je k předčasnému zahájení sexuálního života či dokonce promiskuitě. Žádné výzkumy tuto domněnku nepotvrdily. Sexuální výchova musí být samozřejmě přiměřená věku a realizovaná s respektem a citlivě. K tomu potřebují školy kvalitní zdroje (knihy, didaktické postupy, interaktivní materiály) a training pro vyučující. Když je sexuální výchova vedena kvalitně a nabízí dětem možnost otevřeně mluvit o otázkách a tématech, která je zajímají, pomáhá budovat respekt k sobě i druhým a vede ke snižování rizikového chování.

Sexuální výchova začíná dávno před nástupem povinné školní docházky, ve chvíli, kdy se děti učí mluvit. Rodiče je učí pojmenovávat části těla, ukazují, že tohle je ruka, tohle hlava, tohle koleno, ale když přijde na pohlavní orgány, tak začnou mlžít. Ženským pohlavním orgánům říkají *pipinka* nebo *prcinka* a mužským *pindík*, *šuldík*, *lulinec*. Někdy si vypomáhají jmény kamarádů a tvrdí, že tohle je *Frantík* a tamto *Kačenka*, *Růženka* nebo *Boženka*. Někteří se snaží pojmenování pohlavních orgánů úplně vyhnout a říkají jen „*TAM dole*“. Základem dobrého a zdravého sexuálního života v dospělosti je budování sebevědomého pozitivního vztahu k vlastnímu tělu VČETNĚ pohlavních orgánů. Takže žádní *Frantíci* a tam dole, ale *PENIS* a *VULVA*, případně *VAGÍNA*.

Děti jsou ale zvědavé, tudíž přijdou s vlastními otázkami. Snad všechny děti, co znám, položily svému okolí otázku: „*Jak jsem přišla na svět? Odkud se berou miminka?*“ Rodiče od dob viktoriánských se této otázce bojí jako čert kříže a vymýšlí nesmysly o čápech, kapustě, květinách a čmeláčcích. Přitom je ta otázka tak očekávatelná, že by snad nemusel být problém se na ni připravit. V první řadě si uvědomte, že se ta otázka vůbec netýká sexu. Někteří rodiče mají pocit, že říct dítěti, jak dochází k oplodnění, je téměř totéž jako si s ním prohlížet pornografický časopis. Pro děti to nezavání ničím lechtivým nebo vzrušujícím. Prostě je jen zajímavá, kde se berou děti, stejně jako je zajímavá, jak se upeče dort, nebo proč v zimě padá sníh. Obvykle stačí základní popis reprodukčních procesů a dětem to úplně stačí. Zbytečným povykem, přešlapováním nebo rozpaky u nich jen vzbudíte pocit, že reprodukce, to je nějaká tajná komnata. Pokud jste z toho nesví, nacvičte si to: „*U tátnka je spermie, u maminky vajíčko. Jsou to dvě buňky, které se při spojení penisu a vagíny dostanou k sobě a když se propojí a vznikne embryo, které roste a roste, až je z něj miminko.*“

Dospělí k sexuální výchově často využívají knihy. Pokud se k tomu chystáte, doporučujeme materiál nejdříve prostudovat a zvážit, zda je vhodný. Když je něco kniha, ještě to neznamená, že je to dobré. Knížky zaměřené na sexuální výchovu dětí můžou kromě informací o sexu, vztazích a reprodukci předávat různé nezamýšlené obsahy, velice časté jsou genderové stereotypy a sexismus. Zde bych proto ráda upozornila na jeden ne úplně povedený příklad sexuální výchovy, které se ujal

děti oblíbený Krteček. Kniha Krtek a maminka má na příkladu dvou zamilovaných zajíců, kteří nakonec zplodí zaječátka, ukázat, jak se rodí děti. Ovšem než dojde k vyvrcholení příběhu, tj. k porodu malých zajíčků, tak probíhá fáze namlouvání. Zajdulka flirtuje se Zajdou, honí se po lese, Krtek by se rád přidal, ale oni o něj nejeví zájem. Sova mu vysvětlí, že se namlouvají.

Zajdulka Zajdovi z ničeho nic vzala do zaječích. Namířila si to rovnou ke svému pelišku a cestou se chichotala: „Přece jsem ti Zajdo říkala, že mě nechytíš.“ Třeba mě pozve k sobě na návštěvu napadlo Zajdu. Ale kdepak! Zajdulka moc dobře věděla, co se sluší a patří. Jako všechny zaječice dělala svému milému drahoty. Právě v tu chvíli, když Zajda dobíhal k Zajdulčině pelišku, ona mu přibouchla dveře rovnou před nosem. Zajda marně klepal. Zamilovaný zajíc byl z toho celý pryč. Smutně se odloukal kousek dál, sedl si na pařez a plakal a plakal:

„Ona mě nechce, už je to tak. Ale já jí ukážu! Natruc sním jedovatou muchomůrku a umřu. Alespoň uvidí, jak jsem jí měl rád.“

Naopak Zajdulku námluvy náramně bavily. Když uznala, že už toho upejpání bylo dost, vyběhla z pelišku celá načesaná, na stolek připravila pohoštění a čekala: „Cože ten Zajda tak dlouho nejde?“ Konec citace.

Pak nastoupí krtek vyjednávač, který zajíčkoví sebevraždu rozmluví a vysvětlí mu, že i když zaječice říká ne, myslí ano. Chce být dobývána, nemůže přeci jen tak souhlasit. Pomůže zajícovi natrhat květiny, což je recept na řešení každého konfliktu v partnerském vztahu, a nic už pak nebrání porodu. Děti dostanou svou lekci o manipulaci a citovém vydírání v partnerských vztazích, ale o tom, jak se rodí děti, se nic moc nedozví. Učit děti, že ne znamená ano, vypadá spíš jako průprava pro život v kultuře znásilnění. Děti se neučí vyjadřovat svoje pocity, potřeby a touhy, ale být konformní se společenskými normami. K tomu můžete připočít povinné objímání příbuzných, se kterými se děti objímat nechtějí a hned si můžete být jistí, že dítě je o pár kroků blíž k tomu, aby se neumělo bránit, když se mu bude dít něco ošklivého.

Hodně dospělých začne toto téma řešit, když se blíží čas puberty, a to ze strachu, že děti začnou pohlavně žít. Jejich první sexuální zážitky chtějí odvrátit tím, že je straší pohlavními chorobami. O těch se cudně mlčí a až když máme pocit, že by se mládež mohla zajímat o sex, vmete se jim do tváře: „A když spolu budete spát, můžete dostat syfilis nebo AIDS.“ Dospívající to pak mají tendenci brát na lehkou váhu, protože tenhle model znají. Když byli malí, strašili je dospělí čertem. „Nezlob, nebo přijde čert a odnese tě do pekla!“ To se teď změnilo na „Neměj sex, nebo si tě odnese pohlavní choroba.“ Já navrhuji opačný postup, nestrašte děti čertem, ale klidně už v útlém věku jim odhalte existenci pohlavních chorob. Posloužit k tomu mohou třeba hračky. Já mám doma plyšovou chlamydii a plyšovou veš muňku. Pohlavní choroby tak pro děti budou obyčejnou součástí světa, stejně jako kašel nebo zložená ruka.

Výzkumy ukazují, že strašení má spíš negativní efekt, vede k tabuizaci sexuality, stigmatizaci nemocných osob, ale nevede k zodpovědnějšímu přístupu mladých

lidí v sexu. Toho lze mnohem spíše dosáhnout otevřenou a respektující diskusí, podporou komunikačních dovedností, budováním pozitivního vztahu k sobě a svému tělu a empatie a respektu vůči druhým. Sex by neměl být něčím, od čeho děti odra-
zujeme, nejedná se o patologické chování, jako je třeba zneužívání drog. Pedago-
gickou perspektivou je vhodnější se na něj dívat jako na oblast života, která má
lidem přinášet radost a potěšení, jen je třeba při něm myslet na druhé a dodržovat
určitá pravidla. Jízdu na kole také nepředstavujeme skrze příběhy cyklistů, kteří se
zmrzčili a zemřeli po střetu s autem.

Když se obloukem vrátíme k úvodnímu příběhu o Sněhurvě, ani ta není dobrým
pedagogickým nástrojem. Pornografie šířící se mezi dětmi je skutečně problémem
a její sledování může mít negativní důsledky. Pokud se stává dominantním zdrojem
informací o sexu, často tím prvním, na který děti narazí, vede to k normalizaci ná-
silí, objektivizaci žen a neschopnosti pojmenovat a řešit problémy se sexualitou
spojené od zdravotních problémů, přes problémy vztahové až po sexuální zneuží-
vání. Třídní důtky to ale nevyřeší, úkolem dospělých, a to jak rodičů, tak škol, je
nabídnout jim důstojnější prostor pro jejich zvědavost a ochotu se o tomto tématu
otevřeně bavit.

Shrňme si na závěr pár principů, na kterých by sexuální výchova ať už v rodině
nebo ve škole měla stát:

- Buďte otevření, více vám hrozí, že řeknete příliš málo, než že řeknete moc.
- Sebevědomě pojmenujte všechny části těla včetně genitálií, a to u všech osob
bez ohledu na pohlaví.
- Když se vás děti ptají, soustřeďte se na podstatu otázky, až pak na to, že nějak
souvisí se sexem.
- Podpořte jejich schopnost vnímat a vyjádřit, co je jim příjemné a co nepří-
jemné.
- Nenuťte je do nevyžádaného fyzického kontaktu, i když se jedná o líbání
a objímání příbuzných, po kterých by případně mohli dědit.
- Naučte je vnímat přání, potřeby a hranice druhých.
- Neukazujte jim sex jako něco zakázaného a podezřelého, ale jako radostnou
stránku života.

Autorka:

doc. Lucie Jarkovská, Ph.D.

Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta

Institut výzkumu inkluzivního vzdělávání

jarkovska@ped.muni.cz

Část II:

Odborné příspěvky

Žádná tabu před tabulí: Evaluace lekcí sexuální výchovy na českých školách

Barbora Benešová, Dagmar Krišová

Abstrakt:

Příspěvek představuje evaluaci metodik sexuální výchovy vyvinutých organizací Konsent. Na základě dotazníkového šetření, hloubkových rozhovorů s vyučujícími a zúčastněného pozorování výuky a školení pořádaných Konsentem přináší podrobný přehled o přínosech a výzvách spojených s implementací těchto metodik. Ukazuje se, že praktické a interaktivní prvky příruček umožňují studujícím aktivně se zapojit do diskusí a kriticky uvažovat o tématech, která se dotýkají jejich života. Evaluace však zároveň poukazuje na nedostatek metodických zdrojů a časová omezení, jež mohou vést k direktivnímu přístupu ve výuce. Příspěvek zdůrazňuje potřebu širší metodické podpory při výuce genderových a sexuálních témat a nabízí konkrétní doporučení pro další implementaci.

Klíčová slova:

Evaluace; metodiky sexuální výchovy, potřeby vyučujících

Úvod

Spolek Konsent od roku 2021 publikuje metodiky sexuální výchovy, které pomáhají vyučujícím realizovat interaktivní a na aktivitě studujících založené hodiny sexuální výchovy. Metodiky staví mimo jiné i na feministických výzkumech sexuality a sexuální výchovy a snaží se bořit stereotypy panující o ženské a mužské sexualitě a předávat hodnoty vzájemného respektu. Tvůrčí tým dbá na to, aby byly lekce psány inkluzivním jazykem a reflektovaly rozmanitost sexuálních identit.

Lekce jsou volně dostupné na webových stránkách spolku, kde si je pedagogičtí pracovníci a pracovnice průběžně stahují. Jak s nimi ale ve třídách pracují? Které z publikovaných lekcí vyučují a jakým způsobem? Pracují s celými metodikami nebo jenom s jejich částmi? V jakých momentech metodiky podle vyučujících fungují a jaké momenty naopak považují za problematické? Jak na lekce reagují studující? Odpovědi na tyto a další otázky jsme hledali prostřednictvím evaluace, jež se skládala z kvantitativního dotazníkového šetření a kvalitativní části v podobě rozhovorů a zúčastněného pozorování.

V době evaluace bylo k dispozici osm metodik na témata: *Souhlas, Mýty o pohlavních orgánech a sexu, Zaslání intimního obsahu, Sexuální obtěžování, Pornografie, Respekt, Antikoncepce a Sexuálně přenosné infekce*. Kvantitativní šetření se věnovalo všem osmi lekcím. V kvalitativní části evaluace byla sledována realizace prvních čtyř jmenovaných lekcí.

Metodologie

Dotazník¹ byl 27. října 2023 rozeslán na e-mailové adresy osob, které si stáhly jednu či více metodik sexuální výchovy z webových stránek spolku Konsent. Osloveno bylo cca 1800 kontaktů s návratností celkem 114 odpovědí. Dotazník sledoval uživatelskou zkušenost s lekci. Jeho vyhodnocení proběhlo v listopadu 2023 v programu Excel.

V kvalitativní části evaluace byly klíčovými metodami polostrukturované hloubkové rozhovory a zúčastněná pozorování školení² vyučujících a samotné výuky, které proběhly v průběhu školního roku 2022/23 a umožnily detailněji nahlédnout kontext zavádění lekcí a jejich realizaci ve školním prostředí. V roce 2022 byla realizována tři zúčastněná pozorování školení, která organizace Konsent pořádala pro vyučující. V květnu a červnu 2023 pak proběhla zúčastněná pozorování přímo ve školních třídách na dvou základních a středních školách. Jednalo se o výuku v 7. a 8. třídě základní školy a v 1. a 3. ročníku střední školy, ve kterých vyučující aplikovaly lekce *Souhlas, Mýty o pohlavních orgánech, Zasílání intimního obsahu a Sexuální obtěžování*.

Rozhovory byly uskutečněny s devíti učitelkami, které absolvovaly školení Konsentu k metodikám sexuální výchovy a buď již aplikovaly, nebo plánovaly aplikovat lekce ve své výuce. Jedním z hlavních cílů těchto rozhovorů bylo porozumět pohledu pedagožek na školení i lekce Konsentu.

Díličí výsledky dotazníkového šetření

Reakce třídních kolektivů na lekce jsou dle vyučujících využívající metodiky převážně pozitivní. Studující oceňují nejen témata, která lekce zpracovávají, ale i způsob, kterým jsou hodiny vedené. Respondenti a respondentky reportují, že: „témata žáky mimořádně zajímají a oceňují, že nejde jen o biologické pojetí sexuality“, „téma souhlasu velmi rezonovalo celou školou – děti si informace předávali napříč ročníky“, „velmi je to baví, mluví o pohodové atmosféře a jiném přístupu k tématu narozdíl od biologie“. V některých třídních kolektivech se však vyučující setkávají se studem, trapností nebo nemožností téma otevřít kvůli nedostatečně bezpečnému klimatu třídy: „často se stydí o těchto věcech mluvit“, „témata jsou stále spíše tabuizovaná, a proto se cítí trapně nebo se nechtějí aktivit účastnit“. Několik vyučujících zmiňuje rozdíl v reakci dívek a chlapců: „bývá problémem propastný rozdíl mezi "vyspělostí" dívek a chlapců, nastavením, znalostmi“, „většinou ve třídě není dobré klima pro tato témata, asi bych do budoucna rozdělovala skupinu na holky a kluky“.

Třemi nejpoužívanějšími lekcemi byly v době evaluace lekce *Souhlas, Antikoncepce a Respekt*. *Souhlas* a *Respekt* vyučující volí, protože pro ně představují pozvolný vstup do tématu a připravují studující i samotné vyučující k otevírání intim-

¹ Dotazník zpracovala a vyhodnotila Mgr. Aneta Soukopová.

² Konsent nabízí školení pro vyučující, které nabízí metodickou podporu pro výuku sexuální výchovy pomocí publikovaných lekcí.

nějších témat: „můžu začít pozvolna a na lekci Respekt se naučit v fungovat v takových typech hodiny bez zbytečného studu“, „mi připadají jako základ pro jakékoliv vztahy“ (*Souhlas, Respekt*), „je to pro mě stěžejní téma, nemám problém o něm mluvit narozdíl od jiných lekcí“ (*Souhlas*), „jsou univerzální a fungují i pro třídy, kde by bylo obtížné mluvit o intimnějším tématech“ (*Souhlas, Respekt*). Použití lekce *Antikoncepce* pak vyučující odůvodňují tím, že toto téma mají obsažené ve školním vzdělávacím programu a zapadá jim do plánovaných tematických celků, ale i tím, že si o toto téma říkají sami studující.

Vyučující jsou s výběrem nabízených témat spokojeni, dále by ocenili lekci, která by odtabuizovala menstruaci a vedla k respektující komunikaci o ní, dále lekce o LGBT+ identitách, vztazích, lásce, komunikaci či o vztahu k vlastnímu tělu a body shamingu. Jedna z vyučujících u lekcí postrádá cvičení na ověřování získaných znalostí: „možná by bylo fajn doplnit o nějaká interaktivní cvičení, ověřování pomocí digitálních nástrojů, to si musím vždy dodělat.“

Dotazník sledoval také to, jakou časovou dotaci jednotlivým tématům vyučující věnují. Většina lekcí je designovaná na 90 minut, tedy dvě vyučovací hodiny, s tím, že je lze zkrátit a téma probrat v jedné hodině, nebo naopak rozšířit. Některé lekce obsahují aktivity i na více vyučovacích hodin. Většina vyučujících vyučuje lekce ve formátu 45 minut, buď tak, že lekci zkrátí nebo použijí pouze některé aktivity jako doplněk k vlastní přípravě. Někteří lekci rozloží do dvou vyučovacích hodin v režimu jedna hodina za týden dle dotace v rozvrhu. Zhruba třetina vyučujících vyučuje zvolená témata ve dvouhodinovém bloku a pouze 15 % respondentek a respondentů uvádí, že vyučuje přesně podle metodiky ve formátu 90 minut.

Některé lekce pracují s modelovými příběhy, na nichž se studující učí vcítit do jednotlivých postav a řešit problematické situace. Lekce se snaží zohledňovat rozmanitost sexuálních identit, a proto zařazuje i příběhy stejnopohlavních párů. Dotazník zjišťoval, zda tyto modelové příběhy vyučující používají a jak na ně reagují studující. Většina vyučujících, kteří pracovali s některou z lekcí obsahující příběhy se stejnopohlavními páry, uvádí, že příběhy zachovávají v původní podobě. V případě, že se vyučující setkají s posměšky nebo nevhodnými komentáři, nabídnou vysvětlení a diskusi usměrní. Někteří vyučující uvádějí, že studující příběhy se stejnopohlavními páry nijak neřeší, někteří se setkávají s vyloženě pozitivními reakcemi: „přišlo několik lidí poděkovat za to, že se o nich bavíme “normálně” a neděláme z toho problém“. Mezi respondentkami a respondenty jsou ale i vyučující, kteří se příběhům se stejnopohlavními páry vyhýbají nebo si je upravují na heterosexuální páry z obavy, že by se diskuse stočila jinam, než si přejí: „upravil jsem na heterosexuální páry, chtěl jsem se vyhnout odvedení pozornosti od tématu“, nebo proto, že se bojí, že by neustáli negativní reakce studujících: „v některých třídách se vyhýbám, protože homofobní urážky v takové síle nezvládám korigovat“. Z odpovědí je patrné, že mezi jednotlivými vyučujícími jsou poměrně velké rozdíly v míře přijetí neheterosexuálních identit. Jsou vyučující, kteří téma berou jako samozřejmost: „s homosexualitou pracuji jako s přirozeně se vyskytující variantou – moc to nepitvám, když o tom mluvím jako o samozřejmosti, žáci můj přístup zrcadlí“, ale i vyučující, kteří jsou zatíženi nereflektovanými předsudky, které

přenášejí i na studující: „s homofobními narážkami se setkávám a reaguji na ně slovy: Každému co jemu je příjemné, ale nesmí to dávat příliš na odiv. S tím se shodneme a můžeme pokračovat v lekci.“

Zjištění kvalitativního šetření

Vyučující se o metodikách sexuální výchovy od spolku Konsent dozvěděli primárně prostřednictvím pozvánky na školení spolku, kterou jim zaslalo vedení školy. Jejich zájem o účast na školení vycházel ze dvou vzájemně propojených důvodů: 1) pocitu nedostatečné metodické podpory v oblasti sexuální výchovy a 2) uvědomované potřeby zabývat se sociálními aspekty sexuality, které výrazně ovlivňují a formují životy studujících. K volbě využít ve výuce metodiky sexuální výchovy pak vyučující vedla snaha vyvracet stereotypy a otevřít prostor pro diskusi o rozmanitosti prožívání sexuality, kterou považují za přirozenou a normální součástí života každého jedince.

Ve výpovědích vyučujících je patrný důraz na potřebu skutečně *diskutovat* a rozvíjet kritické myšlení studujících. Zejména proto, že pozorují vliv sociálních sítí a pornografie na jejich utváření představ o danosti určitých norem (těla, sexuality a genderu). Vedle implicitního důrazu na ochranu dětí se vyučující shodují v tom, že diskuzní formát metodik pomáhá uchopit sexualitu jako oblast, kterou každý nějak prožíváme a prožíváme, a je proto nedostatečné se jí věnovat pouze formou frontální výuky a předáváníí faktů.

Některé z vyučujících by bez metodik Konsentu sexuální výchovu vůbec nevyučovaly. Například jedna vyučující používá metodiky pouze v rámci školních projektových dnů, jinak by sexuální výchovu nezařazovala do výuky vůbec. Jiné vyučující přiznávají, že by si na sexuální výchovu bez těchto metodik vůbec „netroufly“, což dokazuje význam metodik nejen coby obsahového zdroje, ale také coby nástroje pro posílení sebedůvěry vyučujících v této oblasti.

Informátorky sdílí své zkušenosti ze školení a šíří metodiky mezi svými kolegy a kolegyněmi, kteří se často potýkají s podobnými problémy a obavami, a přispívají tak k širšímu zavádění sociální sexuální nauky ve svých školách. K úspěšnosti šíření metodik na školách podle některých přispívá také kvalitní zpracování metodik na křídovém papíře. Vizualně atraktivní podoba přidává lekcím a zavádění sociální sexuální nauky větší váhu a usnadňuje vyjednávání s vedením škol.

Hodnocení metodik ze strany vyučujících je převážně pozitivní. Oceňují zejména možnost upravit si jednotlivá cvičení podle potřeb konkrétní třídy. Vyučující velmi kladně hodnotí, že metodiky obsahují jasné praktické návody na to, jak se studujícími ve výuce pracovat, a že interaktivní forma napomáhá studujícím vzájemně si objasňovat pojmy a rozvíjet citlivost k různým pohledům na sexualitu. Byť tak nemusí v hodině otevírat nová témata, pro studující je nové to, že o nich mohou diskutovat, a tak se nad nimi zamyslet a vztáhnout si je do svého života.

Metodiky sexuální výchovy však vkračují do prostoru, který je omezen časem a vzdělávacími prioritami. Sexuální výchova je vnímána jako méně důležitá oblast vzdělávání, zvláště v čase přípravy studujících na přijímací řízení na střední školy.

Jak ukázalo pozorování výuky, nedostatečná časová dotace může vyústit do dvou nežádoucích důsledků: 1) Ve snaze v omezeném čase obsáhnout celou lekci, přechází vyučující do frontální výuky, která studujícím odebírá hlas a snižuje jejich zájem. 2) Sami studující nejsou zvyklí na diskuzi a možnost vyjádřit svůj názor, a tak se někdy vyjadřují spíše podle toho, co se od nich v rámci vztahu s vyučujícími očekává.

Vyučující, kteří nejsou dobře obeznámeni s terminologií zejména u témat jako gender, genderová rovnost, stereotypy, mýty či sexuální identity a intersexualita, se v názorové konfrontaci se studujícími uchylují ke čtení definic z příruček, aniž by se jim podařilo vést s metodikami – a v důsledku se studujícími – plnohodnotný dialog. Metodiky se v takové chvíli stávají jen souborem „obecných pravd“, jež vyučující přejímají (a následně studujícím prezentují) bez toho, aby je kriticky reflektovali.

Dalším úskalím v realizaci sexuální výchovy je obava z případných reakcí rodičů, zejména pokud jde o citlivá témata, jako je pornografie. Vyučující vnímají pornografii jako palčivý problém, který zasahuje děti již na prvním stupni základní školy, a cítí potřebu se tomuto tématu věnovat. Nicméně často si nejsou jistí, jak daleko mohou zajít. V některých školách výuku o pornografii zcela zakázalo vedení školy, což vyučující vnímali spíše jako snahu chránit školu před případnými stížnostmi rodičů než jako ochranu samotných dětí.

Potřeba prezentovat sexuální výchovu v “bezpečném” rámci tak, aby byla přijatelná pro rodiče, případně pro vedení, může také vyústit v to, že se vyučující odchýlí od jednoho ze stěžejních principů metodik – holistického rámování sexuality. I lekce, které jsou psány tak, aby stejnou měrou zohlednily negativní i pozitivní aspekty intimních vztahů a sexuality, jsou ve výuce rámovány důrazem vyučujících na riziko a ochranu dětí.

Kromě stávajících metodiky by vyučující uvítali zejména metodiky pro diskusi a zohlednění sociálního aspektu témat, která jsou v sexuální výchově vždy pojímána biologicky, jako jsou pohlavní nemoci a antikoncepce³. Některým také chybí komplexnější metodiky věnující se budování vztahů. Uvítaly by podporu v tom, jak se zabývat hodnotami, jako je důvěra nebo zodpovědnost, aniž by se „moralizovalo“. Vyučující se dále domnívají, že se sexuální výchovou by se mělo začít dříve, protože mnoha studujícím 2. stupně základních škol a středních škol chybí základní znalosti. Z evaluace také vyplývá, že je třeba zohlednit odlišné kulturní prostředí, zejména u dětí ze sociálně znevýhodněných prostředí, kde je verbální sebevyjádření obtížnější.

³ Rozhovory probíhaly ještě před zveřejněním lekcí *Antikoncepce a Sexuálně přenosné infekce*, které se právě o zohlednění sociálního aspektu u těchto témat snaží.

Reakce na potřeby vyučujících

V přímé reakci na zjištění evaluace vznikly *Metodické podklady k výuce sexuální výchovy*. Ty se vážou ke všem doposud publikovaným lekcím sexuální výchovy a zahrnují obecné instrukce a doporučení k používání lekcí ve výuce, informace o inkluzivním jazyce, aktualizaci dříve vydaných lekcí a kapitolu o tématu genderu a sexuality s odkazem na neziskové organizace, které mohou poskytnout další metodickou podporu. Součástí *Metodických podkladů* jsou i odpovědi na otázky, které vyučující nejčastěji pokládají během školení.

V reakci na poptávku vyučujících vznikly dvě nové lekce – Menstruace, jejímž hlavním cílem je posílit schopnost studujících o menstruaci otevřeně mluvit. Lekce usiluje o potírání menstruačního stigmatu a některých mýtů panujících o menstruaci. Menstruaci se částečně věnuje i další nově publikovaná lekce *Vybraná témata reprodukčního zdraví*. Do konce roku 2024 budou nově publikovány také dvě lekce věnující se vztahům a emocím, které se se vztahy pojí. Dosavadní metodiky byly určeny pro 2. stupeň ZŠ a střední školy, nově spolek Konsent připravuje čtyři metodiky i pro vyučující 1. stupně. Jedná se o lekce *Intimní části těla, Osobní hranice, Lásky a přátelství* a *Genderová identita*⁴.

Závěrečná doporučení

Vyučující postrádají dostatečné metodické zdroje pro výuku sexuální výchovy, kterou však považují za důležitou oblast vzdělávání, zejména v dnešní době volného přístupu k informacím na internetu. Děti a dospívající si často sami vyhledávají informace, aniž by měli možnost je kriticky reflektovat a diskutovat. V tomto kontextu vyučující oceňují aktivity Konsentu a jeho lekce sexuální výchovy. Diskusní a interaktivní forma lekcí se ukazuje jako vhodný formát výuky sexuální výchovy – a to jak z pohledu dětí a dospívajících, kterým lekce dodávají hlas a možnost pochybovat určité normy a mýty, tak z pohledu vyučujících, kterým dodávají sebedůvěru ve výuce. Bez metodik Konsentu by někteří z vyučujících sexuální výchovu ani neučili, případně jim lekce umožňují šířit principy sociální sexuální výchovy mezi kolegy a kolegyněmi na svých školách.

Vzhledem k tomu, že jsou vyučující limitováni rozvrhem a časovou dotací, která často nekonvenuje s tím, kolik času by bylo vhodné probíraným tématům věnovat (a kolik prostoru jim věnují metodiky), je důležité, aby metodiky explicitněji formulovaly klíčové sdělení lekce. Metodiky by dále měly vyučující vést k tomu, že důležitější, než „prolétnout“ celou lekci a předat všechny v metodice obsažené informace, je dát studujícím prostor pro interakci, zapojení se do diskuse, aktivní přemýšlení o tématech souvisejících se sexualitou a reflexi. Takto explicitně formulovaná instrukce by měla vyučujícím pomoci vyhnout se frontálnímu přístupu, který neumožňuje studujícím navázat skutečný vztah k probíraným tématům.

⁴ Všechny publikované lekce lze nalézt na webových stránkách spolku Konsent: <https://konsent.cz/provyucujici/>.

Obecně je potřeba rozšířit podporu pro vyjasnění pojmů, které by brala v potaz různá předporozumění tématům týkajících se sexuality a genderu. Vhodným krokem se tady zdá vytvořit komunikační platformy pro vyučující, v jejichž rámci budou moci diskutovat a reflektovat své pohledy na sexualitu a sexuální výchovu a lépe porozumět komplexní povaze sexuality (během evaluace to působilo, jako by evaluátorka byla vůbec prvním člověkem, se kterým vyučující mohou témata sexuální výchovy a sexuality diskutovat). Tuto potřebu artikuluji sami vyučující a zdá se, že školení, jako jsou ta, která poskytuje Konsent, představují dobrý model pro tento typ platformy.

Příspěvek vznikl za podpory nadačního fondu Abakus a GA UK, číslo projektu 261923.

Autorky:

Mgr. Barbora Benešová

Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

barbora.benesovska@fsv.cuni.cz

Mgr. Dagmar Krišová

Konsent, z.s.

Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta

Katedra sociální pedagogiky

dagmar@konsent.cz, krisova@ped.muni.cz

Sexuálna a vzťahová výchova v kurikulárnych reformách na Slovensku

Katarína Minarovičová

Abstrakt:

Príspevok prináša prehľad postavenia sexuálnej výchovy, výchovy k manželstvu a rodičovstvu, či vzťahovej a sexuálnej výchovy v kurikulárnych reformách základného a stredného školstva na Slovensku. Poukazuje na zmeny obsahu a postavenia sexuálnej výchovy v štátnom vzdelávacom programe a hľadá odpovede na otázku, či sú tieto zmeny výsledkom konsenzu odborných skupín alebo výsledkom konzervativizmu v politike a neoliberalizmu v školstve.

Kľúčové slová:

Sexuálna výchova; vzťahová výchova; kurikulárne reformy

Vymedzenie sexuálnej výchovy

Sexuálnu výchovu vnímame ako relevantnú oblasť výchovy a vzdelávania v súvislosti s právom na informácie, ako podporu autonómneho a zodpovedného (nie len sexuálneho) života, ale aj ako prevenciu niektorých negatívnych sociálnych javov (napr. rodovo podmieneného násillia v párových vzťahoch). Jednou z ústredných súčastí sexuálnej výchovy je biologická stránka sexuality: pohlavné dospievanie, sexuálny život, reprodukcia človeka. Hoci býva kvôli svojmu vedeckému základu považovaná za nekonfliktnú „bezpečnú zónu“, aj spôsob popisovania biologických procesov a interpretácia biologických faktov podlieha spoločenským predstavám o rodových rolách.

Sexuálna výchova by mala byť otvorenou komunikáciou medzi učiteľmi a žiakmi, vychádzať z otázok žiakov a žiačok o sexualite a z ich potrieb. Mala by smerovať k hlbšiemu poznaniu a porozumeniu jednotlivým oblastiam sexuality, partnerským vzťahom a ich dôsledkom na život človeka, mala by byť aj návodom na zdravší a plnohodnotnejší intímny, partnerský a sexuálny život. Súčasťou jej obsahu by mala byť ľudskoprávna rovina sexuálnej výchovy.

Ženy a muži majú v našej spoločnosti nerovné postavenie, ich sexualita je vnímaná rozdielne a čelia rozdielnym v oblasti sexuality rôznym problémom. Sexuálna výchova má svoje rodové aspekty. Väčšinou prebieha v koedukovaných triedach, niekedy sú chlapci a dievčatá „poučení“ oddelene, avšak vždy si odnášajú rozdielne informácie aj napriek tomu, že sa k nim dostáva rovnaký obsah. Výskumy zo zahraničia ukazujú, že učiteľky a učelia stotožňujú sexualitu dievčat s reprodukciou, zatiaľ čo u chlapcov s pôžitkom a slasťou (Jarkovská, 2013).

Prostredníctvom sexuality je uplatňovaná moc a normatívne usmerňované ľudské správanie a prežívanie. V mnohých štátoch sa preto sexuálna výchova stáva

predmetom vášnivých debát rôznych názorových skupín. Debata o obsahu sexuálnej výchovy a o ne/prístupe detí k nej, sa z kruhu odbornej verejnosti dostala do verejného diskurzu v rokoch 2014–2015 najmä vďaka „referendu o rodine“, ktoré iniciovala Aliancia za rodinu. V súčasnosti sa téma sexuálnej výchovy objavuje vo verejnom diskurze vďaka príprave kurikulárnej reformy na základných školách, ktorá vzťahovú a sexuálnu výchovu prináša do obsahu vzdelávania cez jednotlivé vzdelávacie oblasti, najmä oblasť človek a spoločnosť – ktorú tvoria predmety občianska náuka, etická výchova/náboženská výchova, dejepis a geografia.

Vzdelávacie politiky a sexuálna výchova na Slovensku

Kurikulum nie je len pedagogický nástroj, ale aj politický akt ovplyvnený širšími kultúrnymi a ideologickými trendami (Ylimaki, 2012). Sexuálna výchova má na Slovensku v kurikulu základných a stredných škôl svoje miesto od vzniku Československa v roku 1918. V priebehu času sa menil nielen jej názov, ale aj obsah a postavenie v rámci štátneho kurikula. Rovnako môžeme pozorovať aj zmeny a postoje verejnosti k sexuálnej výchove na školách (Libáková et al., 2019). Hoci je sexuálna výchova významná oblasť ľudských práv v kontexte práva na informácie, práva na ochranu zdravia, reprodukčných práv, príprava na zodpovedné rodičovstvo, príprava na párové spolužitie, prevencia sexuálne prenosných ochorení, prevencia rizikového sexuálneho správania a sociálne patologických javov s ním súvisiacich, prevencia neželaného otehotnenia, hlavne v prípade mladistvých, v posledných rokoch na Slovensku zápasí o svoje miesto v kurikulu základných a stredných škôl.

Na Slovensku prešla sexuálna výchova z obsahového hľadiska od pohlavnej výchovy, cez sexuálnu výchovu až k výchove k manželstvu a rodičovstvu. Dvadsiate a tridsiate roky 20. storočia sú označované za „zlatý vek“ sexuálnej výchovy v Československu. Boli publikované desiatky odborných, výchovno-vzdelávacích i populárno-vedeckých kníh, štúdií, statí a článkov a navyše sa prekladalo množstvo cudzojazyčnej odbornej literatúry. Zaznievala stále väčšia kritika kresťanského ortodoxného chápania rodiny, manželstva a pohlavného pudu (pozri Vernarcová, 2011; Lukšík & Supeková, 2003; Šulová et al., 2011). Druhá svetová vojna na dlhú dobu odpútala pozornosť od problematiky sexuálnej výchovy a po jej skončení sa dovedy nazhromaždené teórie zavrhlí ako „buržoázne výdobytky“. V 60-tych rokoch 20. stor. v dôsledku nízkej pôrodnosti, začínajú odborníci upozorňovať na problémy a otvárajú priestor pre ich riešenie. Záujem odbornej verejnosti však paradoxne neuspokojujú odborné učebnice, v ktorých nenájdeme zmienku o sexuálnej a pohlavnej výchove (na rozdiel od publikácií z 20-tych rokov 20. stor.). Vládne uznesenie z roku 1966 opäť zdôraznilo význam výchovy k rodičovstvu a viacerým vládnym orgánom nariad'ovalo preskúmať formy a metódy tejto výchovy a vypracovať jej koncepciu. Realizácia však bola komplikovaná aj vďaka nedostatku potrebnej literatúry, učebných pomôcok a orientácii iba na deti z najvyšších ročníkov základných škôl (Vernarcová, 2011). V roku 1979 nariadilo Ministerstvo školstva včlenenie výchovy k rodičovstvu do učebných plánov všetkých učebných odborov, čo otvorilo cestu systematickej pozornosti cez metodické materiály, diskusie o nových pohľadoch, koncepciách a východiskách. Po roku 1989 vznikli už povinné

učebné osnovy s názvom Sexuálna výchova. Neskôr v roku 1994 boli aktualizované ako učebné osnovy pre 1. a 2. stupeň základných škôl a pre stredné školy, určené ako prierezové a nadpredmetové. Neskôr boli z politických dôvodov, avšak bez zmeny obsahu premenované na učebné osnovy Výchovy k manželstvu a rodičovstvu pre základné a stredné školy bez vyčleneného špecifického predmetu (Lukšík & Supeková, 2003; Vernarcová, 2011).

Niektoré témy, ktoré súvisia so sexuálnou výchovou boli v roku 2008 zapracované do učebných osnov predmetov občianska náuka, etická výchova, náboženská výchova, biológia, prírodoveda. Boli vypracované aj samostatné osnovy predmetu Výchova k manželstvu a rodičovstvu (ďalej ako VkMR), ktoré však boli v roku 2010 inovované a stali sa nepovinnými (dovtedy boli povinné a nadpredmetové). Školám pribudla povinnosť pri VkMR spolupracovať s rodinami, informovať rodičov o realizácii VkMR vo výchovno-vzdelávacom procese školy, oboznámiť ich s cieľmi, obsahom a procesom VkMR. Pri realizácii VkMR sa odporúča brať ohľad na vek žiakov/žiačok, ich telesnú, duševnú a sociálnu vyspelosť, a v neposlednom rade treba počítať aj s výchovnými vplyvmi rodinného prostredia či lokality, v ktorej sa škola nachádza (Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, 2010, s. 15).

V septembri 2015 vstúpil do platnosti nový, inovovaný Štátny vzdelávací program (iŠVP) pre jednotlivé stupne škôl. Sexuálna výchova sa v ňom prostredníctvom nových prierezových tém: „výchova k manželstvu a rodičovstvu“ (2. stupeň základných škôl) a „osobnostný a sociálny rozvoj“ (úplné stredoškolské vzdelanie) dostáva späť do centra kurikul a do pozornosti odbornej a vedeckej pedagogickej verejnosti. Prierezové témy majú nadpredmetový charakter a majú sa prelínať celým vzdelávaním. Môžu sa realizovať ako súčasť učebného obsahu vyučovacích predmetov (ak tam už nie sú obsiahnuté) alebo prostredníctvom projektov, seminárov, vyučovacích blokov, kurzov a podobne. Súčasne prierezové témy môžu tvoriť samostatný vyučovací predmet z rámca voliteľných hodín. Obidve formy sa môžu ľubovoľne kombinovať. Učebné osnovy Výchovy k manželstvu a rodičovstvu z roku 2010 však inovované neboli, a tak sa usmernenia z osnov o „nepovinnom“ zaradovaní tém a „povinnosť schvaľovať témy“ rodičmi a vedením školy dostáva do rozporu s inovovaným štátnym vzdelávacím programom a jeho prierezovými témami výchova k manželstvu a rodičovstvu na základných školách, či osobnostný a sociálny rozvoj na stredných školách.

Zároveň sa na základných a stredných školách otvára väčší priestor pre učiteľky/učiteľov občianskej náuky na prácu s témami výchovy k manželstvu a rodičovstvu práve vďaka prierezovým témam výchova k manželstvu a rodičovstvu a sociálny a osobnostný rozvoj. Učiteľky a učelia však pri týchto prierezových témach pociťujú nedostatok metodických materiálov. V súvislosti s otázkou sexuálnej výchovy sa vo verejnosti venuje málo priestoru jej obsahu a cieľom, viac sa diskutuje o hrozbe nevhodnej sexuálnej výchovy ako ohrozujúcej mravný a zdravý vývoj detí. Reálny obraz sexuálnej výchovy na Slovensku nie je doteraz výskumne zmapovaný.

Pri príprave novej kurikulárnej reformy, ktorá by mala vstúpiť do platnosti pre všetky základné školy od 1. 9. 2026, sa opäť rozprúdila debata a vhodnosti zaradenia sexuálnej výchovy do štátneho školského kurikula. Kurikulárna reforma počíta so zaradením tém vzťahovej a sexuálnej výchovy najmä do vzdelávacej oblasti človek a spoločnosť, ktorej súčasťou sa stala aj etická a náboženská výchova, ktorá bola doteraz v samostatnej vzdelávacej oblasti človek a hodnoty.

Vybrané výskumy v oblasti sexuálnej výchovy na Slovensku

Z doteraz realizovaných výskumov v oblasti sexuálnej výchovy na Slovensku sa môžeme opierať o výsledky kvalitatívnej a kvantitatívnej analýzy zameranej na úroveň poznania žiakov/žiačok a učiteľov/učiteľiek 2. stupňa základných škôl v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia, ktorú pre Spoločnosť pre plánované rodičovstvo vypracovali Lukšík a Lukšíková (2005). Výsledky ich výskumu ukazujú dobré znalosti z „neproblémovej“ časti sexuálnej výchovy: anatómie a fyziológie pohlavných orgánov (súčasť biológie). Zároveň poukazujú na silné nedostatky v ostatných oblastiach, ako sú sexuálne a reprodukčné práva, rodové stereotypy, sexuálna orientácia a antikoncepcia, pričom ako dôvod vyvodzujú generačný odstup medzi učiteľstvom a žiactvom, náboženské a časové dôvody, nedostatok informácií a materiálov a nepripravenosť vyučujúcich hovoriť o týchto témach.

Úroveň znalostí v oblasti sexuality a postoje a názory na pohlavný život medzi slovenskými, českými, španielskymi a francúzskymi študentmi stredných škôl porovnávali vo svojom výskume Vernarcová a Turček (2005). Medzi respondentmi panovala zhoda v názore na úlohu sexuálnej výchovy vo vzdelávacom procese, interrupciu a masturbáciu, významnejšie rozdiely sa objavili v postoji k predmanželskému sexu, homosexualite, antikoncepcii a vo vnímaní vlastných vedomostí. Ako najmenej liberálna a subjektívne najmenej informovaná sa ukázala vzorka slovenských študentov.

Jedným z mála výskumov zahrňajúcich sexuálnu výchovu priamo „na mieste“ je etnografický výskum rodovej reprodukcie v každodennosti českej školskej triedy (Jarkovská, 2013), ktorý poukázal okrem praktík reproduktívnych rodové stereotypy aj na praktiky vychylujúce sa z existujúcich štruktúr. Význam tejto práce (a potreba ďalších terénnych výskumov) spočíva vo vyplnení prázdneho miesta medzi učebnicami a dôsledkami „slabej“ sexuálnej výchovy: zaoberá sa procesmi, ktorými sa informácie obsiahnuté v učebniciach prenesú do vedomia a konania žiakov a žiačok.

Výskumy tiež ukazujú, že negatívne postoje k sexu neznižujú sexuálnu aktivitu, znižujú iba ochotu používať kondómy a inou antikoncepciu. Naopak, adolescenti s kladným postojom k sexu a s dobrým sebavedomím majú tendenciu k dôslednému používaniu antikoncepcie (Šulová et al., 2011). Vek, kedy začínajú mladí ľudia so sexuálnym životom, možno považovať obdobie medzi 17 a 18 rokom života (Bosá et al., 2015).

V roku 2017 som realizovala rozhovory s expertkami a expertami v disciplínach psychológie a pedagogiky, ktorí boli v uplynulej dekáde prítomní na výskumných

a pedagogických pracoviskách, v občianskom a neziskovom sektore. Z titulu svojej expertízy a profesie v minulosti aktívne participovali na tvorbe kurikul sexuálnej výchovy, výchovy k manželstvu a rodičovstvu, či metodík, vzdelávaní budúcich pedagogických pracovníkov a pracovníčok, pričom boli tiež súčasťou pracovných a expertných skupín vo verejnom sektore. Primárne sa rozhovory sústredili na zmeny vo vzdelávacích verejných politikách od roku 1989. Obdobie 90-tych rokov 20. storočia považovali za prelomové v oblasti rozvoja sexuálnej výchovy a prípravy pedagogických pracovníčok a pracovníkov. Vníмали snahu politických elít rámcovať sexuálnu výchovu ako oblasť, ktorá by mala byť zameraná na manželstvo, keďže sa podľa nej jedná o záujem kresťanských elít. V období pred rokom 2010 vznikalo vo verejnom sektore niekoľko pracovných skupín odborníkov a odborníčok z oblasti vzdelávania a neziskového sektora, ktorí vypracovali metodické materiály pre školy v oblasti výchovy k manželstvu a rodičovstvu. Podľa jednej respondentky boli zo strany náboženských elít vypracované publikácie Metodická príručka pre sexuálnu výchovu na druhom stupni základných škôl a jej pracovné listy považované za návod pre „sexuálny styk“ a následne boli zamietnuté odporúčania ministerstva školstva na používanie daných publikácií na školách. Ďalšia respondentka vyjadrila počudovanie nad tým, že hoci reforma školstva v roku 2008 mala za cieľ holistický prístup ku vzdelávaniu a volala po komplexnom prístupe k rozvoju osobnosti, v roku 2010 boli existujúce osnovy Výchovy k manželstvu a rodičovstvu preradené medzi nepovinné. Dve respondentky tematizovali problém postavenia sexuálnej výchovy po roku 2015, najmä po Referende za rodinu (v roku 2015), kde bola jedna z otázok zameraná na možnosť neparticipovať na sexuálnej výchove, ak si to rodičia detí neželajú. Napriek tomu, že referendum bolo neúspešné, podľa respondentiek sa do verejného diskurzu dostala sexuálna výchova a otázka sexuality ako ideologický nástroj, potenciálne ohrozenie zdravého vývinu detí. Expertky a experti, tvorcovia metodík sexuálnej výchovy boli označovaní za šíriteľov „kultúry smrti“. Hoci sa výchova k manželstvu a rodičovstvu stala prierezovou témou, osnovy sa nemenili a vzdelávanie učiteliek a učiteľov nebolo zrealizované. Respondentky tiež uviedli sklamanie nad tým, že neexistujú systematické preventívne opatrenia a nie je jasné, ako jednotlivé školy danú prierezovú tému realizujú.

Záver

Neoliberálna politika osobnej zodpovednosti v oblasti sexuálnej výchovy kladie dôraz na individuálnu zodpovednosť a sebareguláciu. Tento prístup učí študentky a študentov, že „dobrý sexuálny občan“ je autonómny, schopný riadiť svoje správanie a niesť následky svojich činov. Tieto posolstvá často marginalizujú spoločenské a štrukturálne faktory, ktoré ovplyvňujú rozhodovanie, a presúvajú zodpovednosť za sociálne problémy na jednotlivcov (Elliott, 2014). Vzdelávanie v oblasti sexuálnej výchovy by sa teda malo presunúť od dôrazu osobnej zodpovednosti k modelu založenému na sociálnej spravodlivosti, ktorý by zahŕňal reflexiu sociálnych nerovností a podporoval empatiu a rešpekt vo vzťahoch.

Podľa Rasmussen (2015) vzdelávacie systémy, ktoré sú sekulárne, čelia výzvam pri učení o sexualite, ktoré zahŕňajú rôznorodé pohľady na rod (gender), sexualitu

a rodinné hodnoty. V niektorých kultúrach a komunitách sekularizmus vyvoláva odpor opozície, pretože sa vníma ako rozpor so základnými náboženskými hodnotami. Napríklad v prípadoch, kde sexuálna výchova zahŕňa LGBTQ+ témy, môže byť tento obsah považovaný za hrozbu pre tradičné hodnoty. Táto opozícia je najvýraznejšia v krajinách a komunitách s výraznou náboženskou identitou, kde sú sekulárne prístupy vnímané ako deštrukcia morálnych základov. Na Slovensku sú tieto sekulárne prístupy označované za „liberálne“, či „progresívne“ a sú stavané do opozície k „tradičným“ hodnotám.

Pri tvorbe nového kurikula v oblasti sexuálnej výchovy sa javí ako perspektívny aj pohľad na sexuálnu výchovu cez optiku etiky starostlivosti, ktorá sa sústreďuje na tzv. relacionalitu – uznanie, že je každý jedinec situovaný vo vzťahoch, ktoré sú charakteristické vysokým stupňom vzájomného ovplyvňovania sa a závislosti (Jesenková, 2016). Sexuálna výchova v slovenskom prostredí by teda nemala byť vnímaná len ako nástroj verejných politík, ale aj ako služba starostlivosti, ktorá môže byť poskytovaná štátom. Považujeme za dôležité, aby bol cieľ sexuálnej výchovy vymedzený pozitívne, sexuálna výchova by mala mať za cieľ zdravý rozvoj sexuality, sebadôvery, rešpekt k druhým, či prijatie vlastného tela. V oblasti sexuálnej výchovy sú potrebné zmeny, ktoré by zahrnuli diverzitu a prispeli k sociálnej inklúzii. Zlepšiť by sa tiež malo vzdelávanie učiteliek a učiteľov a prehodnotenie politických prístupov k sexuálnej, či vzťahovej výchove.

Tento príspevok vznikol vďaka projektu VEGA 1/0504/22: Nové podoby vzdelávania a zvyšovania povedomia o sexuálnom násilí a obťažovaní.

Použité zdroje

- Bosá, M., Minarovičová, K., Bosý, D., & Lukáč, M. (2015). *Sexuálna výchova očami študentiek a študentov*. EsFem.
- Elliott, S. (2014). „Who's to Blame?“ Constructing the Responsible Sexual Agent in Neoliberal Sex Education. *Sexuality Research and Social Policy*, 11(3), 211–224. DOI 10.1007/s13178-014-0158-5.
- Jarkovská, L. (2013). *Gender před tabulí: Etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy*. SLON.
- Jesenková, A. (2016). *Etika starostlivosti*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.
- Libáková, Ľ, Valkovičová, V., & Jesenková, A. (2019). „Deti v tom majú jasno!“ Sexuálna výchova a etika starostlivosti v naratívoch slovenského „Referenda o rodine“ v roku 2015. *Gender a výzkum/Gender and research*, 20(1), 128–148. DOI 10.13060/25706578.2019.20.1.466.
- Lukšík, I., & Lukšíková, Ľ. (2005). *Poznanie žiakov v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia a práv: kvantitatívna analýza*. <http://rodicovstvo.wordpress.com/2010/06/01/prieskumy-k-sexualnej-vychove/#more-830>.

- Lukšík, I., & Supeková, M. (2003). *Sexualita a rodovosť v sociálnych a výchovných súvislostiach*. Humanitas.
- Rasmussen, M. L. (2015). *Progressive Sexuality Education: The Conceits of Secularism*. Routledge.
- Šulová, L., Fait, T., & Weiss, P. (2011). *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Maxdorf.
- Vernarcová, J., & Turček, K. (2005). Sexuální výchova v mezinárodním kontexte. In *XI. konference O sexualitě a lidských vztazích. Sborník příspěvků, 18.–20. květen 2005, Uherské Hradiště*. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. <http://systemic.cz/sex/archive/cze/textbook2005/vernancova2.pdf>.
- Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. (2010). *Výchova k manželstvu a rodičovstvu. Učebné osnovy*. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/vychova_k_manzelstvu.pdf.
- Ylimaki, R. M. (2012). Curriculum Leadership in a Conservative Era. *Educational Administration Quarterly*, 48(2), 304–346. DOI 0.1177/0013161X11427393.

Autorka:

Mgr. Katarína Minarovičová, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta

Katedra etickej a občianskej výchovy

minarovicova@fedu.uniba.sk

V rozmanitosti je síla – představení publikace LGBTQ+ příběhů pro vyučující

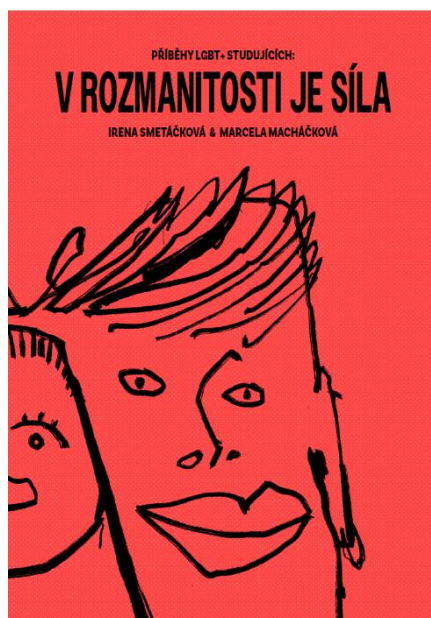
Irena Smetáčková, Marcela Macháčková

Abstrakt:

Příspěvek krátce představí nově vzniklou publikaci „V rozmanitosti je síla“. Publikace nabízí základní teoretické informace o genderové a sexuální rozmanitosti v kontextu školy včetně vhledu do žitých zkušeností LGBTQ+ dospívajících, doplněné o komentáře odbornic a odborníků. Vyučující v ní naleznou osm příběhů, které ukazují pestrost zkušeností dospívajících, a to, že LGBTQ+ lidé zdaleka nejsou jednou homogenní skupinou. Příručka vyobrazuje situace a dilemata, s kterými se studující ve škole v souvislosti s LGBTQ+ identitou mohou potýkat. Příběhy doplňují odborné pohledy z oblasti psychologie, práva či sociální geografie, taktéž perspektivy lektorujících LGBTQ+ témat či matky trans studující*ho. Publikace má za cíl nabídnout inspiraci, jak lze k genderové a sexuální rozmanitosti ve škole přistupovat, včetně praktických tipů pro třídní vyučující či školní poradenská pracoviště.

Klíčová slova:

LGBTQ; genderová a sexuální rozmanitost; osobní příběhy

Obrázek 1 Obálka publikace

LGBTQ+ lidé a témata ve škole – jak jsme na tom?

Výzkumy z českého prostředí ukazují, že přesto, že ve školách jsou přítomni žáci a žákyně identifikující se jako LGBTQ+, témata rozmanitosti sexuální a genderové identity ve škole chybí, či mohou být pojmána negativně až nesnášenlivě.

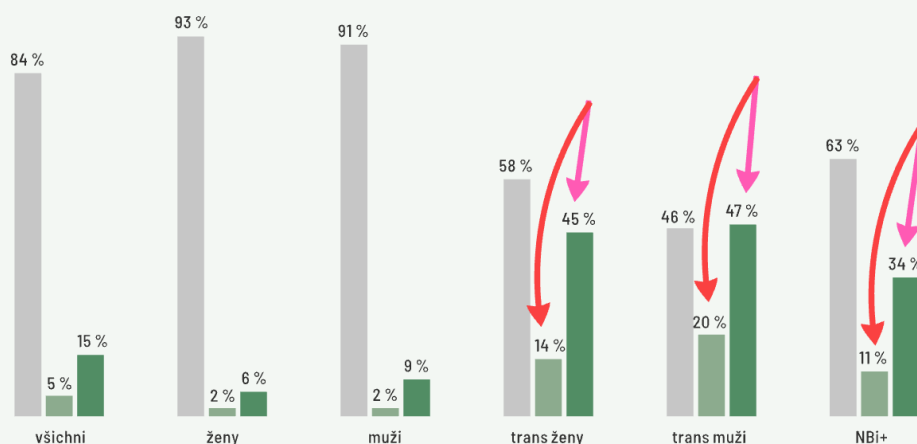
Výzkum *Být LGBTQ+ v Česku 2022* (Pitoňák & Macháčková, 2023, s. 164) ukázal frekvenci, s kterou se respondující během svého studia v současnosti či v posledních 5 letech setkali se posmíváním, zesměšňováním, urážením či vyhrožováním. Z hlediska sexuální orientace byla těmito diskriminačními a obtěžujícími činy ohrožena nejvíce skupina gay chlapců a mužů – 49 % z nich ji zažilo ze strany vrstevníků a vrstevnic, a 9 % ze strany vyučujících.

Graf 1 *Být LGBTQ+ v Česku 2022: Zkušenosti z školního prostředí z hlediska sexuální orientace*

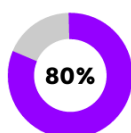
Z hlediska genderové identity byly ohroženi nejvíce trans muži (47 %) a trans ženy (45 %). Trans a nebinární studující se také častěji setkávali se zesměšňováním, urážením či vyhrožováním ze strany vyučujících – mezi trans muži má takovou zkušenost 20 % dotázaných. To poukazuje na chybějící porozumění vyučujících tématice genderové a sexuální rozmanitosti.

Stalo se vám někdy, že se vám během školní docházky posmívali, zesměšňovali vás, uráželi vás nebo vám vyhrožovali, kvůli vaší genderové identitě?

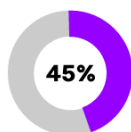

Graf 2 *Být LGBTQ+ v Česku 2022: Zkušenosti z školního prostředí z hlediska genderové identity*

Výzkum OUT (2022) ukázal, že pro vyučující jsou LGBTQ+ témata vsutku náročná. Z části je to dáno chybějící oporou ze strany institucí a autorit v oblasti školství, taktéž kvůli nedostatku dostupných materiálů či školení (v českém jazyce; určených pro výukové účely; atd.), které by je vybavily informacemi. Výsledkem je, že 80 % z dotázaných sdílí názor, že se vyučující LGBTQ+ tématům zásadně vyhýbají. Zčásti je důvodem také heteronormativní řád společnosti, kvůli kterému vyučující mohou nahlížet na LGBTQ+ žactvo jako na „nenormální“.

Podle 80 % zúčastněných vyučujících se jejich kolegové a kolegyně vyhýbají všemu, co souvisí s LGBT+ tematikou. Jen podle 15 % to umožňuje a podporuje vedení školy.

Až 45 % vyučujících uvádí, že jim chybí dostatečné znalosti a dovednosti komunikovat ve škole LGBT témata. Přitom jen 16 % absolvovalo nějaký seminář k dané problematice. 57 % by však uvítalo semináře a workshopy k LGBT+ tématům.

Graf 3 *Zkušenosti vyučujících s výukou LGBTQ+ témat*

Příběhy LGBT+ studujících: V rozmanitosti je síla

Příručka reaguje na výše zmíněnou situaci, a přináší relevantní informace, vzhled do prožívání a potřeb studujících, kteří se identifikují jako LGBTQ+ a praktické tipy pro zařazení LGBTQ+ témat do výuky. Níže je nastíněn obsah příručky, která bude zveřejněna v průběhu listopadu 2024 a bude volně dostupná ke stažení na webu ucimolgbt.cz nebo na stránkách Katedry Psychologie PedF UK.

Příručka nabízí základní orientaci v pojmech genderové a sexuální rozmanitosti a rozebírá situace s nimi spojené, např. coming out či větší zájem studujících o prozkoumávání vlastní identity. Hlavní částí publikace je 8 příběhů LGBTQ+ studentek a studentů, přičemž příběhy v anonymizované formě vychází z reálných zkušeností LGBTQ+ dospívajících, s kterými jsme se jako autorky setkaly během své praxe na školách, v rámci výzkumných studií či skrze působení v podpůrných službách pro LGBTQ+ děti a rodiče. Tématy příběhů jsou homofobní šikana; genderová nonkonformita; trans identita se objevuje ve dvou příbězích; bisexualita; nepřijetí v rodině kvůli sexuální orientaci; asexualita a příběh gay vyučujícího.

Příběhy jsou doplněny o komentáře a rozhovory oslovených odborníků a odbornic z oblasti psychologie, práva či sociální geografie, taktéž z perspektivy lektorujících LGBTQ+ témat či matky trans studující*ho. Ty umožňují nahlédnout témata genderové a sexuální identity podrobněji, i získat inspiraci pro řešení situací přímo ve školách. Poslední část publikace je věnována praktickým tipům pro vyučující a členky a členy ŠPP. Obsahuje materiál pro práci s vlastními postoji; příklady aktivit k začleňování LGBTQ+ témat do výuky; zařazení v rámci třídnických hodin a vodítka pro tvorbu prostoru, který je pro genderově a sexuálně rozmanité studující bezpečný.

Publikace vznikla v rámci projektu Time is now (č. 101084708) a SVV (č. 260722) a COOP (Cooperatio).

Použité zdroje

Machovcová, K., & Smetáčková, I. (2022). *LGBT+ studující a témata ve školách*. Infografika. <https://kps.pedf.cuni.cz/wp-content/uploads/2022/08/Vyzkum-OUT-infografika.pdf>.

Pitoňák, M., & Macháčková, M. (2023). *Být LGBTQ+ v Česku 2022 - Výzkumná zpráva*. LGBT Zdraví. https://lgbt-zdravi.cz/WEB/wp-content/uploads/2023/02/BytLGBTQvCesku2022_report.pdf.

Autorky:

doc. PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D.

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

irena.smetackova@pedf.cuni.cz

Mgr. Marcela Macháčková

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

marcela.machackova795@student.cuni.cz

Aktuální trendy v besedách o infekci HIV aneb Naše zkušenosti v ČSAP

Veronika Mičulková, Martin Voříšek

Abstrakt:

V našem příspěvku shrnujeme aktuální trendy, které reflektujeme v besedách o STI (zejména HIV) formálně i obsahově. Hlavní novinka s výrazným destigmatizačním potenciálem odráží pokrok v medicíně: člověk, který žije s HIV pro své partnery nepředstavuje hrozbu ani v případě nechráněného pohlavního styku bez kondomu a PrEP (pre-expoziční profylaxe), pokud dosáhl nedetekovatelné virové nálože – tedy že je neinfekční při nezjistitelné virové náloži, která odráží množství viru kolujícího v krvi. Rádi bychom také sdíleli možnosti využití moderních technologií k vyšší interaktivitě besed. Zmíníme také specifické výhody, které s sebou přináší online podoba besed i besedy s návštěvou Domu světla, jediného zařízení v ČR, které poskytuje pomoc a podporu lidem žijícím s HIV.

Klíčová slova:

HIV; sexuální výchova; U=U; Dům světla, ČSAP

Česká společnost AIDS pomoc, z. s.

Na úvod bychom rádi představili naši organizaci, která byla založena v roce 1989 – má tedy za sebou 35letou historii. Jedná se o přední organizaci zaměřenou na problematiku infekce HIV. Struktura organizace zahrnuje tři sekce – zdravotnickou, preventivní a komunitně-pacientskou.

Zdravotnická zajišťuje testování na HIV a jiné vybrané infekce s možností využití venerologické ambulance. Celkově je možné nechat se otestovat v 11 kamenných poradnách po celé ČR. Mimo to se nabízí testování v mobilních ambulancích – např. během Prague Pride a v menších městech po celé ČR.

Komunitně-pacientská sekce se zaměřuje na služby pro komunitu osob žijících s HIV jako je pomoc s bydlením (projekt Housing First, ubytovna a azylový dům), sociálním začleněním a přijetím diagnózy a utváření kvalitních vztahů klientů (program Kontakt+, Buddy).

Preventivní sekce je potom zaměřena na osvětové aktivity jako jsou akce k 1. prosinci (slavíme Den boje proti AIDS), Evropský testovací týden anebo realizace besed ve školách.

Besedy o infekci HIV aj. pohlavně přenosných infekcích

Česká společnost AIDS pomoc, z. s., nabízí školám besedy věnované zejména tematické HIV/AIDS. Besedy vede proškolený lektor, který používá prezentaci s odborně garantovaným obsahem. Realizace besed je možná dvěma způsoby – buď online

anebo s fyzickou přítomností lektora. Děje se tak buď prostřednictvím návštěvy lektora ve škole anebo návštěvou školy v prostorách Domu světla, kde je možné navázat exkurzí a ukázat např. prostory, kde probíhá testování.

Atraktivitu besedy zajišťuje interakce mezi lektorem a žáky. Děje se tak prostřednictvím aplikace Mentimetr, která umožňuje žákům anonymně odpovídat na otázky kladené lektorem. Na kvízovou otázku odpovídají žáci individuálně, poté se jim zobrazí všechny odpovědi celé třídy. Lektor tak snadno zjistí úroveň znalostí ve třídě a může podle toho reagovat.

V roce 2023 proběhlo 154 vzdělávacích akcí, které navštívilo 5 917 osob.

U=U

Co se týče obsahové stránky, je v prezentaci používané lektorem uváděno, že pokud je osoba žijící s HIV na opakovaně doložitelné nedetekovatelné virové náloži a užívá antiretrovirotika, jak má, po dobu alespoň 6 měsíců, nepředstavuje pro své sexuální partnery žádné riziko, ani v případě nechráněného pohlavního styku bez kondomu a PrEP (pre-expoziciční profylaxe). Tedy že je neinfekční při nezjistitelné virové náloži (N=N, U=U: Undetectable=Untransmittable).

Virová nálož udává množství HIV v 1 ml krve, tedy odráží počet HIV kopií kolujících v krvi. Nedetekovatelná též nezjistitelná virová nálož je taková úroveň virové nálože, která je pod schopností detekce přístrojů (tj. pod 50 kopií v 1 ml krve). Čím nižší virová nálož, tím nižší riziko nákazy HIV a v případě nezjistitelné virové nálože znamená žádné riziko u přenosu pohlavní cestou, je-li udržena nejméně po dobu 6 měsíců. Neměli bychom však zapomínat na to, že existují i jiné pohlavně přenosné infekce, které mohou znepríjemnit život. V následujícím textu uvádíme průlomové studie, jež k tomuto zjištění přispěly:

Švýcarská studie

První významný důkaz o neinfekčnosti HIV pozitivních přinesla tzv. švýcarská studie vedená profesorem Pietro Vernazzou, který v roce 2018 navštívil 5. sympozium ke Světovému dni AIDS v Plzni. Studie vznikla v reakci na kriminalizační švýcarskou politiku. Profesor Vernazzo již v roce 2008 publikoval se svými spoluautory průlomovou studii, jejímž závěrem bylo, že HIV nemůže být přenášeno sexuální cestou, pokud osoba žijící s HIV užívá pravidelně antiretrovirovou léčbu předepsanou lékařem, má nedetekovatelnou virovou nálož po 6 měsíců a netrpí žádnou další pohlavně přenosnou chorobou. (Vernazza et al., 2008)

První randomizovaná studie

Další důležitou studií, tentokrát randomizovanou, kde byli účastníci rozděleni náhodně do dvou skupin, se stala studie HPTN (HIV Prevention Treatment Network) 052 z roku 2011 vedená americkým výzkumníkem Myronem Cohenem.

Zahrnovala více než 1700 zejména heterosexuálních párů rozdílného HIV statusu. Byly rozděleny do skupiny s okamžitým zahájením léčby antiretrovirotiky (ART) a do skupiny, kde se léčba zahájila po poklesu CD4 buněk pod 350 buněk v jednom mm³.

Celkem došlo k 39 přenosům, přičemž 28 z nich bylo spojeno s partnerem s HIV. 27 přenosů nastalo ve skupině s pozdním zahájením léčby a 1 případ ve skupině s včasným zahájením – ten se vyskytl během prvních týdnů užívání ART, kdy ještě nebylo dosaženo nedetekovatelné virové nálože. Na základě studie byla umožněna léčba ART v časných fázích lidem s HIV, aby ochránila jejich partnery. (Cohen et al., 2011)

Studie PARTNER

V roce 2009 byla zahájena studie PARTNER pod vedením Jense Lundgrena. Zahrnovala páry s odlišným HIV statusem, přičemž přibližně jednu třetinu z téměř 900 párů tvořily páry gayů. Předčasná analýza publikovaná v roce 2014 ukázala, že nedošlo k žádnému přenosu HIV, když bylo dosaženo nedetekovatelné virové nálože, ani po více než 44 000 stycích, kdy nebyl použit kondom.

Závěrečné výsledky byly publikované v roce 2016 a uváděly nulový přenos po 58 000 stycích bez kondomu. Navíc nebyl pozorován přenos ani v případě sexuálně přenosné infekce, která se vyskytla u 91 párů. (Rodger et al. 2016)

Navazující studie PARTNER 2 potom sbírala data se zaměřením na páry gayů. Ani po 77 000 stycích s partnery s nejspolehlivou virovou náloží nedošlo k přenosu HIV. (Rodger et al., 2019)

Na závěr zmiňme ještě studii prezentovanou roku 2017 Opposites Attract, kde bylo zahrnuto 358 gay párů z Austrálie, Thajska a Brazílie. Po 17 000 stycích bez použití kondomu nedošlo k žádnému přenosu HIV. (Bavinton et al, 2018)

Závěrem

Ve světle těchto dobrých zpráv bychom se měli podílet na jejich šíření, neboť mají výrazný destigmatizační potenciál. V době, kdy se infekce HIV stává chronickým léčitelným onemocněním stejně jako cukrovka, je to právě stigmatizace, co zhoršuje kvalitu života osob žijících s HIV. Stigmatizace má dopady nejen na samotnou populaci osob žijících s HIV, ale též na osoby HIV ohrožené, které se při vysoké míře stigmatizace méně testují.

Použité zdroje

Bavinton, B. R., Pinto, A. N., Phanuphak, N., Grinsztejn, B., Prestage, G. P., Zablotska-Manos, I. B., Jin, F., Fairley, C. K., Moore, R., Roth, N., Bloch, M., Pell, C., McNulty, A. M., Baker, D., Hoy, J., Tee, B. K., Templeton, D. J., Cooper, D. A., Emery, S., Kelleher, A., ... Opposites Attract Study Group (2018). Viral suppression and HIV

transmission in serodiscordant male couples: an international, prospective, observational, cohort study. *The lancet. HIV*, 5(8), e438–e447. [https://doi.org/10.1016/S2352-3018\(18\)30132-2](https://doi.org/10.1016/S2352-3018(18)30132-2).

Cohen, M.S., Chen, Y. Q., McCauley, M., Gamble, T., Hosseinipour, M. C., Kumarasamy, N., Hakim, J. G., Kumwenda, J., Grinsztejn, B., Pilotto, J. H., Godbole, S. V., Mehendale, S., Chariyalertsak, S., Santos, B. R., Mayer, K. H., Hoffman, I. F., Eshleman, S. H., Piwowar-Manning, E., Wang, L., Makhema, J., Mills, L. A., de Bruyn, G., Sanne, I., Eron, J., Gallant, J., Havlir, D., Swindells, S., Ribaud, H., Elharrar, V., Burns, D., Taha, T. E., Nielsen-Saines, K., Celentano, D., Essex, M., Fleming, T. R. (2011). HPTN 052 Study Team. Prevention of HIV-1 infection with early antiretroviral therapy. *N Engl J Med.*, 365(6), 493–505. DOI: 10.1056/NEJMoa1105243.

Rodger, A. J., Cambiano, V., Bruun, T., Vernazza, P., Collins, S., van Lunzen, J., Corbelli, G. M., Estrada, V., Geretti, A. M., Beloukas, A., Asboe, D., Viciano, P., Gutiérrez, F., Clotet, B., Pradier, C., Gerstoft, J., Weber, R., Westling, K., Wandeler, G., Prins, J. M., ... PARTNER Study Group (2016). Sexual Activity Without Condoms and Risk of HIV Transmission in Serodifferent Couples When the HIV-Positive Partner Is Using Suppressive Antiretroviral Therapy. *JAMA*, 316(2), 171–181. <https://doi.org/10.1001/jama.2016.5148>.

Rodger, A. J., Cambiano, V., Bruun, T., Vernazza, P., Collins, S., Degen, O., Corbelli, G. M., Estrada, V., Geretti, A. M., Beloukas, A., Raben, D., Coll, P., Antinori, A., Nwokolo, N., Rieger, A., Prins, J. M., Blaxhult, A., Weber, R., Van Eeden, A., Brockmeyer, N. H., ... PARTNER Study Group (2019). Risk of HIV transmission through condomless sex in serodifferent gay couples with the HIV-positive partner taking suppressive antiretroviral therapy (PARTNER): final results of a multicentre, prospective, observational study. *Lancet (London, England)*, 393(10189), 2428–2438. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)30418-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)30418-0).

Vernazza P, Hirschel B., Bernasconi E., Flepp M. (2008). *HIV-positive individuals not suffering from any other STD and adhering to an effective antiretroviral treatment do not transmit HIV sexually*. https://i-base.info/qa/wp-content/uploads/2008/02/Swiss-Commission-statement_May-2008_translation-EN.pdf.

Autoři:

MUDr. Veronika Mičulková, Ph.D.

Česká společnost AIDS pomoc, z. s.

veronika.miculkova@aids-pomoc.cz

Martin Voříšek

Česká společnost AIDS pomoc, z. s.

martin.vorisek@aids-pomoc.cz

Reprodukční představy a plány Češek a Čechů: Jaké jsou a proč se nenaplnují?

Eva Waldaufová

Abstrakt:

V Česku i v mnoha dalších vyspělých zemích světa dochází k výrazným změnám v životních drahách mladších generací. Navzdory nedávné vyšší úrovni plodnosti v Česku, nejnovější data naznačují výrazný pokles plodnosti hluboko pod úroveň prosté reprodukce a zvýšenou nejistotu ohledně budoucích trendů. Zároveň většina žen i mužů touží mít alespoň dvě děti. Cílem příspěvku je přiblížit aktuální reprodukční představy a plány žen a mužů (ve věku 18–49 let) v Česku a ukázat, do jaké míry jsou vzájemně v souladu. Zároveň si klade za cíl poukázat na bariéry, kterým v oblasti reprodukce mladí lidé v Česku aktuálně čelí. Analýza využívá data primárně z průzkumu Cesty k rodičovství (NMS Market Research, 2024) a přináší nové poznatky v oblasti reprodukce.

Klíčová slova:

Reprodukční představy; reprodukční plány; pokles plodnosti; Česko

Úvod

Stejně jako v mnoha jiných vyspělých zemích, i v Česku dochází k výrazným změnám a rostoucí diferenciaci v životních drahách mladších generací. Navzdory nedávné vyšší úrovni plodnosti v Česku v rámci evropského kontextu, nejnovější data naznačují výrazný pokles plodnosti a zvýšenou nejistotu ohledně budoucích trendů.

Cílem tohoto příspěvku je čtenářům přiblížit aktuální reprodukční představy a plány žen a mužů v Česku a ukázat, do jaké míry jsou jejich reprodukční představy a plány v souladu. Zároveň jsou představeny názory a postoje Čechů a Češek na otázky reprodukce, například v oblasti ideálního časování plodnosti či faktory, kterými si vysvětlují aktuální pokles plodnosti v Česku.

Pro deskriptivní analýzu jsou využita primárně data z průzkumu Cesta k rodičovství od výzkumné agentury NMS Market Research (online dotazníkové šetření metodou CAWI, reprezentativní vzorek žen a mužů (N = 800) v Česku ve věku 18–49 let, sběr na Českém národním panelu v říjnu 2024).

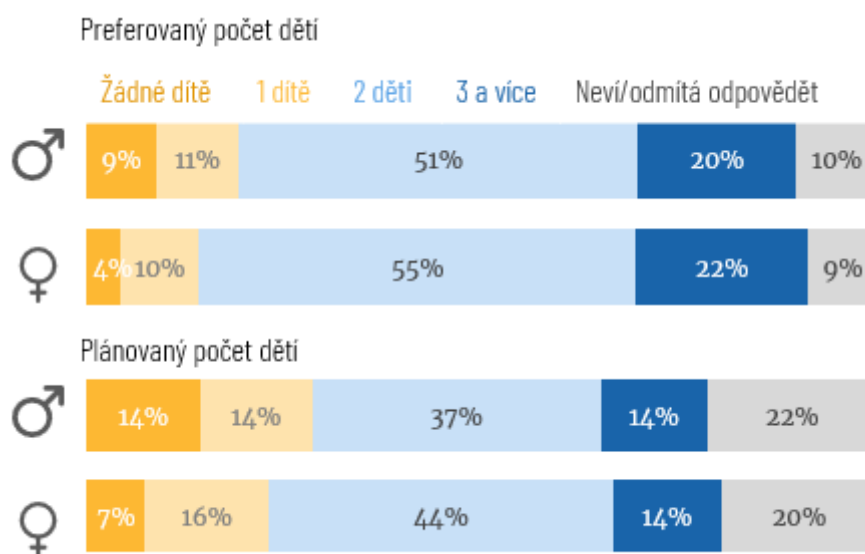
Reprodukční představy a plány lidí v Česku

Zatímco v r. 2021 byla v Česku úroveň úhrnné plodnosti jedna z nejvyšších v Evropě a dosahovala hodnoty 1,83 dítěte na ženu, pouze o dva roky později v r. 2023 plodnost klesla na úroveň 1,45 (ČSÚ, 2024) a do budoucna se předpokládá její další pokles. Tento trend vyvolává mnoho otázek a diskusí. Kolik Češky a Češi si opravdu

přejí mít? V kolika letech by se lidé měli stát rodiči? Co vede mladé lidi k odkládání rodičovství nebo k rozhodnutí nemít děti vůbec?

I když je aktuální úroveň plodnosti v Česku hluboce pod úrovní prosté reprodukce, **Češi a Češky stále mají ideál dvoudětné rodiny**. Pokud by lidé v Česku nebrali ohled na jejich aktuální životní situaci, přáli by si mít v průměru 2,1 dítěte. Pouze 4 % žen by si přály zůstat bezdětné a 10 % mít jedno dítě. Téměř 8 z 20 žen by si přálo mít dvě nebo více dětí (55 % dvě děti a 22 % pak 3 nebo více dětí), viz Graf 1. Muži mají mírně nižší reprodukční představy než ženy: 9 % mužů ve věku 18–49 let by si přálo zůstat bezdětných a 11 % by preferovalo mít jedno dítě. Polovina mužů vnímá jako osobní ideál 2 děti (51 %) a 20 % by si přálo rodinu o 3 nebo více dětech.

Pokud ale Češky a Češi zahrnují do svých reprodukčních představ životní situaci, ve které se nacházejí, plánují mít dětí reálně méně – v průměru 1,8 dítěte. Podíl žen i mužů, kteří plánují zůstat bezdětní (7 % žen a 14 % mužů), je tak vyšší než podíl těch, kteří by si zůstat bezdětní ve skutečnosti přáli. Více je i těch, kteří plánují mít pouze 1 dítě (16 % žen a 14 % mužů). Naopak nižší jsou podíly žen a mužů, kteří mají vyšší reprodukční plány (ve srovnání s reprodukčními představami): 44 % žen a 37 % mužů plánuje mít 2 děti a shodně 14 % žen a mužů plánuje mít tři nebo více dětí. Panuje i vyšší nejistota ohledně reálných reprodukčních plánů nežli představ (20 % žen a 22 % mužů neví nebo nechtějí reportovat jejich reprodukční plány).

Graf 1 Preferovaný a plánovaný počet dětí u žen a mužů v Česku ve věku 18–49 let, r. 2024

Zdroj: NMS Market Research, 2024

Kdy je ideální věk stát se rodičem a kdy je na dítě pozdě?

Průměrný věk prvorodiček v Česku se přibližuje věku 29 let (ČSÚ, 2024). Jak ale sami Češky a Češi vnímají hranice v oblasti reprodukce? V průměru Češky a Češi

udávají jako ideální věk, v jakém by se dívka/žena měla stát matkou, 26,4 let (Tabulka 1). V průměru tak ženy v Česku mají první dítě o 2,5 roku později, než vnímá česká populace ve věku 18–49 let jako ideální. Ideální věk, v jakém by se muž měl stát otcem, je dle Češek a Čechů 29,1 let. Mediánové věky ideální pro vkročení do rodičovství jsou 25 let u žen a 30 let u mužů. Celkově však 34 % respondentů tvrdí, že ideální věk pro to stát se rodičem neexistuje.

Hranice, kdy už je naopak pozdě na to stát se rodičem, vnímají Češky a Češi silněji. Pouze 13 % respondentů tvrdí, že hranice, kdy je žena příliš stará na to, aby měla dítě, neexistuje. U mužů hranici nevnímá 21 % respondentů. V průměru je žena obecně příliš stará na to, aby měla (další) dítě, ve věku 41,7 let, u mužů věkovou hranici v průměru posouvají Češi a Češky do věku 48,4 let. Mediánové věkové hranice vnímané jako milníky, kdy už není vhodné mít dítě, je 40 let u žen a 50 let u mužů.

Tabulka 1 Vnímané věkové hranice v oblasti reprodukce dle Češek a Čechů ve věku 18–49 let, r. 2024

	Ideální věk pro vstup do rodičovství	Hranice rodičovství (Člověk příliš starý na to mít (další) dítě)
Průměrný věk – ženy	26,4	41,7
Mediánový věk – ženy	25	40
Průměrný věk – muži	29,1	48,4
Mediánový věk – muži	30	50

Zdroj: NMS Market Research, 2024

Peníze, bydlení a kariéra: Proč podle Češek a Čechů klesá porodnost v Česku

Důvodů, proč v Česku klesá plodnost, může být mnoho. Respondenti (muži a ženy ve věku 18–49 let) byly v dotazníku formou otevřené otázky dotazováni, z jakých důvodů, dle jejich osobního názoru, dochází k počtu narozených dětí v Česku v posledních 3 letech.

Není překvapením, že **finanční nejistoty hrají v rozhodování o rodičovství klíčovou roli**. 55 % dotázaných spontánně uvedlo, že vysoké životní náklady, zejména ceny bydlení a nájmu, jsou důležitým důvodem, proč v Česku dochází v posledních 3 letech k poklesu počtu narozených dětí. „Vše je drahé, člověk má co dělat, aby uživil sám sebe, natož dítě,“ shrnuje situaci jedna z respondentek. Další bariéry v oblasti finančních nejistot jsou nízké mzdy ve srovnání s výdaji, obecná ekonomická nejistota i touha být finančně stabilní před založením rodiny. S financemi úzce souvisí **problematika bydlení**. Přibližně čtvrtina Češek a Čechů (26 %) zmiňuje obtížné získávání hypoték a vysoké ceny nájmu za zásadní překážku pro založení rodiny.

Kariéra a vzdělání jsou dalším významným faktorem. Zhruba 18 % respondentů uvádí, že se mladí lidé v Česku nejprve chtějí soustředit na budování kariéry nebo dokončení studia. „Osobně to vnímám kvůli kariéře. Studovala jsem několik vysokých škol a našla super práci, ze které nechci odcházet. Proto to odkládám. Vidím

to podobně i u kamarádek. Dále u jiných vidím, že není tak snadné najít vhodného partnera. S dnešní dobou seznamek je pro ně těžké najít vážný vztah," vysvětluje jedna z mladých žen.

Společnost se mění, objevují se **nové normy a priority**. 17 % lidí v Česku vidí za poklesem porodnosti v Česku narůstající význam osobní svobody a životního stylu, kdy mladí lidé mají touhu užívat si života, cestovat a být nezávislí. Zajímavým zjištěním je, že 7 % dotázaných poukazuje na měnící se společenské normy. Dle nich mladí lidé již necítí tak silný tlak na to mít děti.

Nejistá budoucnost a vztahové výzvy. Přibližně 12 % respondentů vyjadřuje obavy ze sociální a politické nejistoty jako faktor poklesu plodnosti. "*Do tohoto světa plného krizí nechci přivádět děti,*" sděluje jeden z dotázaných. Nezanedbatelnou roli hrají i vztahové faktory – asi 7 % mladých lidí uvádí problémy s nalezením vhodného partnera nebo nestabilitu vztahů jako důvod pro odklad rodičovství. 8 % respondentů dále vidí problém v souvislosti s neplodností. Nezanedbatelnou roli dále hraje nedostatečná podpora státu (7 %).

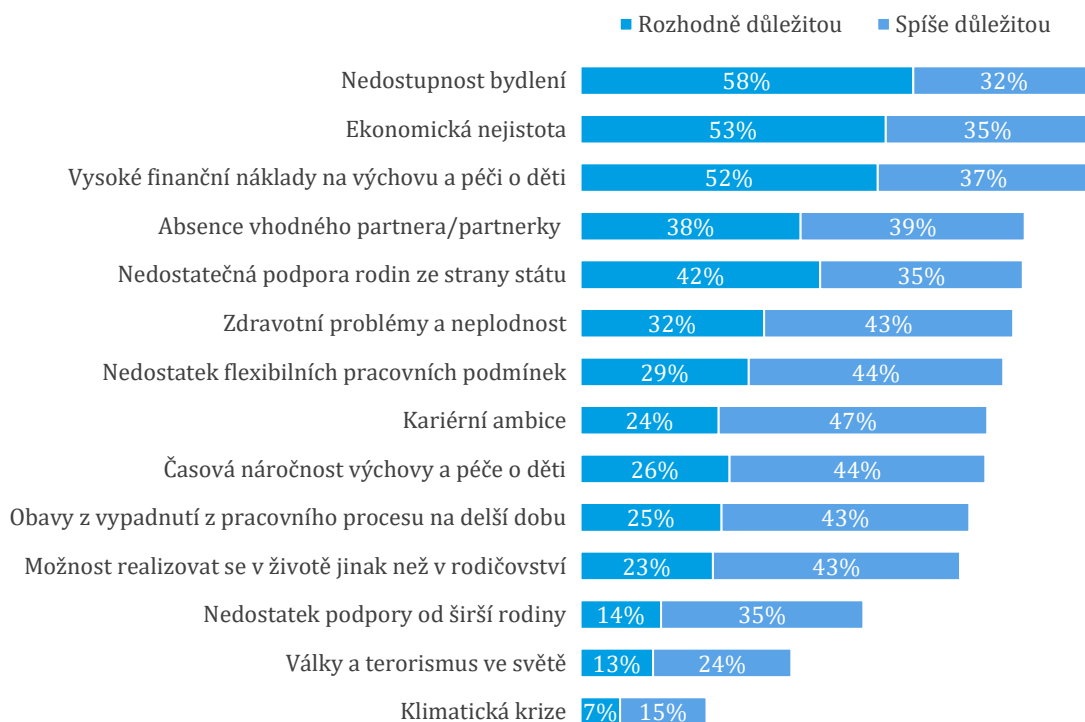
Pokles porodnosti jako komplexní problém

Komplexitu problému poklesu porodnosti ilustrují Češi a Češky výběrem důležitosti důvodů, které přispívají k poklesu porodnosti v Česku, a to v baterii faktorů, které hodnotili na 4bodové škále (Faktor hraje: Rozhodně důležitou – Rozhodně nedůležitou roli v poklesu plodnosti v Česku), viz Graf 2.

Jako nejvíce důležité vnímají Češi a Češky v kontextu poklesu porodnosti **ekonomické důvody a bydlení** (89 % vnímá jako důležité nedostupné bydlení, 88 % ekonomickou nejistotu a vysoké finanční náklady na výchovu a péči o dítě). Velmi důležitým faktorem je dále **nedostatečná podpora rodin ze strany státu** (77 %), viz Graf 2.

Jako důležité faktory přispívající k poklesu porodnosti vnímají Češi a Češky **pracovní důvody**, zejména **nedostatek flexibilních pracovních podmínek** (73 %), ale i kariéerní ambice obecně (71 %). Nepodstatné jsou zároveň individuální faktory. Ať jsou to absence vhodného partnera/partnerky (77 %), obavy z časové náročnosti výchovy a péče o děti (71 %) nebo možnosti realizovat se v životě jiným způsobem než v rodičovství (66 %). Roli hraje také nedostatek podpory od širší rodiny (49 %).

K poklesu porodnosti v Česku dále dle Čechů přispívají i **zdravotní problémy a neplodnost** (75 %), ale objevují se i nové faktory spojené s nejistotou, ať už jsou to války a terorismus ve světě (37 %) nebo klimatická krize (22 %).

Graf 2 Podíl lidí vnímajících vybrané důvody jako důležité v tom, že mladí lidé v Česku mají v posledních 3 letech méně dětí, Češky a Češi ve věku 18–49 let, r. 2024 (faktory hrající Rozhodně + velmi důležitou roli v poklesu plodnosti)

Zdroj: NMS Market Research, 2024

Klesající porodnost je komplexní problém, který nemá jednoduché řešení. Je zřejmé, že mladí lidé čelí mnoha výzvám – od finanční nejistoty přes obtížné hledání bydlení až po změny v životních prioritách. Pokud chceme tento trend zvrátit, bude potřeba systematický přístup zahrnující zlepšení dostupnosti bydlení, podporu rodin s dětmi, flexibilnější pracovní podmínky pro rodiče a možná i změnu společenského vnímání rodičovství.

Je důležité si uvědomit, že rozhodnutí mít či nemít děti je hluboce osobní volbou. Nicméně, vytvoření příznivějších podmínek pro mladé rodiny by mohlo pomoci těm, kteří o dětech uvažují, ale cítí se omezeni vnějšími okolnostmi. Budoucnost české populace závisí na tom, jak se s těmito výzvami vypořádáme.

Použité zdroje

ČSÚ, 2024. Analytické ukazatele demografického vývoje České republiky (roční údaje). Český statistický úřad. https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=DEMDCR1A&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~_S~5405_null_null_&pvokc=&katalog=all&z=T.

Příspěvek byl podpořen z Grantové agentury Univerzity Karlovy (GAUK, č. 189924): Reprodukční strategie v epoše nejistoty: reprodukční plány českých žen a mužů.

Sběr dat průzkumu Cesty k rodičovství proběhl díky podpoře výzkumné agentury NMS Market Research.

Autor:

Mgr. Eva Waldaufová

Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

eva.waldaufova@natur.cuni.cz

&

NMS Market Research s.r.o

eva.waldaufova@nms.eu

Kamarádství jako koncept posilování soudržnosti v dětském kolektivu a jeho vliv na socializaci

Miluše Rašková, Dominika Provázková Stolinská, Erdal Ozyurt

Abstrakt:

V textu jsme se cíleně zaměřili na výsledky v oblasti rozvoje konceptu kamarádství a jeho vlivu na socializaci dítěte. V rámci aplikovaného výzkumu jsme realizovali výzkumné šetření, ve kterém byl uplatněn kvalitativní přístup. Pro sběr dat bylo využito strukturované interview s otevřenými odpověďmi s dětmi předškolního a mladšího školního věku. V pojmání kamarádství z pohledu dítěte spatřujeme potenciál pro socializaci a personalizaci, a tím i podporu vzdělávání v kontextu zajištění rovných příležitostí. Zjistili jsme, jak děti předškolního věku a mladšího školního věku vnímají pojem *kamarádství*, co si pod ním představují v kontextu důrazu na společnou činnost, uspokojování vlastních potřeb a posílení vlastního statusu.

Klíčová slova:

Kamarádství; handicap dítěte; socializace; internalizace; výzkum

Vize české primární školy se v proměnách času transformuje v moderní systém, který je odpovídající danému stupni vývoje. V současnosti se jedná o aktuální pojetí vzdělávání, které vychází ze strategických a kurikulárních dokumentů naší země s inspirací v evropských vizích vzdělávání.

Ze záměrů vzdělávací politiky vyplývá, že škola by měla být prostředím nejenom pro vzdělávání, ale i pro utváření sociálních vztahů a internalizace. Dle interpretačního přístupu k socializaci dítěte nevnímáme internalizaci pouze jako dovednost získanou od dospělého člověka. Podle interpretačního přístupu chápeme socializaci v dětství jako kolektivní proces probíhající ve veřejné a sociální (nikoli soukromé) sféře. Z tohoto pohledu děti začínají život jako sociální bytosti a prostřednictvím komunikace a interakce budují svoje sociální světy.

Moderní systém vzdělávání v České republice je spjatý s ideou transformace v podobě uplatnění humanistického pojetí vzdělávání, které se zaměřuje na celistvý rozvoj osobnosti a jehož základem je konstruktivní princip, kdy základem poznávacího procesu není pouze předávání a osvojování poznatků (tzv. transmise), ale jejich objevování a konstruování samotnými dětmi. Mezi základní předpoklady konstruktivistického pojetí se řadí i schopnost dítěte spolupracovat ve skupině (Tonucci, 1991) včetně uplatnění rovných příležitostí dětí ve vzdělávání. V roce 2016 bylo realizováno výzkumné šetření (Provázková Stolinská, 2016), v němž byla pozornost zaměřena na žáky 1. stupně základní školy (ve zkratce ZŠ) se 104 respondenty. Výzkumné šetření probíhalo ještě před

novelou školského zákona o inkluzi, z tohoto důvodu bylo tematicky zaměřeno na problematiku integrace. Zjišťovalo se, jak působí integrovaní žáci na ostatní děti v běžné třídě a jaký je jejich status (neřízené pozorování, sociometrický dotazník, rozhovor s třídní učitelkou). Z výsledků zmíněného výzkumu (Provázková Stolinská, 2016), který samozřejmě nelze generalizovat, vyplynulo, že se v daném výzkumném souboru objevila celá řada vazeb (zde uvedena ve výběru):

- Integrovaní žáci patřili k méně oblíbeným žákům ve třídě; byli označováni na úrovni žáků s antipatickými vazbami (i když nebyli v žebříčku mezi prvními).
- Žádný integrovaný žák nebyl zvolen vůdcem třídy ani šaškem třídy. Žádný se nestal hvězdou nebo vzorem.
- Někteří integrovaní žáci byli uvedeni mezi odmítanými a negativně hodnocenými (i když nebyli v žebříčku mezi prvními).
- Na pozici dobrého kamaráda nebyl zvolen žádný integrovaný žák. Někteří integrovaní žáci byli označeni za přijatelného spolužáka či spolužačku (ale nebyli v žebříčku mezi prvními).

V souvislosti s výše uvedenými výsledky je potřeba si v podmínkách pedagogické praxe uvědomit, jak vlastně intaktní žáci a žákyně mohou vnímat své integrované spolužáky a spolužačky a také si uvědomit nejednoduchou situaci integrovaných dětí. V každém případě integrované děti ovlivňují charakter třídy, protože byly často v dotazníku jmenovány (ať už na jakékoli pozici). Je proto vhodné považovat o argumentu, že integrace, a hlavně návazná inkluze, podporují sociální rozvoj všech dětí – jak integrovaných/inkluzivních, tak intaktních. Je tomu skutečně tak? Jak je možné efektivitu integrace a inkluze ovlivnit? To jsou otázky, na které se v českém školství stále hledají odpovědi.

V našem příspěvku jsme se cíleně zaměřili na výsledky v oblasti rozvoje konceptu kamarádství a jeho vlivu na socializaci dítěte mladšího školního věku jako žáka či žákyni primární školy. Školu vnímáme jako velmi důležité prostředí pro realizaci sociálních situací a učitele či učitelku jako klíčovou osobu, která poskytuje dětem příležitost a prostředky pro sdílení chápání a uvědomění si místa ve skupině (Corsaro & Rizzo, 1988). Je tedy hlavním představitelem podpory při internalizaci – utváření konceptu kamarádství. Už v mateřské škole dochází k významným interakcím při internalizaci, které podporují proces socializace a následné personalizace (Corsaro, 1994; Ekins & Grimes, 2009; Guralnick, Gottman a Hammond, 1996; Hartup, Stevens, 1999; Rizzo a Corsaro, 1988 aj.). V pojmání kamarádství z pohledu dítěte mladšího školního věku spatřujeme potenciál pro socializaci a personalizaci, a tím i podporu vzdělávání v kontextu zajištění rovných příležitostí.

V rámci aplikovaného výzkumu jsme realizovali výzkumné šetření, ve kterém byl uplatněn kvalitativní přístup (Provázková Stolinská, Rašková a Šmelová, 2021). Pro sběr dat byla využita extenzivní výzkumná metoda, a to strukturované interview s otevřenými odpověďmi s dětmi předškolního a mladšího školního věku (1. a 4. třída). Záměrně jsme vybrali tyto věkové kategorie, abychom mohli sledovat vývoj pojetí konceptu kamarádství. Odpovědi všech dětí byly anonymně nahrány na diktafon a vyhodnoceny v procesu kategorizace. Interview bylo zaměřeno

na zodpovězení pěti otázek týkajících se kamarádství v oblasti důrazu na společnou činnost, uspokojování vlastních potřeb a posílení vlastního statusu: 1. Kdo patří mezi tvé kamarády a kamarádky? 2. Proč je považuješ za kamarády a kamarádky? 3. Co děláš rád/a společně s kamarády a kamarádkami? 4. Co se ti líbí na kamarádech a kamarádkách? 5. Myslíš si, že pro tebe důležité mít kamarády a kamarádky?

Cílem našeho kvalitativního výzkumu bylo zjistit, jak děti předškolního věku a žáci a žákyně mladšího školního věku vnímají pojem *kamarádství*, co si pod ním představují v kontextu důrazu na společnou činnost, uspokojování vlastních potřeb a posílení vlastního statusu. Skupinu participantů tvořilo 33 dětí předškolního věku, dále 23 žáků 1. stupně základní školy. Všichni participanté navštěvovali MŠ nebo ZŠ, kde probíhalo interview. Výsledky výzkumného šetření přinesly zjištění o tom, že participanté jednoznačně potvrdili obecně známá a ustálená kritéria výběru svého kamaráda či kamarádky. V předškolním věku jsou již děti schopny navazovat vztahy s vrstevníky, i když do nich vstupují různé faktory, např. setkávání se rodin, společná návštěva kroužků aj. Vznik potřeby tohoto vztahu je signálem určitého stupně zralosti dítěte. Vrstevnické vztahy v předškolním věku jsou zpravidla symetrické – oba vrstevníci jsou si rovni, mají podobné kompetence i status. Psychologicky významná je zejména shoda v oblasti vnějších znaků a projevů, zesílená je u dětí potřeba sdílení činnosti. V mladším školním věku jsou vztahy s vrstevníky dále rozvíjeny. Nejprve se objevuje potřeba pro vlastní benefit, avšak ve druhém období 1. stupně ZŠ (4. – 5. třída) se tato potřeba rozvíjí směrem k oboustrannému sdílení.

Pojem *kamarádství* naši respondenti v podstatě chápali. Mezi své kamarády či kamarádky zahrnuli výhradně své vrstevníky v různých početném zastoupení i v různých sestavách zastoupení vzhledem k pohlaví. V četnosti kamarádů či kamarádek se ukázalo, jak se utvářejí vztahy mezi dětmi – od individuálních po širší kolektiv. Navíc byl zajímavý vývoj oslovení – od zdrobnělin jména po přezdívky. Ke zdůvodnění kamarádství naši participanté přiřadili společné sdílení při nejrůznějších činnostech (nejčastěji při hraní her) v obecném i konkrétním pojetí. Uvedli také jiné důvody, které reprezentovaly oblast pozitivního chování dětí. Zde je možné si všimnout, že děti předškolního věku oceňují společnou hru v obecném i konkrétním pojetí, žáci v první třídě ještě rozvažovali pouze mezi hrou obecně (9 žáků) a pozitivním chováním (12 žáků) a žáci ve čtvrté třídě už volili pouze pozitivní chování jako znak kamarádství. Tento prvek byl dokonce často směřován přímo k participantovi. Dalším zajímavým poznatkem bylo, že děti v předškolním věku uváděly pouze jeden znak kamarádství, ale žáci v 1. třídě jich uváděly více. V rámci společné činnosti v oblasti kamarádství naši participanté v předškolním věku jednoznačně upřednostňovali hraní her (28 dětí). Velmi obdobně odpovídali také žáci 1. třídy (10 žáků). Ke změně dochází u žáků 4. třídy, kdy se kromě hry v 7 případech objevila také jiná odpověď – žáci uváděli, že si rádi povídají, posedávají atp. Pozitivní náhled na kamarády a kamarádky participanté předškolního věku spojili s vlastnictvím nějaké věci nejčastěji s oblečením, ozdobou nebo hračkou, dále se společnou činností a v 6 případech se objevila odpověď o pozitivních projevech chování. Ty jsou výrazněji uváděny u žáků 1. třídy, i když také zde se objevují ještě i projevy

vnějších rysů kamarádů (tentokrát oči, vlasy atp.). Pouze pozitivní projevy chování se objevují až ve všech odpovědích žáků 4. třídy. Dokonce se objevovaly také odpovědi o udržení tajemství, humoru a porozumění. Zde je tedy vidět, že žáci již směřují ke sdílení než pouze k pozitivním projevům k sobě samému. Důležitost kamarádství naši účastníci vnímali jako nutnost pro společné činnosti s ostatními, a to nejenom při hrách, ale také při jiných aktivitách. Již od předškolního věku si děti uvědomují pocity osamocení bez kamarádů. S rostoucím věkem se daří žákům lépe specifikovat tyto nelibé pocity. Ve 4. třídě ZŠ již dokážou žáci popsat potřebu kamarádů v kontextu sdílení.

Ve výzkumném šetření se projevilo, že pro volbu kamaráda či kamarádky nerozhoduje žádný handicap dítěte, děti nepodléhají sociálním předsudkům. V tomto věku je pro dítě důležité uspokojení jeho vlastních potřeb, při kamarádství klade důraz na shodu v oblasti potřeb a zájmů. Důležitou roli, zde hraje učitel a jeho rovný přístup k dětem a žákům. Ba naopak, pokud hendikepovaný kamarád potřebuje pomáhat, děti i žáci pomáhají velmi rádi. To se týká i rodičů a jejich postojů k dětem a žákům se speciálními vzdělávacími potřebami. Pokud škola realizuje inkluzivní vzdělávání, měla by se zaměřit na systematickou spolupráci se všemi aktéry vzdělávání. Vrátime-li se tedy k výzkumu Provázkové Stolinské z roku 2016, může být pro nás impulzem, že právě cílený emoční rozvoj a podpora prosociálního chování může výrazně pozitivně ovlivnit uplatňování inkluzivního přístupu v pedagogické praxi.

Použité zdroje

- Corsaro, W. A. (1994). Discussion, Debate, and Friendship Processes: Peer Discourse in U.S. and Italian Nursery Schools. *Sociology of Education*, 67(1), 1–26.
- Corsaro, W. A., & Rizzo, T. A. (1988). Discussion and Friendship: Socialization Processes in the Peer Culture of Italian Nursery School Children. *American Sociological Review*, 53(6), 879–894.
- Ekins, A., & Grimes, P. (2009). *Inclusion: Developing An Effective Whole School Approach*. New York.
- Guralnick, M. J., Gottman, J. N., & Hammond, M. A. (1996). Effects of Social Setting on the Friendship Formation of Young Children Differing in Developmental Status. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 17, 625–651.
- Hartup, W. W., & Stevens, N. (1999). Friendships and Adaptation Across the Life Span. *American Psychological Society*, 8(3), 76–79.
- Provázková Stolinská, D. (2016). Integrated Pupil at Primary School in the Inclusive Environment in the Czech Republic. *INTED 2016 – 10th International Technology, Education and Development Conference*. Valencia.
- Provázková Stolinská, D., Rašková, M., & Šmelová, M. (2021). *Primární a preprimární vzdělávání s akcentem na eliminaci rizik v kontextu zajištění rovných příležitostí*. VUP. DOI: 10.5507/pdf.21.24460994.

Rizzo, T. A., & Corsaro, W. A. (1988). Toward a Better Understanding of Vygotsky's Process of Internalization: Its Role in the Development of the Concept of Friendship. *Developmental Review*, 8(3), 219–237.

Tonucci, F. (1991). *Vyučovat nebo naučit?* (S. Štech, Překladatel). UK.

Příspěvek je podpořen z projektu IGA_PdF_2024_021 s názvem Život dětí a spolupráce učitelů a rodičů; hlavní řešitelka doc. PhDr. Dominika Provázková Stolinská, Ph.D., MBA.

Autoři:

doc. PaedDr. Miluše Rašková, Ph.D.

Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Katedra primární a preprimární pedagogiky

miluse.raskova@upol.cz

doc. PhDr. Dominika Provázková Stolinská, Ph.D., MBA

Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Katedra primární a preprimární pedagogiky

dominika.provazkova@upol.cz

Mgr. Erdal Ozyurt

Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Katedra primární a preprimární pedagogiky

erdal.ozyurt@upol.cz

Sex a vztahy mladých dospělých – výsledky šetření CZECHSEX

Anna Ševčíková a kolektiv

Abstrakt:

Příspěvek přibližuje dílčí výsledky z celonárodního průzkumu CZECHSEX, jehož cílem bylo zmapovat sexuální chování, zdraví a celkový well-being obyvatel České republiky. Průzkumu se zúčastnilo 6 669 respondentů ve věku 18 a více let. Průměrný věk prvního pohlavního styku byl u mužů 18,3 let, zatímco u žen 17,5 let. Z výsledků rovněž vyplývá, že ve věkové kategorii 18–25 let nikdy nemělo sex 24 % žen a 36 % mužů. Mladší generace sleduje pornografii mnohem více a častěji. Nicméně je k ní a jejímu vlivu na sexuální život kritičtější v porovnání se staršími věkovými skupinami. Zda skutečně dochází k poklesu partnerského sexu u mladých dospělých, je třeba ověřit opakováním celonárodního průzkumu sexuálního chování.

Klíčová slova:

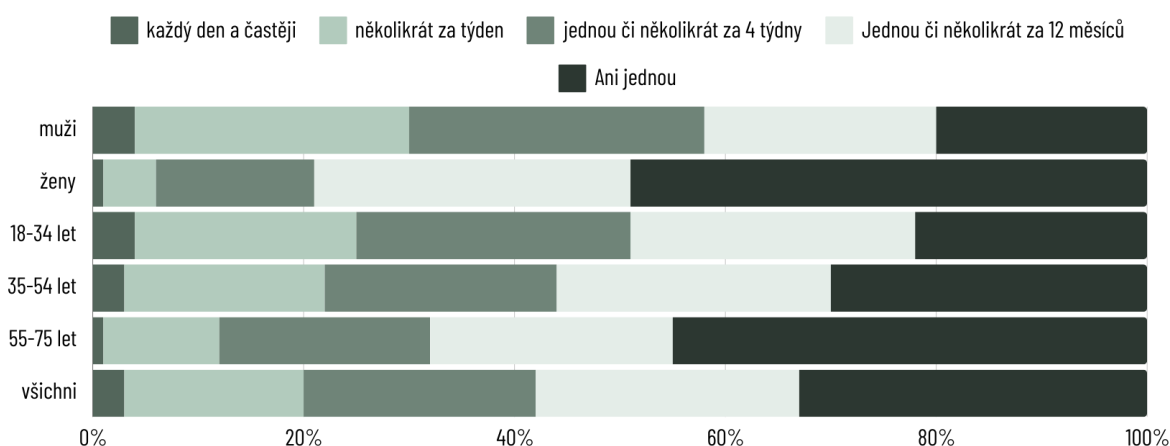
Reprezentativní výzkum; sexuální chování; Česká republika

Tento příspěvek představuje dílčí výsledky z celonárodního průzkumu CZECHSEX, zaměřeného na mapování sexuálního chování, zdraví a celkového well-beingu obyvatel České republiky. Cílem průzkumu bylo získat údaje o sexuálním zdraví, využívání zdravotní péče a prevalenci sexuálního násilí v online i offline prostředí. Studie se rovněž zaměřila na otázky týkající se nastavení péče a prevence v oblasti sexuality, aby mimo jiné identifikovala bariéry v poskytování péče. Průzkum si zároveň klade za cíl porovnat data s ostatními státy EU a identifikovat tak globální trendy. Šetření bylo provedeno v souladu s mezinárodními doporučeními pro reprezentativní výzkumy sexuality a genderu, využívající dotazníkovou baterii Světové zdravotnické organizace (WHO) SHAPE (Sexual Health Assessment of Practices and Experiences, 2023) a evropskou baterii ESMN COST. Velký důraz byl kladen na respektování rozmanitosti genderové identity a sexuální orientace.

V rámci průzkumu bylo nasbíráno celkem 6669 odpovědí od respondentů ve věku 18 a více let. Z toho 4660 výpovědí bylo získáno online formou a 2009 odpovědí při osobním dotazování tváří v tvář. Respondenti byli vybíráni na základě kvót podle pohlaví, věku, vzdělání, kraje a velikosti místa bydliště. Během dotazování tváří v tvář bylo osloveno 4276 osob, z nichž 46,98 % dokončilo rozhovor. Nejčastějším důvodem odmítnutí účasti byla citlivost tématu. Do online dotazování se zapojilo 16 414 osob, z nichž 28,39 % dokončilo celý rozhovor. Průměrná délka odpovídání byla 57 minut při osobním dotazování a 48 minut v online formě.

Z výsledků vyplývá, že ve věkové kategorii 18–25 let nikdy nemělo sex 24 % žen a 36 % mužů. Průměrný věk prvního pohlavního styku byl u mužů 18,3 let, zatímco

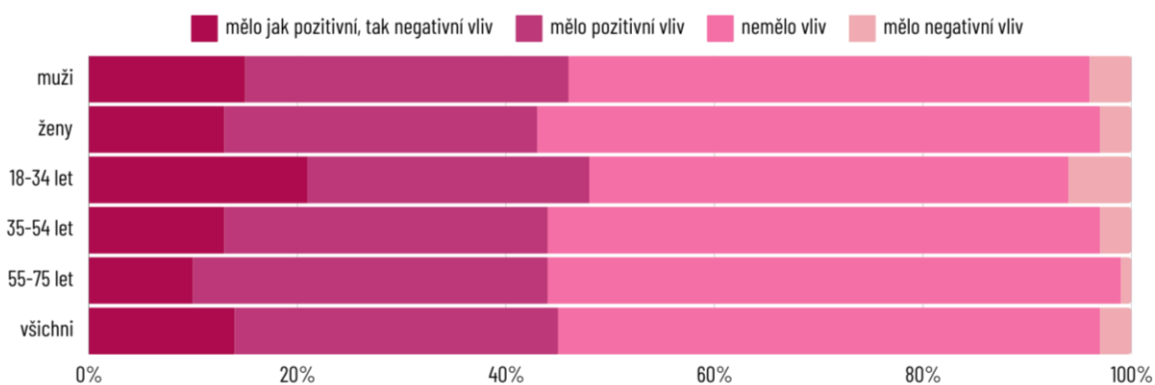
u žen 17,5 let. V porovnání se ženami ze starších věkových skupin je mezi mladými ženami vyšší podíl těch, které masturbovaly nebo sledovaly pornografii. Dále ve srovnání se staršími kohortami jsou u mladých dospělých také méně výrazné genderové rozdíly v průměrném věku první konzumace pornografie. Mladší generace sleduje pornografii mnohem více a častěji, což dokládá graf 1.

Graf 1: Jak často jste sledoval*a pornografii v posledních 12 měsících? (n= 4814)

Zdroj: CZECHSEX, 2024

Nicméně je k ní a jejímu vlivu na sexuální život kritičtější v porovnání se staršími věkovými skupinami (viz Graf 2).

Graf 2 Mělo Vaše sledování pornografie podle Vás vliv na Váš sexuální život? (n= 4801)

Zdroj: CZECHSEX: 2024

Výsledky z projektu CZECHSEX ukazují, že v české společnosti existuje pouze nepatrná skupina mladých dospělých, kteří nemají zkušenosti s partnerským sexem. Tento poznatek nemusí být překvapivý, protože i z jiných mezinárodních šetření, například studie Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC), vyplývá, že klesá podíl patnáctiletých se zkušeností s pohlavním stykem (de Graaf et al., 2024; Költő et al., 2024). Tento trend se projevuje i mezi českými dospívajícími, kteří se pravidelně účastní výzkumu HBSC. Pro ověření, zda skutečně dochází k poklesu

partnerského sexu u mladých dospělých, je nutné opakovat celonárodní průzkumy sexuálního chování a porovnat data z projektu CZECHSEX s poznatky dřívějších reprezentativních výzkumů.

Použité zdroje

de Graaf, H., Schouten, F., van Dorsselaer, S., Költő, A., Ball, J., Stevens, G. W., & de Looze, M. (2024). Trends and the Gender Gap in the Reporting of Sexual Initiation Among 15-Year-Olds: A Comparison of 33 European Countries. *The Journal of Sex Research*, 1–10. <https://doi.org/10.1080/00224499.2023.2297906>.

Health Organization. (2023). *Sexual Health Assessment of Practices and Experiences (SHAPE): Questionnaire and implementation considerations*. World Health Organization. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/igo/>.

Költő, A., de Looze, M., Jåstad, A., Nealon Lennox, O., Currie, D., & Nic Gabhainn, S. (2024). *A focus on adolescent sexual health in Europe, central Asia and Canada: Health Behaviour in School-aged Children international report from the 2021/2022 survey. Volume 5*. World Health Organization, Regional Office for Europe. <https://iris.who.int/handle/10665/378547World>.

Šetření se uskutečnilo díky podpoře Grantové agentury ČR (GA21-31490S)

Autoři:

doc. Mgr. Anna Ševčíková, Ph.D.

Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií

Institut pro psychologický výzkum

asevciko@fss.muni.cz

&

doc. Mgr. Lukas Blinka, PhD.

Mgr. Klára Bártová, Ph.D. et Ph.D.

Mgr. Lucie Krejčová, Ph.D.

Bc. Lucie Kalenská

Mgr. Renáta Androvičová, Ph.D.

prof. PhDr. Petr Weiss, Ph.D.

Mgr. Kateřina Klapilová, Ph.D.

Intersex není transsex

Martin Fafejta

Abstrakt:

Když se na OH objevily boxerky s maskulinními znaky, vyvolalo to kritiku, že bylo mužům umožněno startovat v ženských disciplínách. Kritici v tomto případě zaměřovali problematiku transgenderu a intersexuality, neboť zmiňované boxerky se narodily jako ženy, resp. jako intersex ženy. Intersexuální lidé se rodí s variacemi pohlavních znaků a jejich těla (na anatomické, chromozomální atp. rovině) vybočují z medicínských kritérií, na základě kterých je jedinci určeno mužské či ženské pohlaví. Intersexualita tedy není stav mentální, nejde o genderovou dysforii (transgender) a tito lidé nepodstupují operace na změnu pohlaví, ale jde o stav tělesný. Velká část těchto jedinců pak žije ve shodě s mužským či ženským pohlavím, které jim bylo určeno po porodu, a nepovažují se za genderově nebinární.

Klíčová slova:

Intersexualita; variace pohlavních znaků; mužské a ženské pohlaví

Co je intersexualita?

Termínem *intersexuál* jsou označováni lidé, kteří se rodí s tělem, jenž neodpovídá medicínským a sociokulturním kritériím, podle kterých je určováno, zdali je dítě mužského, či ženského pohlaví. Jde o jedince, kteří mají na rovině anatomické, chromozomální atp. znaky obou pohlaví či jim určité pohlavní znaky chybí. Jinak řečeno, rodí se s variacemi pohlavních znaků (proto budou termíny *intersexuál* a *jedinec s variacemi pohlavních znaků* v tomto textu používány jako synonyma). Nejde takto o stav mentální, ale tělesný, nejde o transgender stav (či slovníkem současné mezinárodní klasifikace nemocí o „genderovou dysforii“), kdy se jedinec neidentifikuje se svým biologickým pohlavím, a tito jedinci se povětšinou ani necítí být genderově nebinární. Ztotožňují se s mužským, nebo ženským pohlavím, jen vykazují pohlavní znaky, které se přisuzují opačnému pohlaví, či jim mohou chybět některé znaky toho pohlaví, se kterým se identifikují, resp. které jim bylo po narození přisouzeno.

Tito jedinci se potýkají s mnohými problémy, překážkami a nedorozuměními plynoucími z toho, jak jejich tělo vypadá a funguje (či v některých ohledech nefunguje). Tyto problémy jsou dány jednak společenskými očekáváními a sociokulturními stereotypy a z nich vycházejícími předsudky (těla s variacemi pohlavních znaků neodpovídají obecným představám, jak má vypadat zdravé mužské či ženské tělo) a někdy i základním nepochopením, v čem intersex stav spočívá, když je intersex stav zaměňován nejen s transgender stavem, ale někteří lidé si dokonce myslí, že jde o formu sexuální orientace. Zároveň mají někteří lidé s variacemi pohlavních znaků problémy zdravotní (kvůli abnormální podobě jejich genitálu mo-

hou mít například problémy při vylučování) – v takovém případě si jejich stav vyžaduje chirurgické zákroky. Medicínou jsou variace pohlavních znaků proto vnímány jako „porucha“, oficiální termín je „porucha pohlavního vývoje“ (*disorder of sex development*, zkráceně DSD, anglická zkratka, kterou často používají i čeští lékaři). Ovšem ne vždy jde o poruchu z hlediska fyziologického zdraví, za problematický (porouchaný) může být považován i vzhled jedince, jehož tělo neodpovídá obecným představám, jak by mělo vypadat „normální“ mužské či ženské tělo. Dalo by se tedy říci, že někdy je onálepkován jako porucha stav, kdy tělo jedince vzhledově neodpovídá sociokulturním představám, jak má vypadat „normální“ mužské či ženské tělo. V některých případech jde vlastně o problém estetický a někteří jedinci již v raném dětství podstupují operace, jež lze nazvat kosmetickými.

Shrneme-li to, máme tu tedy tři typy problémů: Tělo intersex jedince nefunguje, jak má. Pokud se například se rodí s genitálem, který je natolik zdeformovaný, že nemůže řádně vyměšovat, je nutný bezodkladný chirurgický zásah, aby dítě vůbec mohlo přežít. Za druhé tělo takového jedince neodpovídá estetickým kritériím, která naše kultura klade na mužské či ženské tělo – typickým příkladem může být tzv. falický klitoris, tedy klitoris, který se vzhledově přibližuje penisu. I v těchto případech dítě mnohdy podstoupí operaci, tzv. resekci klitorisu, tedy jeho zkrácení. Zde už ale nejde o operaci nutnou ze zdravotního hlediska, ale o operaci kosmetickou, či estetickou – chirurgický zákrok jedince přibližuje obecné normě, která určuje vzhled běžného mužského, či v tomto případě ženského těla. Třetím problémem je obecné nepochopení, co intersexuální stav znamená. Lidé jsou zmateni tím, že termín obsahuje slovo „sex“ a zaměňují to buď se sexuální orientací (jak jsem to zažil i na některých debatách týkající se dané problematiky), tak s termínem *transsexualita*, tedy stavem mentálním.

Tento příspěvek nahlíží intersexualitu ze sociálně-vědních pozic, zabývá se tedy předsudky a očekáváními, s nimiž se lidé, kteří se rodí s variacemi pohlavních znaků, musí vyrovnávat. Tyto předsudky plynou jednak z toho, jaká očekávání naše kultura klade na vzhled mužů a žen a jaké z toho mohou plynout problémy pro jedince, kteří se rodí s tělem, jenž těmto očekáváním neodpovídá, a jednak z toho, že mnozí, i vzdělaní lidé vlastně vůbec netuší, co termín *intersexualita* znamená.

Startují v ženském boxu muži?

V době konání olympijských her v Paříži oběhly svět fotografie plačící italské boxerky, která opouští ring jen pár desítek vteřin po tom, co začal její zápas s alžírskou boxerkou Imane Chalifovou. Sociální sítě a diskuse pod články na zpravodajských serverech poté zaplavilo rozhořčení, že olympijský výbor povolil muži bojovat mezi ženami. V tomto duchu se vyjadřovali nejen mnozí běžní diskutéři či řadoví politici (včetně několika českých poslanců), ale i celosvětoví prominenti, jako je Elon Musk či J. K. Rowling. Oba na svých účtech na platformě X prohlásili, že muži nepatří do ženského sportu (Musk, 2024), J. K. Rowling pak mluvila o „brutální nepravděpodobnosti“ (Rowling, 2024a), když se v rámci „nového hnutí za práva mužů“ povoluje mužům mlátit ženy (Rowling, 2024b).

Tento text nechce hodnotit, nakolik jedinci s variacemi pohlavních znaků, kteří mají mužské i ženské pohlavní znaky, mají/mohou startovat v ženských sportovních disciplínách, na to se jeho autorovi nedostává znalosti problematiky jak z biomedicínského, tak ze sportovního hlediska. Je ovšem zřejmé, že všichni ti, kteří protestovali proti muži bojujícímu proti ženám, nechápali, co intersex stav znamená, zaměňovali jej s transgender stavem (resp. transsexualitou) a Imane Chalifovou označovali za muže, který se nechal přeoperovat na ženu. V českém prostředí mluvil například poslanec Patrik Nacher (2024) o „transboxerkách“ a senátorka Zwyrtková Hamplová (2024) o muži, který se prohlásil být ženou. Přitom podle dostupných informací se boxerka Imane Chalifová narodila s určitou formou variací pohlavních znaků, ale při určování pohlaví nikdo nepochyboval o jejím ženském pohlaví, byla jako žena/dívka vychovávána a sama se jako žena vždy cítila (Crowley, 2024; Wikipedia n.d.). Ostatně v jejím rodném Alžírsku, které i oficiálně reprezentuje, nejsou operace na změnu pohlaví povoleny.

To, že termínu „intersexualita“ lidé nerozumí, ukázaly i články a diskuse k českému detektivnímu filmu *Úsvit*, kde je obětí vraždy intersex postava. Například článek na zpravodajském serveru Novinky má titulky „Úsvit nabízí víc než jen transgender téma“ (viz Kučera, 2024), i když ve filmu na žádné takové téma nenačítáme a dokonce ani v článku se žádné transgenderové téma neobjevuje (s výjimkou titulku se v něm neobjevuje ani samotný termín *transgender*). V diskusi pod článkem pak diskutující operují s termíny „propaganda LGBT“ či „agitka“ (Diskuze, 2024). V jiné diskusi na serveru iDnes (Diskuze, 2023) pak jeden z diskutujících používá slova „woke progresivisticko neomarxistický sra*ka film“. V další diskusi, tentokrát na facebookovém profilu stanice ČT24 (2024), padají slova jako „vyrábění mladých úchyláků“ a jiný diskutující prohlašuje, že se daný problém dá vyřešit povinnou vojenskou službou. V diskusi na facebookovém profilu serveru Aktuálně (2023) diskutující považují intersexualitu za sexuální orientaci, mluví se o mediální masáži a „genderpropagandě“, která je připodobňována k propagandě za socialismu či dokonce ke „goebbelsovým“ metodám. Nejenže lidé, a to nejen řadoví diskutující, zaměňují intersex problematiku s transgender problematikou, ale navíc celé téma vnímají jako prosazování určité ideologie, i když to s žádnou ideologií nemá nic do činění, a to jen proto, že se ve filmu objevuje postava s určitým vrozeným tělesným stavem, jehož existenci a výskyt nelze ovlivnit jakoukoli agitací, nemá nic společného s progresivismem či neomarxismem, nezměníme ji povinnou vojenskou službou, ani nejde o sexuální orientaci a vlastně ani o otázku genderu, alespoň v tom smyslu, jak ji chápou někteří diskutující (tedy jako něco, co si člověk sám volí bez ohledu na to, s jakým biologickým pohlavím se narodil). Je to něco, co lidé neznají, nerozumí tomu a vyvolává to v nich strach. Lidé se rodí s různými těly a tato těla nejsou ani produktem propagandy, ani výsledkem ideologických snah. Je to podobné, jako by se lidé rozčilovali, že je agitka a propaganda, když ve filmu vystupuje levák, jedinec s cystickou fibrózou, nebo třeba někdo, kdo oplešatěl (což stejně jako některé variace pohlavních znaků souvisí s hladinou hormonů v těle).

Ovšem i v případě lidí s variacemi pohlavních znaků vstupují do života nějaké jasné představy, tedy ideje (a o soustavě idejí už bychom mohli mluvit jako o ideologii), a to v momentě, kdy se tito lidé narodí a jejich narození vyvolá konkrétní

medicínské reakce. Děti s variacemi pohlavních znaků totiž nejsou z pohledu naší kultury považovány za normální a takto jak ze strany medicíny, tak mnohdy ještě silněji ze strany jejich rodičů přichází požadavek jejich těla chirurgicky (kosmeticky) upravit tak, aby se co nejvíce přiblížila obecné představě, jak má vypadat mužské (chlapecké) či ženské (dívčí tělo). A zde se jedinci s variacemi pohlavních znaků musí potýkat s dalším typem problémů.

Variace pohlavních znaků coby porucha?

Jak už bylo řečeno, některé intersex stavy si vyžadují neodkladný a urgentní chirurgický zákrok, aby jedinec mohl žít relativně spokojený a plnohodnotný život či vůbec přežil. Ovšem zatímco v případě přežití jsou kritéria, jaké zákroky je nutno provést, víceméně jasná, spokojenost a plnohodnotnost života není dána jen zdravotním stavem na rovině fyziologické, ale i na rovině psychické. Může být spokojený člověk, který čelí mnohým předsudkům kvůli tomu, jak vypadá jeho tělo, a bojí se, že se v osobním životě bude setkávat s odmítáním (a nenajde si kvůli tomu třeba nikdy partnera)? I proto medicína provádí i operace, které primárně nejsou zdůvodněny zdravotním stavem na fyziologické rovině, ale na rovině psychické. Jde vlastně o ten typ kosmetických operací, které člověk podstupuje, aby se cítil lépe ve svém těle, protože to se před zákrokem jeví jako „divné“, „nehezské“ atp. ve srovnání s těly, na která jsme v rámci naší společnosti a kultury zvyklí a jaká považujeme za „normální“. Vůbec přitom nemusí jít o typické zákroky estetické chirurgie v podobě vylepšování těl tak, aby odpovídaly momentálně platným nárokům na krásu, jako je například zvětšování ženských nader, ale třeba o operace, které člověk podstupuje kvůli popáleninám, ztrátě takových částí těla, jako je ucho či nos, či naopak odstranění určitých výrůstků atp. Nejde tedy nutně o to být po operaci krásnějším, ale spíše o to, aby byl vzhled jedince akceptovatelnější pro okolí. Medicína pak mluví o tom, že operace tohoto typu jsou urgentní z psychologického hlediska, protože jedinec tuto operaci podstupuje proto, aby se cítil psychicky lépe.

A přesně o tento typ operací jde u některých intersex stavů – určité variace pohlavních znaků musí být odstraněny či upraveny, aby jedincovo tělo zapadalo do obecných představ, jak má „správně“ vypadat mužské či ženské tělo. Pokud s těmito operacemi dává jedinec informovaný souhlas, zdá se být vše v pořádku (i když i v případě provádění těchto operací najdeme kritiky, a to i mezi lékaři [viz Creighton et al., 2009] – více viz dále v textu). Ovšem mnohé zákroky podstupuje jedinec ve věku, kdy z právního hlediska informovaný souhlas dát nemůže (neboť je nezletilý) a kdy kolikrát nemůže dát žádný souhlas, protože je ve věku, kdy vlastně ani není schopen pochopit, co se s ním děje. Operace bývají prováděny i několikaměsíčním dětem a obecně se mnohé operace provádějí do dvou let věku dítěte (jak se potvrdilo i ve výzkumných rozhovorech, který vedl autor tohoto textu s lékaři). V případě těchto operací se objevuje mnohem silnější kritika s argumentem, že děti podstupují nevratné zákroky jen kvůli tomu, že společnost není dostatečně tolerantní vůči tomu, že se jejich těla odchyľují od obecných představ a norem.

Existují určité socio-kulturní představy, jak má vypadat „normální“ tělo, a protože tělo jedince s variacemi pohlavních znaků neodpovídá těmto představám, dostává se mu medicínské diagnózy „porucha pohlavního vývoje“. Jedinec má poruchu, je tedy porouchán, což vyvolává potřebu tuto poruchu opravit i v těch případech, kdy jde spíše o odchylku vizuální (estetickou) než zdravotní. Zvláště v minulosti se mělo za to, že je nutno chirurgicky zakročit téměř za každou cenu, když se například v příručce pro odborníky zabývající se na klinické úrovni intersexualitou z 60. let 20. století s názvem „The Intersexual Disorders“ od Gordona Dewhurma píše, že narození intersexuálního dítěte je „tragickou událostí, která ihned vyvolá představu zoufalého ztraceného žít navždy v samotě a frustraci jako pohlavní zrůda“ (cit. dle Fausto-Sterling, 1993). Intersexuální dítě bylo vnímáno „znetvořené“ a proto musela co nejdříve po porodu následovat „nápravná“ operace, jinak by takový jedinec nenašel lásku a porozumění druhých, vč. rodičů (tamtéž). Podle kritiků se tento přístup vyznačuje snahou vytvořit jedincům s variací pohlavních znaků „nostalgické genitálie: nekonečně velké penisy, nezměrně objemné vagíny, nesmírně delikátní klitorisy“ (Morland, 2001). Podle Holmes (2002) jde o „kosmetickou diagnózu“, která je „diagnózou bez choroby.“ „Místo kategorií jsou upravováni lidé“ (Hegarty & Chase, 2000).

Jak již bylo řečeno, lékaři v případech jedinců s variacemi pohlavních znaků používají diagnózu „porucha pohlavního vývoje“. Nejde o jednotnou diagnózu, ale o množinu různých stavů, kdy jedincovo tělo neodpovídá kritériím, která medicína na základě obecných sociokulturních představ klade na to, jak má vypadat a fungovat lidské tělo – na rovině anatomické, chromozomální atp. Ve výzkumných rozhovorech, které autor tohoto textu provedl s několika lékaři zabývajícími se problematikou dětí s variacemi pohlavních znaků, mnozí z nich zdůrazňovali, že termín „porucha“ pro ně má nehodnotící význam a jde o neutrální popis stavu, se kterým se dítě, o nějž medicínsky pečují, narodilo. Slovy jednoho z nich: „Jako lékař považuji termín *disorder* jako zcela normální, nestigmatizující označení nemoci.“ Roli zde možná hrálo i to, že používal anglický, ne český termín, když české slovo „porucha“ naznačuje nejen to, že je něco v nepořádku, ale i to, že to má být opraveno (více viz Dušková et al., 2022).

Mezi lékaři je termín „porucha“ sice považován za popisný a nehodnotící, ale sociální vědci upozorňují, že tomu tak ve skutečnosti vůbec nemusí být. Slovo, kterým popisujeme nějaký jev, zdaleka nemusí být pouhým popisem, ale může z něj implicitně plynout i určitý předpis (není to pouhá deskripce, je to i preskripce). Může jít o sebenaplňující se proroctví, které nám říká, že to, co je poroucháno, musí být následně opraveno. Fyziologická odlišnost je zde vnímána „jako inherentní nedostatečnost či vada“ (Reis, 2007), i když jde spíše o odchylku od sociokulturní estetické normy než o vadu. Člověk v takovém případě není „porouchán“ po zdravotní stránce, ale ze sociokulturního hlediska – jeho tělo je považováno za „vadné“, neboť neodpovídá dominantním estetickým normám a očekáváním.

Zde je zajímavé, že lékaři ve výzkumných rozhovorech zdůrazňovali, že všechny operace musí mít „medicínskou indikaci“ a „pokud nemají, nikdo si choulostivý zákrok nedovolí“. Jedním ze základních principů jak a jaké operace provádět je pak

zachování sexuální senzitivity. „Nevést operativu jako funkční zákrok se zachováním citlivosti je non-lege artis postup“, jak pravil jeden z lékařů ve výzkumném rozhovoru. Jiný lékař dokonce prohlásil, že v minulosti byly některé zákroky na genitáliích neoprávněné a zbytečné a použil termín „mutilující“, tedy znetvořující. Přitom někteří z lékařů, kteří zdůrazňovali výše zmíněné principy zachování sexuální senzitivity, obhajovali zákroky zkracující „abnormálně“ velké klitorisy (více viz Dušková et al., 2022). Takové požadavky na chirurgické zákroky ovšem zcela evidentně neplynou ze zdravotního stavu dítěte, ale ze sociokulturních představ o tom, jak má vypadat a fungovat ženské (či v případě jiných variací pohlavních znaků mužské) tělo. Můžeme si dát paralelu s levorukostí. Dokud byla levorukost považována za anomálii, byli leváci přeučováni na praváky, což se z dnešního pohledu jeví jako zcela absurdní. Někteří z nich si pak kvůli tomu nesli celoživotní psychickou zátěž (jak zná ze svého okolí i autor tohoto textu). Přitom problém nebyl v levorukých jedincích, ale ve společnosti, která vnímala jako poruchu něco, co dnes již nikdo za poruchu nepovažuje, protože to fakticky žádnou poruchou není, jen odchylkou od statistického průměru. Dalo by se říci, že v případě leváctví nebylo třeba léčit levoruké jedince, ale společnost – vyléčit společnost z její netolerantní představy, že levorukost je něco negativního, problematického, co má být odstraněno.

Tento širší aspekt problému v souvislosti s jedinci s variacemi pohlavních znaků si uvědomovala i jedna z lékařek ve výzkumné sondě, když prohlásila: „Bohužel obecně naši společnost jako příliš tolerantní nevnímám a změny postupují na můj vkus hodně pomalu, ale jsou.“ Některé lidskoprávní texty zabývající se problematikou chirurgických zákroků v případě dětí s variacemi pohlavních znaků kritizují primárně lékaře, kteří tyto zákroky provádějí. Jak ale prohlásil jeden z lékařů ve výzkumné sondě, pokud chce někdo změnit přístup medicíny, musí změnit přístup společnosti (více viz Dušková, Fafejta, Sloboda 2022). Problémem jsou skutečně primárně očekávání, která velká část společnosti klade na to, jak má vypadat lidské tělo. Často nejsou těmi, kdo tlačí na kosmetické zákroky u dětí primárně lékaři, ale rodiče, kteří se ocitají v nezáviděníhodné situaci – podle výzkumů mnozí z nich kvůli narození dítěte s variacemi pohlavních znaků pociťují posttraumatické stresové symptomy, stavy úzkosti, deprese, zlobu, stydí se, mají výčitky (Oliveira et al., 2015) a domnívají se, že raný chirurgický zákrok tento problém vyřeší jednou pro vždy.

Mnozí jedinci s variacemi pohlavních znaků, kteří nebyli operováni v dětství, volí operace v dospělosti, protože se chtějí přizpůsobit sociálním očekáváním a dostat sociokulturním představám, jak má vypadat „správné“ mužské či ženské tělo. Gynekoložka Creighton (viz Creighton et al., 2009) má zkušenosti s dospělými a dospívajícími ženami s variacemi pohlavních znaků, které chtějí podstoupit kosmetické operace na zkrácení klitorisu či prodloužení vagíny. Podle ní tyto operace vždy poškozují sexuální senzitivitu, což v odborném lékařské literatuře potvrzuje např. i Raveenthiran (2017). Současná medicína podle těchto lékařů nedokáže provést zákroky tak, aby bylo zcela jisté, že sexuální senzitivita nebude narušena. To Creighton vysvětluje i svým pacientkám požadujícím zkrácení klitorisu či prodlou-

žení vagíny. Tyto ženy tak podle ní mají „dostatek informací o rizicích chirurgického zákroku“, přesto většina z nich „raději riskuje snížení senzitivity, aby dosáhly ‚normálnějšího‘ vzhledu genitálií“ a tyto zákroky požaduje (viz Creighton et al., 2009). Na vině je podle Creighton tlak společnosti, který si tyto ženy internalizovaly a na jehož základě požadují operace, které sice podobu jejich genitálií přiblíží sociokulturní normě, ale sníží sexuální funkčnost jejich orgánů. Takto se i v odborné medicínské literatuře někteří lékaři táží, zdali podobné zákroky nejsou prováděny primárně z kulturních důvodů. Některé ženy s variacemi pohlavních znaků se totiž rodí s tzv. falickým klitorisem (Diamond & Sigmundson, 1997), tedy klitorisem, který se v některých pohledech podobá penisu. To může podle Raveenthirana (2017) vyvolávat určitý „podvědomý“ strach, na základě kterého buďto okolí dítěte s variacemi pohlavních znaků nebo v dospělosti samotná žena s těmito variacemi volí zmenšení, respektive resekci takového klitorisu (tedy chirurgické vyříznutí větší části tkáně).

Zároveň je nutno dodat, že medicínské přístupy se za posledních dvacet let výrazně proměnily a do budoucna se jistě budou dále měnit ve prospěch zachování individuálních tělesných odchylek od sociokulturně daných estetických norem kladených na vzhled lidských těl. Podobně jako již dnes nikoho nenapadne přeučovat leváka na praváka, tak některé operace na jedincích s variacemi pohlavních znaků, které se v minulosti prováděly, by byly v současnosti naprosto nepochopitelné. Dnes by již nikoho nenapadlo přeoperovat novorozeného chlapce s tzv. mikropeniselem na dívku, jak se mohlo stát před padesáti lety. A jaké bylo zdůvodnění této naprosto nesmyslné operace měnící pohlaví jedince? Mikropenis je tak malý, že by chlapec nemohl čúrat ve stoje a jeho okolí by se mu posmívalo – proto bude lepší, když jej přeoperujeme na dívku (Fausto-Sterling, 1999). Není divu, že později některé z obětí těchto zákroků, které nelze nazvat jinak než sociálním inženýrstvím, lékaře žalovaly a soudy vyhrály. A někteří nežalovali, protože spáchali sebevraždu. (Zde je nutno dodat, že tyto případy se nestávaly v tehdejší Československu, jde o případy ze západní Evropy a severní Ameriky).

Jak již bylo řečeno, některé zákroky jsou nezbytné pro přežití jedince (třeba aby mohl řádně vyměšovat), ale u mnohých jde primárně o zákroky kosmetické vyvolané spíše neschopností společnosti přijmout těla určitého vzhledu. Tlak na provádění těchto operací pak postupně klesá s tím, jak je společnost otevřenější a ochotnější přijímat ty odchylky od normy, které v důsledku společnost nijak neohrožují. A znovu bych se odvolal na paralelu s leváctvím – kdo by si dnes pomyslel, že leváci nějak svou levorukostí ohrožují společnost nebo sami sebe?

Jak uvedl jeden z lékařů ve výzkumné sondě i anatomická kritéria, na základě kterých medicína určuje, zdali je určité tělo je mužského, či ženského pohlaví se v průběhu historie medicíny proměňovaly. Celý systém na určení pohlaví dle anatomických kritérií je podle něj „zvykový“ a utváří se „na základě všeobecného konsensu“ mezi lékaři (Dušková et al., 2022). Medicínská kritéria pro určení pohlaví se tak mohou do budoucna proměňovat. Určité stavy dříve vnímané jako porucha dnes za poruchu považovány nejsou a proto se některé operace již neprovádějí. Zároveň je nutno zdůraznit, že život jedince s variacemi pohlavních znaků, jehož

tělo se vzhledově výrazně odchyluje od socio-kulturních očekávání a je zasažena jeho funkčnost (třeba v tom, že heterosexuální žena má natolik krátkou vagínu, že nemůže přijmout penis, nebo naopak muž má penis natolik malý či zdeformovaný, že není schopen penetračního styku), není jednoduchý. Tito lidé často trpí depresemi a jinými psychickými poruchami, mají nízké sebevědomí atp. Přesto, jak ukazují výzkumy, v průměru jsou v lepší psychické kondici než ti, kteří prošli zbytečnými kosmetickými operacemi, a mají i uspokojivější sexuální život než operovaní (Meyer-Bahlburg, 2005). Jejich neoperované orgány totiž neztratily kvůli chirurgickým zákrokům na sexuální sensitivitě a i když mnozí z nich nežijí partnerským životem, mohou žít alespoň autosexuálně. Má-li ale jedinec orgány, jejichž sexuální sensitivita byla snížena, ani párový sexuální život, ani autosexualita jim nepřinášejí náležité uspokojení (více viz např. Boyle et al., 2005).

Jak již bylo řečeno, jedním z důvodů, proč o jedincích s variacemi pohlavních znaků říkáme, že mají poruchu, je fakt, že jejich těla neodpovídají sociokulturním představám a medicínským kritériím, na základě kterých se určuje pohlaví jedince. Mnohé „poruchy“ tak odstraníme tím, že změním kritéria, není třeba měnit člověka. Roli zde hraje i terminologie, kterou používáme. Například britský systém státního zdravotnictví NSH (National Health Service) již nepoužívá termín „disorder of sex development“, ale „difference of sex development“ a tuto terminologii v Británii přejala i mnohá média. Zkratka je zachována a dokumenty, které pracují s touto zkratkou, není třeba měnit, jen termín „porucha“ je nahrazen výrazem „odlišnost“. V Německu se stále více pracuje s termínem „Varianten der Geschlecht-sentwicklung“ (tedy varianty vývoje pohlaví) a tento text pracuje s termínem *variací pohlavních znaků*.

Otázka spravedlnosti

Jak říká Oberacker (2007), v případě dětí, které se narodí s variacemi pohlavních znaků, nejde primárně o otázku vědecké adekvátnosti, tedy jak a na základě čeho má medicína objektivně určit, jakého je dítě pohlaví a tomu medicínsky přizpůsobit jeho tělo (nemusí jít nutně o chirurgické zákroky, ale třeba o různé hormonální zásahy), ale o otázku spravedlnosti. Nejde tedy o to, jak definovat pohlaví jedince a určit jeho vzhled, ale kdo to bude definovat a komu to bude definovat. Zde je nutno co nejvíce respektovat princip sebeurčení (Dušková et al., 2022). Jedinec by měl mít sám právo určovat, nakolik je třeba upravovat tělo, se kterým se narodil (které je mu to tedy při-rozeno) a do jaké míry má jemu vrozené tělo zapadat do předem definovaných kategorií, které jsou v mnoha ohledech sociokulturní a historicky i geograficky proměnlivé.

V mnohých zemích světa (a počet těchto zemí neustále narůstá) má jedinec, který se narodil s tělem, které neodpovídá představám, jež klademe na „normální“ mužské či ženské tělo, právo neidentifikovat se jako muž, nebo žena (u novorozeného dítěte pak mají toto právo rodiče, resp. lékaři s tím, že na definitivní určení pohlaví se počká na dobu, kdy bude dítě samo schopno se nějak identifikovat). V Německu se používá termín „divers“ (tedy odlišný), v Rakousku „offen“ (otevřený), na Novém Zélandě „indeterminate“ (neurčitý), v Austrálii a mnoha dalších

zemích se v rodném listě v kolonce pohlaví zapíše znak „X“. V České republice řešil požadavek na možnost neurčovat v rodném listě pohlaví jedince Ústavní soud. Ten bohužel při svém jednání nebral v potaz, že existují děti s variacemi pohlavních znaků, kterým by možnost neurčení pohlaví v rodném listě umožnilo počkat s rozhodnutím o jejich pohlaví, než budou natolik vývojově zralé, aby se byly schopny samy pohlavně jasně identifikovat. Ve svém rozhodnutí soud odmítl tzv. „neutrální“ či „třetí“ pohlaví, když ústy ústavní soudkyně a zpravodajky tohoto případu Milady Tomkové prohlásil: „Soud dovodil, že neexistuje taková pozitivní povinnost státu, která by měla na základě subjektivně vnímané pohlavní identity zavést neutrální nebo třetí pohlaví. Byla by to změna paradigmatu, velká společenská změna [...]. Ústavní soud nedopustil takovou politizaci svého rozhodování a domnívá se, že je to role celospolečenské a odborné diskuze“ (viz Svoboda, 2022). Přitom jedinci s variacemi pohlavních znaků se nerozhodují subjektivně, jak jejich tělo vypadá a k jakému pohlaví náleží, ale s neurčitým tělem se rodí. Dalším argumentem pak bylo, že „neutrální rodné číslo by nyní znamenalo chaos ve státní správě“ – lidé se tedy mají přizpůsobovat úřadům a ne úřady faktické reality, do které se lidé narodili a ve které se nacházejí. Soudkyně pak věc uzavřela následujícími slovy: „Nemůžeme zavřít oči před debatou o genderových otázkách. [...] Je to velice komplexní, odborná otázka. Musí se zapojit lidé z různých oborů, pak jsou tu také názory církve, které by neměly zůstat neslyšeny.“ Je otázka, z jakého důvodu by se k případům, kdy se lidé rodí s těly odlišnými od sociokulturních očekávání, notabene ve společnosti, která je podle všech výzkumů velmi sekulární, měly vyjadřovat církve. Na druhou stranu je nutno zdůraznit, že odpor vůči jinému než dvou-pohlavnímu systému zazněl i mezi lékaři ve výzkumných rozhovorech, ale zároveň někteří z nich souhlasili s tím, že by v případě narození dítěte s variacemi pohlavních znaků bylo vhodné pohlaví (alespoň dočasně) neuvádět. Jeden z lékařů použil paralelu s otcovstvím – i když je zřejmé, že každé dítě má biologického otce, otec v rodném listě uveden být nemusí. Takto podle něj i ti, kteří své pohlaví „uvádět nechtějí či nemohou z jakéhokoli důvodu“ by jej nemuseli mít vyplněno (viz Dušková et al., 2022).

Co s tím?

Jak tedy přistupovat k této problematice? Narůstá počet zemí, kde jedinec nemusí mít v dokladech uvedené mužské či ženské pohlaví – a je celkem jedno, jestli má uvedeno pohlaví neurčité, neutrální, třetí, či kolonka není vůbec vyplněna. Zároveň je faktem, že takových jedinců je skutečně velmi málo (promile populace) a jejich existence nijak neohrožuje ty, kteří se cítí být muži a ženami. Jde o krok vstřícnosti vůči lidem, kteří své pohlaví uvádět nechtějí, nebo u nich pohlaví skutečně jednoznačně určit nelze a oni se proto neidentifikují ani s jednou možností. Jak se ukazuje i v zahraničí, kde možnost třetí volby již právně existuje, naprostá většina jedinců s variacemi pohlavních znaků volí mužské, či ženské pohlaví. Ovšem tím, že jim lékaři nemusí určit úřední pohlaví hned po narození a matriky jej nemusí zapsat, mají čas se přihlásit k takovému pohlaví, se kterým se skutečně identifikují. V České republice musí být dítěti pohlaví určeno a úředně zapsáno v rámci týdnů.

Pokud by se poté zjistilo, že toto pohlaví bylo určeno chybně a dítě se s ním neidentifikuje, musí se žádat o úřední změnu pohlaví stejně jako v případě jedinců s genderovou dysforií (tedy transgender jedinců) se všemi komplikacemi s tím spojenými, i když o genderovou dysforii (transgender stav) v těchto případech nejde.

Další velmi nápomocným krokem vůči dětem s variacemi pohlavních znaků by byla větší společenská tolerance vůči tomu, že jejich tělo neodpovídá kritériím, jež společnost klade na vzhled mužských a ženských těl. Tato kritéria se i v medicíně postupně rozvolňují a jedinec by tak mohl být považován za ženu či muže, aniž by musel mít lékařskou diagnózu porucha pohlavního vývoje a podroboval se nevratným chirurgickým zásahům. Rozvolnění kritérií by pak vedlo i k tomu, že by rodiče i dítě přijímali s menší úzkostí a stresem to, že se dítě narodilo s variacemi pohlavních znaků (Gough et al., 2008).

Dalším krokem je označovat variace pohlavních znaků jako poruchu jen v těch případech, kdy je kvůli těmto variacím jedinec ohrožen na fyziologickém zdraví či dokonce na životě. Pokud takto ohrožen není, jsou veškeré chirurgické zákroky bez informovaného souhlasu právně zpochybnitelné, i když se bohužel v Česku dějí (více viz Dušková et al., 2022). Termín *porucha* je nálepkou, která dítě vřazuje do skupiny, která je předmětem speciálního zacházení, aniž by byl nositel nálepky plnohodnotně tázán, zdali o takové zacházení stojí (Waldschmidt, 2017). „Poškození“ jedince je pak dáno tím, že se narodil mimo kulturně-estetické normy kladené na vzhled mužského a ženského těla, a proto mu byly následně, v rámci kosmetických operací chirurgicky upraveny genitálie, aby této normě odpovídaly, a tím byla omezena jejich sexuální sensitivita.

Někteří lékaři ve výzkumné sondě připouštěli, že určité změny v přístupu k dětem s variacemi pohlavních znaků a jejich rodičům by byly užitečné, zejména v oblasti komunikace s nimi (Dušková et al., 2022). Zároveň je nutné vysvětlovat společnosti, co intersexuální stav znamená (a co naznamená – rozhodně nejde o „transsexualitu“ či nějakou „úchylnou“ sexuální orientaci, jak se můžeme občas dočíst). A co z toho plyne pro učitele a učitelky na středních, ale i základních školách?

Jedinců s variacemi pohlavních znaků je relativně málo, ale ne zas tak málo, abychom se s nimi ve svém životě nesetkali. Bioložka Fausto-Sterling (1999) množství těchto jedinců připodobňuje k množství albínů a s nějakým albínem se s největší pravděpodobností setkal každý z nás. Základním problémem je, že tito jedinci svůj stav před okolím tají, neboť se (bohužel oprávněně) obávají negativních reakcí plynoucích z nepochopení toho, jak jejich tělesný stav vznikl a co znamená. Navíc v minulosti bylo trendem jejich intersexualitu tajit i před nimi samotnými – tito lidé pochopitelně věděli, že mají nějaké diagnózy, které si vyžadují medicínské zákroky, ale nedozvěděli se celou pravdu, především o zákrocích na genitáliích v raném dětství. Tato doba utajování je doufejme již za námi, ale zároveň je to i důvodem, proč dospělí lidé s variacemi pohlavních znaků o své situaci nemluví – mnohdy neumí přesně pojmenovat, co je jejich problémem, a zároveň se za svůj stav stydí.

Vrátíme-li se k prostředí školy, k žákům a studentům, je důležité uvádět na pravou míru mýty o intersex lidech a vysvětlovat základní fakta spojená s lidmi s variacemi pohlavních znaků, kterým nerozumí nejen běžní lidé, ale ani politici. I díky této otevřené edukaci můžeme ve školách vytvářet atmosféru, ve které by se nejen jedinci s variacemi pohlavních znaků, ale i žáci a studenti s jinými vrozenými odchylkami nemuseli bát někomu svěřit se svou odlišností, a zároveň budeme edukovat žáky a studenty, aby i ve svém okolí mohli vyvracet mýty, které se v souvislosti s tímto tématem objevují. Lidí s variacemi pohlavních znaků sice není příliš mnoho, ale i díky osvětě v této oblasti může být česká společnost obecně tolerantnější vůči lidem s mnoha jinými vrozenými odchylkami.

Použité zdroje

- Aktuálně.cz. (2023). *Hrozně často zapomínáme...* Spotlightcz, Facebook 5. 10. 2023. <https://fb.watch/ulaGdoZr9R/>.
- Boyle, M. E., Smith, S., & Liao, L.-M. (2005). Adult Genital Surgery for Intersex: A Solution to What Problem?. *Journal of Health Psychology*, 10(4), 573–584. DOI: 10.1177/1359105305053431.
- Creighton, S., Greenberg, S. L., Roen, S. M., & Volcano, S. M. (2009). Intersex Practice, Theory, and Activism: A Roundtable Discussion. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 15(2), 249–260. <https://doi.org/10.1215/10642684-2008-136>.
- Crowley, K. (2024). *Fact check on Algerian fighter Imane Khelif, DSDs, biology and Olympic boxing*. USA Today. <https://eu.usatoday.com/story/sports/olympics/2024/08/02/imane-khelif-fact-check-olympic-boxer/74645341007>.
- ČT 24. (2023). *Není to o tom...* Interview ČT24. Facebook. 8. 10. 2023. <https://www.facebook.com/InterviewCT24/videos/860255602161581>.
- Diamond, M., & Sigmundson, K. (1997). Management of Intersexuality: Guidelines for dealing with individuals with ambiguous genitalia. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 151(10), 1046–1050. DOI: 10.1001/archpedi.1997.02170470080015. (Viz též „Doporučené postupy v péči o jedince s nejednoznačnými genitáliemi“, <http://www.translide.cz/doporucene-postupy>.)
- Diskuze. (2024). *Intersexualita nejsou žádné novoty naší generace, říká režisér filmu Úsvit*. iDnes, 4. 10. 2023. https://www.idnes.cz/kultura/film-televize/matej-chlupacek-reziser-rozhovor-usvit-film-bata-svit-karlos-vemola.A231003_113153_filmvideo_kiz/diskuse.
- Diskuze (2024). *Úsvit nabízí víc než jen transgender téma*. Novinky.cz, 5. 3. 2024. <https://www.novinky.cz/diskuze/kultura-filmy-serialy-usvit-nabizi-vic-nez-jen-transgender-tema-40460845>.
- Dušková, Š., Fafejta, M., & Sloboda, Z. (2022). *Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí*. Wolters Kluwer.
- Fausto-Sterling, A. (1993). The Five Sexes: Why Male and Female Are not Enough. *Sciences*, 33(2), 20–24.

- Fausto-Sterling, A. (1999). *Sexing the Body*. Basic Books.
- Gough, B., Weyman, N., Alderson, J., Butler, G., & Stoner, M. (2008). 'They did not have a word': The parental quest to locate a 'true sex' for their intersex children". *Psychology & Health*, 23(4), 493–507. doi:10.1080/14768320601176170.
- Hegarty, P., & Chase, Ch. (2000). Intersex Activism, Feminism and Psychology: Opening a Dialogue on Theory, Research and Clinical Practice. *Feminism and Psychology*, 10(1), 117–132. <https://doi.org/10.1177/0959353500010001014>.
- Holmes, M. (2002). Rethinking the Meaning and Management of Intersexuality. *Sexualities*, 5(2), 159–180. <https://doi.org/10.1177/1363460702005002002>.
- Kučera, Š. (2024). *Úsvit nabízí víc než jen transgender téma*. Novinky.cz, 5. 3. 2024. <https://www.novinky.cz/clanek/kultura-filmy-serialy-usvit-nabizi-vic-nez-jen-transgender-tema-40460845>.
- Meyer-Bahlburg, H. F. L. (2005). Gender Identity Outcome in Female-Raised 46,XY Persons with Penile Agenesis, Cloacal Exstrophy of the Bladder, or Penile Ablation. *Archives of Sexual Behavior*, 34(4), 423–438. DOI: 10.1007/s10508-005-4342-9.
- Morland, I. (2001). Feminism and Intersexuality. *Feminist Theory*, 2(3), 362–365. <https://doi.org/10.1177/14647000122229578>.
- Musk, E. (2024). *Absolutely...* @elonmusk. X [tweet] 1. 8. 2024. <https://x.com/elonmusk/status/1818986936310075743>.
- Nacher, P. (2024). *Na OH v Paříži...* @PatrikNacher. X [tweet] <https://x.com/PatrikNacher/status/1818897167643189541>.
- Oberacker, J. S. (2007). Sex Assignment Surgery and the Discourse of Public Television: The Case of NOVA's Sex: Unknown. *Television & New Media*, 8(1), 25–48. <https://doi.org/10.1177/1527476406296262>.
- Oliveira, M. d. S., de Paiva-e-Silva, R. B., Guerra-Junior, G., & Maciel-Guerra, A. T. (2015). Parents' experiences of having a baby with ambiguous genitalia. *Journal of Pediatric Endocrinology & Metabolism*, 28(7–8), 833–838. DOI: 10.1515/jpem-2014-0457.
- Raveenthiran V. (2017). „Neonatal Sex Assignment in Disorders of Sex Development: A Philosophical Introspection“. *Journal of Neonatal Surgery*, 6(3), 58. DOI: 10.21699/jns.v6i3.604.
- Reis, E. (2007). Divergence or disorder?: the politics of naming intersex. *Perspectives in Biology and Medicine*, 50(4), 535–543. DOI: 10.1353/pbm.2007.0054.
- Rowling, J. K. (2024a). *A young female boxer...* @jk_rowling. X [tweet] 1. 8. 2024. https://x.com/jk_rowling/status/1818993613113634982.
- Rowling, J. K. (2024b) *Could any picture...* @jk_rowling. X [tweet] 1. 8. 2024. https://x.com/jk_rowling/status/1819007216214573268.

Svoboda, T. (2022). *Třetí pohlaví? Dobře, že soud odolal pokušení být všemohoucím, míní soudkyně*. Seznam Zprávy, 31. 3. 2022. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-treti-pohlavi-dobre-ze-soud-odolal-pokuseni-byt-vsehomoucim-mini-soudkyne-196344>.

Waldschmidt, A. (2017). Disability Goes Cultural: The Cultural Model of Disability as an Analytical Tool. In A. Waldschmidt, H. Berressem, & M. Ingwersen (Eds.). *Culture – Theory – Disability. Encounters between Disability Studies and Cultural Studies*. Bielefeld Transcript Verlag, 19–28.

Wikipedia. (n.d.). *Imane Khelif*. https://en.wikipedia.org/wiki/Imane_Khelif.

Zwyrtek Hamplová, J. (2024). *Zvrácená doba*. Jana Zwyrtek Hamplová fanpage. Facebook 1. 8. 2024 <https://www.facebook.com/share/p/VDKGhS46ytEYyEF4/>.

Tento text vznikl v rámci projektu TAČR: Sociální a právní aspekty života intersexuálních lidí v ČR, TL03000456

Autor:

Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.

Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

martin.fafejta@upol.cz

Faktory opätovného vstupovania do partnerských a sexuálnych vzťahov

Dagmar Marková, Petr Kocina

Abstrakt:

V článku sa zameriavame na analýzu troch faktorov, ktoré súvisia so vstupovaním do partnerských alebo sexuálnych vzťahov, a to vek, pohlavie a náboženské presvedčenie. Konkrétne sledujeme súvislosti počtu trvalých dlhodobých aj krátkodobých párových vzťahov, sexuálnych vzťahov bez záväzkov a príležitostných sexuálnych kontaktov v rámci individuálnej vzťahovej alebo sexuálnej histórie heterosexuálnych mužov a žien s vekom, pohlavím a náboženským presvedčením, praktizovaním či silou viery. Opierame sa o dáta troch širšie orientovaných výskumov, pričom nám ide o prierez ich výsledkami počas ostatných 20 rokov až po súčasnosť.

Kľúčové slová:

Partnerský vzťah; sexuálny vzťah; vek; pohlavie; rod; náboženské presvedčenia; morálka; sexuálny výskum

Úvod

V rámci projektu VEGA o rodinných a partnerských konšteláciách sme sa okrem iného zamerali aj na zisťovanie faktorov, ktoré ovplyvňujú opätovné vstupovanie do partnerských, príp. sexuálnych vzťahov a ich širších morálnych a sociálnych kontextov. V tomto texte sa z dôvodu rozsahu koncentrujeme na len tri faktory, a to vek, náboženské presvedčenie a pohlavie. Konkrétne budeme sledovať či súvisí náboženské presvedčenie, sila náboženskej viery a jej praktizovanie (chodenie do kostola), vek a pohlavie s počtom trvalých krátkodobých aj dlhodobých partnerských vzťahov, ale aj sexuálnych vzťahov v individuálnych biografiách heterosexuálnych mužov a žien. Ide nám o prierezovú sondu v priebehu posledných 20 rokov, pričom budeme prezentovať parciálnu časť výsledkov troch výskumov od roku 2004 (viac v: Marková, 2005, 2007), ďalšieho staršieho (viac v: Marková, 2015) až po súčasnosť (viac v: Marková & Kocina, 2022, 2023). Nezameriavame sa na komparáciu výsledkov jednotlivých prezentovaných výskumov, ale na súvislosti počtu sexuálnych a partnerských vzťahov a sledovaných premenných. Čo sa týka výskumného nástroja, i keď sme vo všetkých troch výskumoch použili viaceré metódy, v tomto príspevku budeme opisovať len tú časť výsledkov, ktoré sme získali dotazníkovou metódou.

Výskum 1

Výskumný súbor⁵

Prvý výskumný súbor (viac v: Marková & Kocina 2022, 2023) tvorilo spolu 315 slovenských mužov a žien mladšieho dospelého veku a adolescencie. Z hľadiska rozloženia mužov a žien bolo percentuálne zastúpenie nasledovné: 60% žien a 40% mužov. Vekový priemer bol 24,01 rokov.

Z hľadiska náboženského presvedčenia možno súbor opísať takto: za veriaceho, resp. nábožensky založeného sa považuje 73% opýtaných účastníkov/účastníčok výskumu a zvyšných 27% uviedlo, že sa nepovažuje za veriaceho/veriacu. Z hľadiska sily náboženskej viery, resp. jej praktizovania, najčastejšie, t.j. 31% opýtaných uviedlo príležitostné venovanie sa viere a druhá najviac zastúpená odpoveď (u 25% účastníkov a účastníčok výskumu) bola, že sa vôbec nevenujú/nepraktizujú viere. Ďalších 18% uviedlo takmer každodenné venovanie sa viere a pre taktiež 8% je typické týždenné praktizovanie/venovanie sa viere. U zvyšných 8% ide o menej ako týždenné venovanie sa náboženskej viere.

Výsledky výskumu 1

Vo výskume sme zisťovali počet partnerských a sexuálnych vzťahov doposiaľ v individuálnej sexuálnej a párovej histórii u opýtaných mužov a žien (tab. 1.A). Celkovo priemerný počet partnerských vzťahov bol 3,3 a počet sexuálnych vzťahov bol 5,1.

Tabuľka 1.A Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ – priemer

Variable	Descriptive Statistics	
	Mean	
25	3,26349	
26	5,08254	

Legenda: 25 - počet partnerských vzťahov doteraz; 26 - počet sexuálnych vzťahov doteraz.

Súvisí opätovné vstupovanie do partnerských alebo sexuálnych vzťahov s vekom? Výsledky Spearmanovej korelácie (tab. 1.B), ktoré sa týkajú počtu sexuálnych a partnerských vzťahov a veku dokladajú, že čím mali respondenti a respondentky vyšší vek, tým viac sexuálnych a partnerských vzťahov bolo v ich biografiách zastúpených.

⁵ Poznámka: V tomto texte z dôvodu matematicko-štatistických analýz boli niektoré nízko zastúpené skupiny (napr. ktoré zvolili odpoveď „neviem“, „iné“ a pod.) z analýz vylúčené, i keď pre úplnosť uvádzame ich zastúpenie pri celkovej charakteristike výskumného súboru.

Tabuľka 1.B Výsledky korelácií: Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ a vek

Spearman Rank Order Correlations MD pairwise deleted Marked correlations are significant at p <,05000	
Variable	31
25	0,290434
26	0,335491

Odlisujú sa ženy a muži v počte partnerských a sexuálnych vzťahov? Výsledky Mann-Whitneyho U testu naznačujú štatisticky signifikantné rozdiely z hľadiska pohlavia v počte sexuálnych vzťahov. Konkrétne muži udávali vyšší počet sexuálnych vzťahov doposiaľ (priemer bol 8,2) ako ženy (priemer = 2,98). Vo vzťahu k počtu partnerských vzťahov sa nezistili štatisticky signifikantné rozdiely medzi mužmi a ženami (tab. 1.C), priemerný počet partnerstiev u mužov bol ale taktiež vyšší (4,2) v porovnaní so ženami (priemer je 2,6).

Tabuľka 1.C Výsledky Mann-Whitneyho U testu: Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ a pohlavie

Mann-Whitney U Test (w/ continuity correction) By variable 32 Marked tests are significant at p <,05000			
variable	p-value	Z adjusted	p-value
25	0,064118	1,89737	0,057779
26	0,000002	4,84742	0,000001

Tabuľka 1.D Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ u mužov – priemer

Aggregate Results Descriptive Statistics	
Variable	Mean
25	4,21260
26	8,19685

Tabuľka 1.E Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ u žien – priemer

Aggregate Results Descriptive Statistics	
Variable	Mean
25	2,62234
26	2,97872

V rámci dotazovania o náboženskom presvedčení sme na bipolárnej škále s možnosťou odpovede áno/nie zisťovali, či sa účastníci a účastníčky výskumu považujú za veriaceho/veriacu (či sú nábožensky založení/é). Zistili sme štatisticky významné rozdiely vo vzťahu k počtu sexuálnych a párových vzťahov (tab. 1.F), pričom tí/tie, ktoré sa považujú za neveriacich uvádzali vyšší počet sexuálnych aj

partnerských vzťahov (priemerný počet partnerstiev je 3,67 a sexuálnych vzťahov 7,3) ako veriaci (partnerské vzťahy v priemere 3,12 a sexuálne vzťahy 4,26).

Tabuľka 1.F Výsledky Mann-Whitneyho U testu: Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ a náboženské presvedčenie

Mann-Whitney U Test (w/ continuity correction) By variable 33 Marked tests are significant at p <,05000			
variable	p-value	Z adjusted	p-value
25	0,006635	-2,7821	0,005401
26	0,000001	-4,9427	0,000001

Tabuľka 1.G Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ u veriacich – priemer

Aggregate Results Descriptive Statistics	
Variable	Mean
25	3,11688
26	4,26407

Tabuľka 1.H Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ u neveriacich (ateistov/ateistiek) – priemer

Aggregate Results Descriptive Statistics	
Variable	Mean
25	3,66667
26	7,33333

Vo vzťahu k praktizovaniu, príp. sile náboženskej viery mali respondenti a respondentky na škále od 1= takmer každodenné venovanie sa viere po 5=vôbec sa nevenujem viere vyznačiť jej mieru. Výsledky Spearmanových korelácií vo vzťahu k počtu sexuálnych a partnerských vzťahov (tab. 1.I) a praktizovania náboženskej viery dokladajú, že čím sa viac respondenti a respondentky venovali náboženskej viere, tým nižší počet sexuálnych aj partnerských vzťahov v rámci svojej biografie doposiaľ udávali.

Tabuľka 1.I Výsledky korelácií: Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ a sila/praktizovanie náboženskej viery

Spearman Rank Order Correlations MD pairwise deleted Marked correlations are significant at p <,05000	
Variable	34
25	0,191126
26	0,416064

VÝSKUM 2

Výskumný súbor

Druhý výskumný súbor (viac v: Marková, 2015) zastupovalo 685 slovenských mužov a žien v pomere 69% žien a 31% mužov. Priemerný vek respondentov a respondentiek bol 25,9 roka.

Čo sa týka náboženského presvedčenia opýtaných osôb, za veriaceho/u katolíka/katolíčku – protestanta/protestantku, ktorý/á pravidelne chodí do kostola sa považuje 21%; za veriaceho/u katolíka/ katolíčku – protestanta/ protestantku, ktorý/á chodí do kostola len príležitostne 36%; za veriaceho/u katolíka/ katolíčku – protestanta/ protestantku sa pokladá a pritom nenavštevuje kostol 23%, a ako ateistu/ateistku, resp. za neveriaceho/u sa označilo 16%. Odpoveď „iné“ bola uvedená v 4%. Vo vzťahu k sile ich náboženskej viery sa 6% opýtaných považuje za veľmi silno veriacich, 80% za silno veriacich a zvyšok po 1% uviedlo odpoveď od priemerne, cez slabo veriacich až po vôbec nie.

Výsledky výskumu 2

V ďalšom výskume sme sa taktiež zamerali na zisťovanie počtu partnerských a sexuálnych vzťahov v rámci sexuálnych a párových biografíí opýtaných osôb doposiaľ (tab. 2.A), ktoré sme diferencovali nasledovne: priemerný počet dlhodobých trvalých partnerských vzťahov, t.j. ktoré trvali rok a viac bol 1,8; uvádzaný priemerný počet krátkodobých trvalých partnerských vzťahov, ktoré trvali menej ako rok bol 3,0, počet sexuálnych vzťahov bez záväzkov bol v priemere 3,6, a napokon priemerný počet príležitostných jednorazových sexuálnych kontaktov doteraz bol 5,45.

Tabuľka 2.A Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ – priemer

Variable	Descriptive Statistics	
	Mean	
Var170	1,8392	
Var171	3,0230	
Var172	3,6277	
Var173	5,4541	

Legenda: 170 – počet dlhodobých trvalých partnerských vzťahov doteraz; 171 – počet krátkodobých trvalých partnerských vzťahov doteraz, 172 -počet sexuálnych vzťahov bez záväzkov, 173 – počet príležitostných jednorazových sexuálnych kontaktov doteraz.

Vo vzťahu k veku opýtaných mužov a žien a počtu krátkodobých a dlhodobých partnerských a sexuálnych vzťahov, výsledky Spearmanových korelácií (tab. 2.B) štatisticky signifikantne dokladujú, že so stúpajúcim vekom stúpa aj počet trvalých dlhodobých aj krátkodobých partnerských vzťahov ako aj sexuálnych vzťahov bez záväzkov. Avšak medzi počtom príležitostných jednorazových sexuálnych kontaktov a vekom sa nepreukázala štatisticky významná súvislosť.

Tabuľka 2.B Výsledky korelácií: Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ a vek

Spearman Rank Order Correlations MD pairwise deleted Marked correlations are significant at p <,05000	
Variable	Var3
Var170	0,245496
Var171	0,144343
Var172	0,160973
Var173	-0,019944

Štatisticky signifikantné diferencie v počte partnerských a sexuálnych vzťahov medzi mužmi a ženami boli zistené na základe výsledkov Mann-Whitneyho U testu (tab. 2.C) vo všetkých troch sledovaných typoch vzťahov, s výnimkou počtu trvalých dlhodobých partnerských vzťahov (priemer 1,9 u mužov a 1,8 u žien). Muži v porovnaní so ženami uvádzali štatisticky významne vyšší počet trvalých krátkodobých partnerských vzťahov aj sexuálnych vzťahov bez záväzkov a taktiež viac skúseností s príležitostnými jednorazovými sexuálnymi kontaktmi ako ženy. Priemerný počet krátkodobých trvalých partnerských vzťahov, ktoré trvali menej ako rok, bol u mužov 4,2 a u žien 2,2, počet sexuálnych vzťahov bez záväzkov bol v priemere u mužov 4,76 a u žien 2,85, a priemerný počet príležitostných jednorazových sexuálnych kontaktov doteraz bol u mužov 5,75 a u žien 5,18.

Tabuľka 2.C Výsledky Mann-Whitneyho U testu: Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ a pohlavie

Mann-Whitney U Test By variable Var4 Marked tests are significant at p <,05000			
variable	p-value	Z adjusted	p-value
Var170	0,937546	0,0887	0,929346
Var171	0,002518	-3,1554	0,001603
Var172	0,007552	-2,7678	0,005644
Var173	0,000766	-3,5011	0,000463

Tabuľka 2.D Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ u mužov – priemer

Aggregate Results Descriptive Statistics	
Variable	Mean
Var170	1,9348
Var171	4,2097
Var172	4,7553
Var173	5,7528

Tabuľka 2.E Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ u žien – priemer

Variable	Aggregate Results Descriptive Statistics
	Mean
Var170	1,8006
Var171	2,2056
Var172	2,8540
Var173	5,1771

Vo vzťahu k zisťovaniu súvislostí náboženského presvedčenia a sily viery u účastníkov a účastníčok výskumu s počtom partnerských a sexuálnych vzťahov v ich živote doposiaľ, výsledky Spearmanových korelácií (tab. 2.F a 2.G) naznačujú, že čím viac respondenti a respondentky praktizovali náboženskú vieru (katolícku, protestantskú), tým menej dlhodobých trvalých partnerských vzťahov a sexuálnych vzťahov bez záväzkov doteraz uvádzali. Súvislosti náboženského presvedčenia sa nepreukázali ako štatisticky významné v počte krátkodobých trvalých partnerských vzťahov ani jednorazových sexuálnych kontaktov. Vo vzťahu k sile náboženskej viery neboli zistené štatisticky signifikantné korelácie s počtom partnerských alebo sexuálnych vzťahov.

Tabuľka 2.F Výsledky korelácií: Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ a náboženské presvedčenie

Variable	Spearman Rank Order Correlations MD pairwise deleted Marked correlations are significant at p <,05000
	Var6
Var170	0,090119
Var171	0,075646
Var172	0,153217
Var173	0,044485

Tabuľka 2.G Výsledky korelácií: Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ a sila náboženskej viery

Variable	Spearman Rank Order Correlations MD pairwise deleted Marked correlations are significant at p <,05000
	Var7
Var170	0,064651
Var171	0,018202
Var172	0,068024
Var173	0,025311

VÝSKUM 3

Výskumný súbor

Tretí výskumný súbor (viac v: Marková, 2005) tvorilo 324 osôb mladšieho dospelého veku, pričom zastúpených bolo 59% žien a 41% mužov. Priemerný vek bol 24 rokov.

Z hľadiska deklarovania náboženskej viery prevažujú tí/tie účastníci/čky výskumu, ktorí/é sa považujú za veriaceho/u katolíka/čku alebo protestanta/ku a sú buď pravidelne praktizujúci veriaci/e (27%), alebo príležitostne praktizujúci veriaci/e (29%), príp. nechodia do kostola (12%). Za ateistov/ateistky sa považuje 11% opýtaných a ostatní/é mali nevyhranený názor a uviedli odpoveď „neviem (8%) alebo „iné“ (19%).

Výsledky výskumu 3

V treťom výskume výsledky o počte partnerských a sexuálnych vzťahov u opýtaných osôb celkovo doteraz (tab. 3.A) možno podobne ako vyššie deskribovať pomocou priemeru. Priemerný počet dlhodobých trvalých partnerských vzťahov v rámci vzťahovej histórie mužov a žien bol 2,8, priemerný počet partnerských/sexuálnych vzťahov bez záväzkov bol 4,6, a výskyt príležitostných jednorazových sexuálnych kontaktov doteraz bol v priemer 4,9.

Tabuľka 3.A Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ – priemer

Variable	Descriptive Statistics	
	Mean	
Var23	2,7740	
Var24	4,6444	
Var25	4,8684	

Legenda: 23 – počet trvalých partnerských vzťahov doteraz; 24 -počet partnerských/sexuálnych vzťahov bez záväzkov, 25 – počet príležitostných jednorazových sexuálnych kontaktov doteraz.

V tabuľke 3.B sú výsledky Spearmanových korelácií, ktoré sa týkajú súvislostí veku a počtu partnerských a sexuálnych vzťahov. Ukazuje sa, že s vekom stúpa aj počet trvalých partnerských vzťahov v živote, i keď štatisticky významné korelácie s vekom sa pri ďalších dvoch typoch vzťahov/kontaktov nepreukázali, t.j. pri vzťahoch bez záväzkov a jednorazových sexuálnych kontaktoch.

Tabuľka 3.B Výsledky korelácií: Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ a vek

Variable	Spearman Rank Order Correlations MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < ,05000$	
	Vek	
Var23	0,251062	
Var24	0,117871	
Var25	0,145552	

Rozdiely medzi mužmi a ženami v počte partnerstiev a sexuálnych vzťahov, do ktorých za život vstupujú, sú doložené pomocou výsledkov Mann-Whitneyho U testu (tab. 3.C). Štatisticky významné rozdiely z hľadiska pohlavia boli zistené v počte trvalých partnerských vzťahov ako aj partnerských/sexuálnych vzťahov bez záväzkov. Muži v porovnaní so ženami uvádzali vyšší počet trvalých vzťahov (priemer – muži 3,1 a ženy 2,55) a vzťahov bez záväzkov (priemer – muži 6,14 a ženy 3,35). Vo vzťahu k počtu jednorazových sexuálnych kontaktov neboli identifikované štatisticky signifikantné rozdiely medzi mužmi a ženami (priemer – muži 5,2 a ženy 4,5).

Tabuľka 3.C Výsledky Mann-Whitneyho U testu: Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ a pohlavie

variable	Mann-Whitney U Test By variable Pohl. Marked tests are significant at p <,05000		
	p-value	Z adjusted	p-value
Var23	0,002113	3,17027	0,001523
Var24	0,006304	2,87572	0,004031
Var25	0,215156	1,27545	0,202152

Tabuľka 3.D Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ u mužov – priemer

Variable	Aggregate Results Descriptive Statistics
	Mean
Var23	3,0971
Var24	6,1375
Var25	5,1622

Tabuľka 3.E Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ u žien – priemer

Variable	Aggregate Results Descriptive Statistics
	Mean
Var23	2,5479
Var24	3,3535
Var25	4,4675

Výsledky Spearmanových korelácií, ktoré sa týkajú súvislosti počtu sexuálnych a partnerských vzťahov a náboženského presvedčenia či praktizovania viery, sú v tab. 3.F. Štatisticky významné korelácie boli identifikované s počtom trvalých párových vzťahov, teda čím viac sa respondenti a respondentky považovali za veriacich/e katolíkov/katolíčky - protestantov/protestantky, resp. praktizovali náboženskú vieru, tým nižší počet trvalých partnerských vzťahov v rámci svojej histórie doteraz uvádzali.

Tabuľka 3.F Výsledky korelácií: Počet sexuálnych a partnerských vzťahov doposiaľ a náboženské presvedčenie/praktizovanie viery

Spearman Rank Order Correlations MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < ,05000$	
Variable	Viera
Var23	0,130694
Var24	0,051186
Var25	0,127419

Záver

Štúdie zamerané na demografické, sociálne, rodové, morálne, psychologické a ďalšie aspekty behaviorálnych či postojových aspektov partnerských a sexuálnych biografii mužov a žien sú súčasťou vedeckého záujmu aj na Slovensku (spomedzi mnohých napr. Bianchi et al., 2024, Bianchi, 2013, Lukšík, 2023, Košútová Guillaume, Lukšík, 2022, Lukšík, Guillaume, 2018, Lukšík, Košútová Guillaume, 2023, Lukšík et al., 2023, Popper, 2022, 2021 a mnoho ďalších). V rámci tohto príspevku sme deskribovali výsledky z troch výskumov, ktoré sme realizovali počas 20 rokov (od roku 2004 až po súčasnosť) a koncentrovali sme sa na analýzu súvislostí troch faktorov, a to veku, pohlavia a náboženského presvedčenia, resp. sily náboženskej viery a jej praktizovania (chodenia do kostola) s počtom trvalých dlhodobých a krátkodobých partnerských a sexuálnych vzťahov vo vzťahovej a sexuálnej histórii heterosexuálnych mužov a žien. Výsledky o behaviorálnych párových a sexuálnych atribútoch zo všetkých troch výskumov naznačujú, že normou nie je jeden/jedna sexuálny/a partner/partnerka za život, ale v biografiách sa ukazuje priemerný počet okolo troch partnerských vzťahov a troch až piatich sexuálnych vzťahov či kontaktov v priemere, a to aj u osôb mladšieho dospelého veku. Uvedené môže podporovať zistenia, že seriálna monogamia je v súčasnosti jednou z prevládajúcich foriem organizovania párového života. V rámci interpretácie je však potrebné brať do úvahy (okrem špecifik výskumných súborov, ich vekového rozloženia a charakteristík), že sme vychádzali z priemerných hodnôt a samozrejme individuálne bude počet párových a sexuálnych skúseností rôzny, vrátane preferencie jedného celoživotného monogamného partnerského vzťahu.

Je zrejmé, že vek je jedným z faktorov opätovného vstupu do viacerých partnerských vzťahov. Je pravdepodobné, že v priebehu života budú ľudia vstupovať do viacerých párových či sexuálnych vzťahov a s vekom bude stúpať nielen počet partnerských vzťahov, ale aj ich dĺžka. Tento predpoklad potvrdzujú aj naše výsledky, ktoré poukazujú na to, že so stúpajúcim vekom sa zvyšoval aj počet partnerských a sexuálnych vzťahov v biografiách opýtaných osôb. Avšak medzi počtom príležitostných jednorazových sexuálnych kontaktov a vekom sa nepreukázala štatisticky významná súvislosť. Možno sa domnievať, či je príležitostný sex skôr doménou mladších ľudí alebo brať do úvahy špecifiká vekového zastúpenia výskumnej vzorky.

Náboženské presvedčenie a identifikácia s rodovými konštrukciami tiež súvisia so sexuálnym a párovým správaním a vstupovaním do vzťahov. Na základe našich dát muži uvádzali vyšší počet sexuálnych vzťahov a kontaktov a parciálne aj trvalých partnerských vzťahov v porovnaní so ženami, čo možno interpretovať aj v súlade s pretrvávajúcimi rodovými stereotypmi či sociálnou žiaducnosťou odpovedí. Vo vzťahu k náboženskému presvedčeniu, i keď výsledky ohľadom počtu rôznych typov partnerských a sexuálnych vzťahov vzhľadom k náboženskej viere boli rôzne, tak celkovo naznačujú, že silnejšie náboženské presvedčenie osôb (katolícke a protestantské) a praktizovanie viery súvisí s nižším počtom partnerských a sexuálnych vzťahov v rámci ich párovej a sexuálnej histórie.

Text vznikol vďaka podpore grantu VEGA: 2/0035/21: Rodinné konštelácie s biologickými a nie biologickými deťmi.

Zoznam použitej literatúry:

- Bianchi, G. (2013). Nové podoby sexuality, občianstva, noriem a reprodukcie: svet a Slovensko. *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 45(1).
- Bianchi, G., Lukšík, I., & Baboš, P. (2024). Kategórie a triedy intímnych partnerských vzťahov v období vynárajúcej sa dospelosti na Slovensku. *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 56(1), 29–55.
- Košútová Guillaume, M., Lukšík, I. (2022). *O láske z pohľadu vedy, kultúry a vzdelávania*. Typi Universitatis Tyrnaviensis.
- Lukšík, I. (Ed.). (2023). *Intimita v pohybe: štyri pohľady na dynamiku intímnych vzťahov*. VEDA.
- Lukšík, I., Bianchi, G., & Baboš, P. (2023). Kto na Slovensku perie partnerskú bielizeň? O partnerských vzťahoch z rodového hľadiska z pohľadu psychológie a kultúrnej antropológie. *Slovenský národopis, Slovak Ethnology*, 71(1).
- Lukšík, I., & Guillaume, M. (2018). Representations of love in the early stages of love. *Human Affairs*, 28(3).
- Lukšík, I., & Košútová Guillaume, M. (2023). Láska a intimita: Subjektívne významy vytvárané v prostredí kultúrnych vzorov. In *Intimita v pohybe: štyri pohľady na dynamiku intímnych vzťahov* (s. 31–88). VEDA.
- Lukšík, I., Petrů Puhrová, B., & Šrol, J. (2023). Individuálne reprezentácie lásky mladých ľudí na Slovensku a v Českej republike. *Československá psychologie*, 67(5), 315–331.
- Marková, D. (2005). Sexuálne biografie a ich hodnotenie z hľadiska spokojnosti. In 13. celostátní kongres k sexuálnej výchove v Českej republike: sborník referátů (s. 110–122). Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu a Nová tiskárna Pelhřimov.
- Marková, D. (2007). *Predmanželská sexualita v kontextoch sexuálnej diverzity a variability*. Regent.

- Marková, D. (2015). *Moral values in sexual and partner relationships*. KUD Apokalipsa.
- Marková, D. (2015). *Sexual morality in Slovakia and the Czech Republic*. KUD Apokalipsa.
- Marková, D., & Kocina, P. (2022). Od lásky k spokojnosti: Súvisia hodnotové atribúty lásky so spokojnosťou v partnerskom vzťahu?. In *30. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice*. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu.
- Marková, D., & Kocina, P. (2023). Súvisí náboženské presvedčenie s tým, čo považujeme za dôležité v partnerských vzťahoch? In *31. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice* (s. 61–69). Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu.
- Popper, M. (Ed.). (2021). *Analýza diskurzov o tradičných a alternatívnych rodičovstvách na Slovensku*. VEDA.
- Popper, M. (2022). *Zmeny v partnerských a rodinných vzťahoch: tanec medzi liminalitou a normativitou*. VEDA.

Autori:

prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta

Katedra etiky a estetiky

dmarkova@ukf.sk

Mgr. Petr Kocina, PhD., LL.M.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta

Katedra etiky a estetiky

pkocina@ukf.sk

Situace s prvky ambivaletního sexismu očima mladých Čechů a Češek

Lucie Křivánková, Magdaléna Hrdinová, Martin Knytl

Abstrakt:

Příspěvek vychází z části výzkumné sondy inspirované knihou *Everyday Sexism* od Laury Bates a současně výstavou *Každodenní sexismus* autory Ivany Šátekové. Šetření mezi vzorkem mladých Čechů a Češek užívá vizualizaci běžných situací s komentáři, které respondenti a respondentky posuzují na škále vyjadřující míru (ne)přijatelnosti dané situace. Využity jsou zejména komentáře z oblasti tzv. ambivaletního sexismu. Příspěvek společně s dalšími vybranými výzkumy na dané téma poukazuje na fakt, že v daném vzorku české společnosti panuje značná citlivost vůči projevům sexismu.

Klíčová slova:

Sexismus; diskriminace; stereotyp; genderová socializace

Prvky sexismu v kultuře

Každý jedinec prochází celý svůj život procesem socializace, osvojuje si hodnoty, normy a způsoby jednání v dané kultuře. V rámci procesu socializace dochází již od útlého dětství také k prvním kontaktům s genderovými stereotypy a sexismem. Ať už se jedná o genderově stereotypní rozdělení hraček pro děti, očekávání píle a spořádanosti u žákyň a logického uvažování či technického nadání u žáků, nebo společenský tlak na péči o rodinu u žen a na finanční a materiální zajištění rodiny u mužů, sexismus mnoha různými způsoby ovlivňuje jedince po celý jeho život.

V obecném měřítku sexismem rozumíme veškerá přesvědčení, postoje či projevy chování, které podporují a udržují nerovné postavení žen a mužů ve společnosti (Swim & Campbell, 2003). Stereotypizace v oblasti genderových rolí zde sehrává významnou kulturní roli. Jak píšou Clark a Kashima (2007), stereotypy v rámci komunit propojují jedince, rámuje jejich myšlení a zjednodušují orientaci v dané kultuře. Sexismus je proto nedílnou součástí kultury, v níž přežívá a šíří se dále. Jak shrnuje Saini (2018), sexismus je systém, který prorůstá celou společenskou strukturou a všichni členové této společnosti jsou jeho součástí. Určitá míra sexismu je tak kulturní normou dané společnosti. Podle nejnovějších studií sexismus navíc přímo pramení z genderově stereotypizovaných rolí (Barreto & Doyle, 2023).

Jedinec si genderové role stejně jako jejich posuzování osvojuje v rámci tzv. genderové socializace, která hraje nejvýznamnější roli v období dětství a dospívání. Dítě se díky ní učí, jaké vlastnosti, postoje, způsoby chování a role od něj bude společnost na základě jeho biologického pohlaví očekávat. V rámci genderové sociali-

zace poté dochází ke kulturní reprodukci zažitých vzorců chování a jejich předávání z generace na generaci (Jarkovská, 2013; Martin, 2014). Spolu s přijetím vlastního genderu se pojí i posuzování druhých naučenou optikou, což bývá velmi často důvodem stereotypizace i sexismu.

Představa o „správném“ naplnění dané ženské či mužské role zahrnuje výrazně generalizované a dichotomizované vlastnosti, schopnosti a způsoby chování žen a mužů, které následně vedou k redukci skutečné variability mezi jednotlivými muži a jednotlivými ženami (Smetáčková, 2016). Genderové stereotypy jsou z toho důvodu pro život žen i mužů velmi omezující, a to především proto, že tlakem na preference, dovednosti, aspirace a emoce negativně ovlivňují komplexitu rozvoje jedince a jeho životní možnosti (Leon & Aizpurua, 2023). Genderová stereotypizace může v důsledku vést až k diskriminaci těch, kteří se daným měřítkům vymykají. Zároveň ovšem samy genderové role, a to prostřednictvím sociálního učení v rámci zmiňované genderové socializace, genderové stereotypy utvrzují a přispívají k jejich udržování a reprodukci (Leon & Aizpurua, 2023; Hentschel et al., 2019). Sexismus a genderová stereotypizace tedy ve svém důsledku velmi negativně ovlivňují životy mužů i žen, přičemž na ženy tento negativní vliv stále dopadá neúměrně více (Council of Europe, 2020).

U žen jsou nejčastěji genderově stereotypní vlastnosti vymezovány pojmy, jako jsou *jemnost, něžnost, emocionálnost, fyzická krása, péče o sebe i druhé a submisivita*. Naopak muži jsou stereotypně charakterizováni racionalitou, fyzickou zdatností, logickým myšlením a dominancí. (Lippa, 2009; Smetáčková, 2016; Ellemers, 2018, Nesehnutí, 2023) Jsou tato očekávání silně zakořeněná pouze ve většinové kultuře a subkultury a specifické komunity jim v takové míře nepodléhají? Jeden z polských výzkumů (Niebudek & Iniewicz, 2023) poukázal na fakt, že i např. v rámci komunity zaměřené na sadomasochismus, bondage apod., pocítli muži se submisivní preferencí v sexuální oblasti dopady genderové stereotypizace a byli posuzováni jako zbabělí, slabí a zženštilí. Obdobně kriticky „komentovány“ v dané studii byly sexuálně dominantní ženy, přestože sexuální preference nemá přímou souvislost s genderovou nebo obecně sociální rolí.

Jde-li o míru stereotypizace genderových rolí ve společnosti české, náhled na ni poskytuje například výzkum Eurobarometru z roku 2017. Zde se 77 % Češek a Čechů vyjádřilo souhlasně s tvrzením, že nejdůležitější rolí ženy je pečovat o domácnost a děti a 72 % souhlasilo, že nejdůležitější rolí muže je vydělávat peníze pro rodinu (European Union, 2017). Ačkoli je možné v posledních letech nabýt dojmu, že genderová stereotypizace se v české společnosti v různých oblastech pomalu rozměňuje, relevantní empirická data zatím tento trend nepotvrzují.

Jednou z velmi vlivných teorií sexismu, se kterou pracuje i výzkumné šetření představené níže, je teorie ambivalentního sexismu od autorské dvojice Glick a Fiske (1996). Sexismus se v jejich pojetí projevuje dvěma různými způsoby:

- a) **hostilní sexismus**, kterým je označováno zjevně nenávislné chování a negativní postoje vůči ženám a zastávání názoru, že ženy nemohou být mužům rovny (Manoussaki & Veitch, 2015);

- b) benevolentní sexismus, jenž je charakteristický projevy, které jsou považovány za nezávadné, přijatelné či dokonce žádoucí a často korespondují s pojetím etikety a morálky (uvádí se, že mají ochranný až „rytířský“ charakter) (Glick & Fiske, 1996; Manoussaki & Veitch, 2015).

Benevolentní sexismus zahrnuje relativně jemné, každodenní projevy sexismu, které ovlivňují běžnou sociální interakci (Manoussaki & Veitch, 2015) a problematičtější jsou zejména proto, že upevňují dominanci mužů nad ženami (Glick & Fiske, 1996). Problematičnost benevolentního sexismu ovšem tkví také v tom, že jedinci často přináší pozitivní pocity, čímž vcelku nenápadným způsobem upevňuje genderově stereotypní role ve společnosti. Benevolentní sexismus totiž mimo jiné zahrnuje oceňování jedinců, kteří naplňují tradiční, genderově stereotypní ideály (matky v domácnosti, fyzicky zdatní muži apod.) (Barreto & Doyle, 2023). V obecném měřítku je tedy možné projevy benevolentního sexismu považovat za omezující pro ženy i muže.

Posuzování míry nevhodnosti (ne)sexistických verbálních projevů⁶

Výzkumné šetření, které je ústředním prvkem tohoto článku, se zaměřuje na zjišťování míry nevhodnosti slovních projevů ambivalentního sexismu a s ohledem na výše zmíněné teoretické aspekty vychází z následujících předpokladů:

- a) sexismus a jeho projevy jsou rozšířeny v mnoha oblastech každodenního života (Bates, 2015);
- b) genderová stereotypizace způsobuje zjednodušování a zobecňování představ o vlastnostech, schopnostech, postojích, zájmech a projevech chování žen a mužů, které jsou ve skutečnosti mnohem variabilnější;
- c) stále přetrvává vysoká míra genderové stereotypizace členů české společnosti.

Šetření je zároveň inspirováno výzkumem vnímání sexistické reklamy, který ukázal na důležitost předložení konkrétních projevů sexismu, aby nebylo zkoumané téma pro respondenty příliš abstraktní a neuchopitelné. Vychází také z jednoho ze zjištění tohoto výzkumu, tedy, že respondentky ženského pohlaví jsou vůči projevům sexismu méně shovívavé než respondenti mužského pohlaví (Bartáková & Havlíková, 2019).

Sběr dat probíhal prostřednictvím dotazníkového šetření od začátku ledna do začátku února roku 2024. Získaný výzkumný vzorek zahrnuje 823 respondentů, z čehož je 457 žen a 343 mužů (jinou odpověď týkající se genderu zde zvolila necelá 2 % respondentů).

Cílem šetření je zjistit, jaký mají dotázaní postoj k vybraným projevům sexismu, které jsou jim předloženy ve vizualizované podobě. Výzkumný problém je tedy zaměřen na postoj mladých dospělých (věková kategorie 18–30 let) ke konkrétním

⁶ Pozn.: V této části článku je z důvodu zkrácení textu a přehlednosti využíváno generické maskulinum (člen, respondent apod.).

projevům sexismu. Za tímto účelem zde testujeme dva výzkumné předpoklady, opírající se o výsledky studií zmíněných výše v tomto článku:

- a) Více než polovina dotazovaných považuje uvedené sexistické projevy za nevhodné.
- b) Ženy vnímají sexistické projevy jako více nevhodné než muži, a to průměrně o více než 15 %.

Část dotazníku, skládající se z vizualizací, se zaměřuje na slovní projevy benevolentního sexismu (sexistické komentáře) v každodenních situacích. Tyto situace jsou znázorněny za pomoci jednoduchých ilustrací a respondent má na sedmibodové škále posoudit přijatelnost (vhodnost) či nepřijatelnost (nevhodnost) daného komentáře. Jednotlivé body škály, s výjimkou krajních bodů (1 – zcela v pořádku, 7 – zcela nevhodné/nepřijatelné), nejsou slovně definovány, což poskytuje respondentům větší volnost při výběru odpovědi.

Daná část dotazníku je složena ze 12 položek a dvou kontrolních položek⁷, z nichž každá zahrnuje jeden obrázek, na kterém vždy blíže neurčený jedinec komentuje konkrétní situaci vztahující se k vyobrazené postavě. Grafická podoba ilustrací je volně inspirována výstavou Každodenní sexismus autorky Ivany Šátekové z roku 2019 a použité projevy sexismu vycházejí primárně z publikace *Everyday Sexism* autorky L. Bates.

Vizualizace každodenních situací s prvky sexismu – výsledky šetření

Z výzkumného šetření vyplývá, že je daná věková kategorie respondentů vůči nevhodnosti sexistických komentářů velmi vnímavá. U všech položek byla přesáhnutá 50% hranice očekávané míry nevhodnosti, vymezená v prvním předpokladu (Více než 50 % dotazovaných považuje uvedené sexistické projevy za nevhodné.). Nejvýznamnější míra nevhodnosti (98,2 %) byla zjištěna u položky s komentářem směřovaným na osobu ženského pohlaví, který zněl: „Čau kočičko! Hmm to je prdelka, užijem si?!“, přičemž možnost „zcela nevhodné/nepřijatelné“ zde zvolilo 694 respondentů (Obrázek 1).

Obrázek 1 Ilustrace k položce č. 1

⁷ Položky (10. a 13.) byly zahrnuty jako kontrolní položky. Ilustrace zde obsahovaly komentáře, jež není možné objektivně považovat za sexistické či jinak problematické. Tyto položky nebyly do výsledné analýzy dat využity.

Naopak za nejméně nevhodný (66,3 %) považují respondenti komentář cílený na osobu mužského pohlaví, jenž zněl: „*To si vyděláš dost, abys dokázal uživit rodinu?*“ (Obrázek 2). Zde byl v odpovědích respondentů dokonce nejvíce zastoupen 6. bod škály, a zajímavý je také modus odpovědí při srovnání respondentů podle pohlaví: ženy zde nejčastěji volily 7. bod škály, muži 5. bod škály. I přes zjištěnou nižší míru nevhodnosti se nicméně odpovědi většiny respondentů stále pohybovaly na straně škály, která naznačovala nevhodnost výroku.

Obrázek 2 Ilustrace k položce č. 15

Hranici 90% míry nevhodnosti přesáhla také položka s komentářem: „*Cože? On, že tě znásilnil? Vždyť se ti přece líbil a flirtovala jsi s ním!*“ (92,6 %) (Obrázek 3).

Obrázek 3 Ilustrace k položce č. 14

Naopak v pořadí druhý „nejméně nevhodný“ (68,5 %) komentář zněl podle názoru respondentů takto: „*Makej! Vždyť i holky běhají rychleji než ty!*“ (Obrázek 4). U této položky byl zaznamenán také největší rozdíl mezi odpověďmi žen a mužů: tento rozdíl činil téměř 39 % (komentář považovalo za nevhodný něco přes 85 % žen a pouze lehce přes 46 % mužů).

Obrázek 4 Ilustrace k položce č. 7

U všech položek, s výjimkou jedné položky, ženy považovaly komentáře za více nevhodné než muži. Pouze komentář v položce č. 16, který zněl: „*Nepiš mu jako první! Správná ženská by se měla nechat dobývat.*“, považovalo za zcela nevhodný 30,3 % mužů a jen 25,4 % žen. Celkově považovalo komentář za nevhodný 74,4 % respondentů.

Závěrem

Výsledky výzkumného šetření, vykazující poměrně velkou citlivost respondentů vůči nevhodnosti sexistických projevů, je možné v porovnání s některými jinými souvisejícími výzkumy považovat za relativně překvapivé. Jedním z odůvodnění těchto výsledků může být věková kategorie respondentů, s čímž souvisí také aktuálnost tématu, kterému je v posledních letech věnováno čím dál více prostoru nejen ve veřejném prostoru, ale především na sociálních sítích. Sociální média jsou věkovou kategorií mladých dospělých obecně využívána ve velmi hojné míře, a je tedy pravděpodobné, že se respondenti již dříve setkali s osvětovou činností na toto téma, která ovlivnila jejich vnímavost vůči sexistickým projevům.

Důvodem vysoké citlivosti respondentů může být také vysoká úroveň vzdělanosti získaného vzorku. 437 respondentů z celkového počtu 823 mělo ukončené středoškolské vzdělání, dalších 307 respondentů úspěšně zakončilo vysokoškolské vzdělání. Vzdělanost např. podle výzkumu Amnesty International na téma vnímání sexuálního násilí úzce souvisí s mírou stereotypizace, která spolu s vyšším vzděláním znatelně klesá (Amnesty International, 2018). Tento fakt vybízí k otázce, zda už i české školství, nebo lépe řečeno jednotlivé školy či alespoň jednotlivci z řad učitelstva, začínají již prosazovat to, co nazvala Jarkovská (2013) ve své knize *Gender před tabulí* projektem „genderově citlivé školy“. V takovém typu školy je celkové klima nastaveno spíše na boření stereotypů spojených s pohlavím oproti jejich redistribuci (srov. Hrešanová, 2016).

Za velice zajímavou proměnnou je možné považovat také prostý postoj respondentů k problematice komentování cizích osob, jejich vzhledu, chování či životní

situace. Řada respondentů se v rámci šetření vyjadřovala o tom, že některé komentáře považovali jednoduše za neslušné nebo nepatřičné, a hodnotili je tedy jako nevhodné ne proto, že by byly sexistické, ale proto, že byly osobní až útočné. Jedním z limitů šetření tedy je, že výsledky šetření nemusí nutně vypovídat o velké citlivosti respondentů vůči projevům sexismu, ale spíše o obecně negativním postoji respondentů k nemístnému komentování jiných lidí.

Část respondentů odůvodňovala volbu svých odpovědí také tím, že záleží na kontextu celé situace (zejména na vztahu mezi osobami). Zde je nicméně důležité zdůraznit, že všechny uvedené komentáře objektivně sexistické⁸ jsou a ačkoli mohou respondenti považovat okolnosti dané situace za důležité, tato vlastnost komentářů se v závislosti na kontextu nemění. Daný jev je možné propojit s například již zmiňovanou teorií Saini (2018) o sexismu jako o široce rozšířeném a neuvědomovaném systému, ze kterého je velice složité se vymanit, protože má hluboké kořeny a je natolik prostoupený napříč celou společností, že je jeho existence považována za přirozenou součást života (Saini, 2018). Není však omluvou pojmenovat sexismus kulturním prvkem, který se v každodenním životě replikuje. Pokud již nyní zaznamenáváme snahy o zmírnění nebo jakousi kontrolu projevů sexismu ve společnosti, vrhá to jistou naději pro budoucí generace, že tento jev bude postupně slábnout, popř. poroste citlivost společnosti vůči němu. V tomto případě můžeme doufat, že se spustí proces postupného oslabování kulturního zakořenění sexismu. Důležitou roli přitom sehrávají jak jedinci sami za sebe, tak i působení různých institucí na člověka od výchovných vzorů v rodině a nejbližším okolí, až po cílenou výchovu a vzdělávání ve školách a v neposlední řadě všudypřítomný vliv médií.

Použité zdroje

- Amnesty International. (2018). *Závěrečná zpráva z výzkumu: Problematika násilí na ženách optikou české populace*. https://www.amnesty.cz/data/file/5068-vyzkum_2018.pdf?version=1605458424.
- Barreto, M., & Doyle, D. M. (2023). Benevolent and hostile sexism in a shifting global context. *Nature Reviews Psychology*, 2, 98–111. <https://doi.org/10.1038/s44159-022-00136-x>.
- Bates, L. (2015). *Everyday Sexism*. Simon & Schuster.
- Clark, A. E., & Kashima, Y. (2007). Stereotypes help people connect with others in the community: A situated functional analysis of the stereotype consistency bias in communication. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(6), 1028–1039. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.6.1028>.
- Council of Europe. (2020). *Human Rights Channel: Stop Sexism*. <https://human-rights-channel.coe.int/stop-sexism-cs.html>.

⁸ Použité komentáře jsou inspirovány knihou *Everyday Sexism* od autorky L. Bates (2015), jejich hodnocení jako objektivně sexistických tedy vychází z této publikace.

- Ellemers, N. (2018). Gender Stereotypes. *Annual Review of Psychology*, 69, 275–298. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011719>.
- European Union. (2017). *Special Eurobarometer 465: Gender Equality 2017*. https://data.europa.eu/data/datasets/s2154_87_4_465_eng?locale=en.
- Glick, P., & Fiske, S. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating Hostile and Benevolent Sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491–512. https://www.researchgate.net/publication/232548173_The_Ambivalent_Sexism_Inventory_Differentiating_Hostile_and_Benevolent_Sexism.
- Hentschel, T., Heilman, M. E., & Peus, C. V. (2019). The Multiple Dimensions of Gender Stereotypes: A Current Look at Men's and Women's Characterizations of Others and Themselves. *Frontiers in Psychology, Sec. Personality and Social Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00011>.
- Hrešanová, E. (2016). Lucie Jarkovská: Gender před tabulí. Etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 52(2), 237–239.
- Jarkovská, L. (2013). *Gender před tabulí: etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Leon, C. M., & Aizpurua, E. (2023). Do Youth Dream of Gender Stereotypes? The Relationship among Gender Stereotyping, Support for Feminism, and Acceptance of Gender-Based Violence. *International Journal of Environment Research and Public Health*, 20(3), 2439. <https://doi.org/10.3390/ijerph20032439>.
- Lippa, R. A. (2009). *Pohlaví: příroda a výchova*. Academia.
- Manoussaki, K., & Veitch, F. (2015). Ambivalent Sexism, Right Wing Authoritarianism and Rape Myth Acceptance in Scotland. *International Journal of Gender and Women's Studies*, 3(1), 88–100. <http://dx.doi.org/10.15640/ijgws.v3n1p9>.
- Martin, C. L. (2014). *Gender: early socialization*. Encyclopedia on Early Childhood Development. <https://www.child-encyclopedia.com/pdf/complet/gender-early-socialization>.
- Bartáková, E., & Havlíková, P. (2019). *Jak vnímáme sexistickou reklamu? Reprezentativní výzkum postojů české veřejnosti a kvalitativní sonda do zkušenosti mladých lidí s reklamou*. Nesehnutí.
- Nesehnutí. (2023). *Stereotypy a genderově podmíněné násilí na školách*. <https://medium.seznam.cz/clanek/nesehnuti-stereotypy-a-genderove-podminene-nasili-na-skolach-1498>.
- Niebudek, A., & Iniewicz, G. (2023). Between a role and identification. Understanding BDSM practices from practitioners' perspective. *Psychiatria Polska*, 57(1), 121–146. <https://doi.org/10.12740/PP/144162>.

Saini, A. (2018). *Inferior. The True Power of Women and the Science that Shows It*. 4th Estate.

Smetáčková, I. (2016). *Genderové představy a vztahy: sociální a kognitivní aspekty vývoje maskulinity a femininity v průběhu základní školy*. Sociologické nakladatelství (SLON).

Swim, J. K., & Campbell, B. (2003). Sexism: Attitudes, Beliefs, and Behaviors. In R. Brown, & S. L. Gaertner (Eds.). *Blackwell Handbook of Social Psychology: Intergroup Processes* (pp. 218–237). Blackwell Publishers Ltd. https://www.researchgate.net/publication/227987120_Sexism_Attitudes_Beliefs_and_Behaviors#fullTextFileContent.

Autoři:

Mgr. Lucie Křivánková, Ph.D.

Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

lucie.krivankova@uhk.cz

Bc. Magdaléna Hrdinová

Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

magdalena.hrdinova@uhk.cz

PaedDr. Bc. Martin Knytl, Ph.D., MBA, MCS

Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

martin.knytl@uhk.cz

Diskriminace ve školách z důvodu sexuální orientace nebo sexuální identity a efektivní přístup k jejímu řešení

Alena Sadílková, Dana Váhalová, Vladimíra Pejchal Grünwald

Abstrakt:

Příspěvek je věnován problematice LGBT a je rozdělen na dvě části První obecná část je věnována připomenutí Projektu XPASS, který má za cíl snížení počtu sexualizovaného násilí, bez ohledu na společenský status, víru, pohlaví. Druhá část příspěvku připomíná rozdíly legislativního přístupu k TČ znásilnění v rámci zemí EU a na práva LGBT v oblasti osobního a rodinného života z pohledu judikatury Evropského soudu pro lidská práva.

Klíčová slova:

Diskriminace; škola; sexuální orientace; sexuální identita; projekt XPASS

Úvod

Před 2 lety jsme vám představili projekt XPASS. Některým z nás se tehdy představa redefinice znásilnění na sex bez souhlasu zdála absurdní. Dnes je tato představa realitou. Aplikace je stále nejdostupnějším multifunkčním nástrojem prevence, jak předcházet nechtěným situacím a jak je případně řešit. Nástrojem k šíření právního povědomí, důležitých informací a kontaktů. Na základě požadavků uživatelů je možné aktualizovat a stále doplňovat informace. Na základě požadavků a diskusí s odbornou veřejností jsme do aplikace XPASS vložili tzv. „Mapu pomoci“ s kontakty na odbornou, právní a psychologickou pomoc obětem. Nadační fond XPASS pomáhá také s financováním této pomoci.

Všichni si uvědomujeme, že nahlašování sexuálně motivovaných trestných činů stále neodpovídá realitě. Mnozí se účastníme debat a kulatých stolů a hovoříme o příčinách a hledáme řešení. Stereotypy, mýty, zažitá postupy, ale také nedostatečná podpora obětí se týká všech obětí. Obětí sexualizovaného násilí, nebo křivého obvinění, se stává kdokoliv bez ohledu na pohlaví, společenský status, víru.

V České republice se loni s nějakou formou obtěžování setkala 63 % lidí z LGBT komunity. Sexuální násilí v LGBT komunitě je vážným problémem, který často zůstává nedostatečně řešený. Podle průzkumů a zpráv se mnoho lidí z LGBT komunity setkává s různými formami násilí a obtěžování. Tento problém je často spojen s diskriminací a nenávistnými projevy, které mohou vést k fyzickému i psychickému násilí. Organizace jako ILGA Europe upozorňují na rostoucí počet nenávistných projevů vůči LGBT komunitě ve střední Evropě. Je proto důležité, aby se o těchto problémech více hovořilo, a aby byla přijata opatření na jejich ochranu a podporu.

Efektivní přístup k řešení diskriminace

Pro to, aby řešení diskriminace z důvodu sexuální orientace nebo sexuální identity ve školách bylo skutečně efektivní, je třeba, aby vzdělávací programy na základních a středních školách měly širší společenskovoední rámec a zaměřovaly se nejenom na sexuální výchovu a témata z oblasti sexuologie či psychologie, ale také na základní vzdělávání v oblasti práva. Žáci a studenti na základních a středních školách by měli mít povědomí o základních právech a svobodách jednotlivce, včetně lidských práv, která se pojí se sexuální orientací/sexuální identitou, a tudíž i o relevantních platných právních instrumentech jak na úrovni vnitrostátní, tak na úrovni mezinárodní. Žáci a studenti by měli mít také povědomí např. o tom, že právo na respektování soukromého a rodinného života a právo nebýt diskriminován z důvodu sexuální orientace/sexuální identity jsou garantovány každému, včetně LGBT, a to nejenom v Listině základních práv a svobod, ale také např. v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“) a v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“).

Práva osob LGBT a otázky sexuální orientace/sexuální identity v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva

Ohledně práv osob LGBT se judikatura ESLP dotýká řady lidských práv v mnoha oblastech, zejména v oblasti soukromého a rodinného života, svobody slova a shromažďování nebo zákazu diskriminace. Většina stížností k ESLP podaných osobami LGBT se týká porušení čl. 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod, který garantuje právo na respektování soukromého a rodinného života. Do jeho rozsahu spadají otázky týkající se sféry osobního života jako např. genderová identita, sexuální orientace, sexuální život nebo právo na utváření vztahů s jinými osobami a s okolním světem.

Co se týče pojmu *rodinný život*, judikatura ESLP považuje jeho existenci za otázku faktu. Jinými slovy, zdali se jedná o rodinný život či nikoliv závisí na skutečné existenci blízkých osobních vazeb. Jsou to tedy rodinné vazby *de facto*, které jsou rozhodující. Např. v případě osoby, která prodělala chirurgickou přeměnu pohlaví z ženy na muže, a která žila s partnerkou a jejím dítětem, ESLP shledal, že mezi těmito třemi osobami existovaly rodinné vazby (*X, Y a Z proti Spojenému království*, 1997). Rovněž situace, kdy dvě ženy, které žily ve společné domácnosti, uzavřely registrované partnerství, a vychovávaly dítě, které porodila jedna z nich na základě umělého oplodnění, představovala dle ESLP rodinný život ve smyslu čl. 8 Úmluvy (*Gas a Dubois proti Francii*, 2010). Dle judikatury ESLP rodinný vztah existuje také mezi nebiologickým rodičem a dítětem a představuje rodinný život i po rozpadu vztahu mezi partnery (nebiologickými rodiči) (*Honner proti Francii*, 2020). Tudíž např. u stejnopohlavního páru a jejich dítěte, které se narodilo prostřednictvím náhradní matky, a jehož není ani jeden biologickým rodičem, se bude jednat o rodinné vazby, a tedy o rodinný život.

Každá osoba má dle judikatury ESLP právo na sebeurčení, tj. svobodu určit si vlastní genderovou identitu, právo na osobní rozvoj a na fyzické a morální bezpečí, které rovněž garantuje čl. 8 Úmluvy. Genderová identita tedy tvoří součást osobní

identity, a to každého jednotlivce (*A.P., Garçon a Nicot proti Francii*, 2017). Ve vztahu k transgender osobám se judikatura ESLP týká řady tematických otázek, např. chirurgické přeměny pohlaví, která může podléhat regulativním omezením a dohledu ze strany státních orgánů, jelikož státy disponují širokou mezí uvážení, co se týče stanovení zákonných podmínek pro přístup k chirurgickým zákrokům pro změnu pohlaví. Ve vztahu k transgender (i intersex) osobám ESLP ve své judikatuře řešil dále např. otázku zápisu změny pohlaví do matriky a do osobních dokladů. A samozřejmě také otázky uzavírání manželství a registrovaného partnerství. Čl. 12 Úmluvy přiznává základní právo osobám opačného pohlaví uzavřít manželství a založit rodinu. ESLP toto ustanovení vykládá tak, že toto právo se vztahuje rovněž na transgender osoby uzavírající manželství s osobami opačného pohlaví i na manželství osob stejného pohlaví. Nicméně pouze zákaz transgender osobám uzavřít sňatek je porušením čl. 12 Úmluvy, zákaz osobám stejného pohlaví uzavřít sňatek již však porušení Úmluvy nezakládá. Jinými slovy, Úmluva neukládá státům povinnost, aby umožňovaly uzavírat sňatky osobám stejného pohlaví. Např. ve věci *Schalk a Kopf proti Rakousku* stěžovatelé, pár stejného pohlaví, podali u příslušného orgánu žádost o povolení uzavřít sňatek. Jejich žádost byla zamítnuta, protože podle vnitrostátního práva mohly sňatek uzavřít pouze osoby opačného pohlaví. Následně byly změněny právní předpisy a byl zaveden mechanismus právního uznávání párů stejného pohlaví ve formě registrovaného partnerství. ESLP v tomto případě poprvé rozhodl, že páry stejného pohlaví žijící v trvalém vztahu ve společné domácnosti představují „rodinný život“, ale že jejich nemožnost uzavřít manželství nepředstavuje diskriminaci, jelikož článek 12 Úmluvy neukládá státům povinnost vytvořit právo uzavřít manželství pro páry stejného pohlaví, a proto nedošlo k porušení tohoto ustanovení.

Co se týče diskriminace založené na pohlavní identitě, s ní souvisejí dvě právní otázky – otázka přístupu ke změně pohlavní příslušnosti a otázka právního uznání pohlaví. V této souvislosti lze zmínit významný rozsudek ve věci *A. P., Garçon a Nicot proti Francii*, kde ESLP dospěl k závěru, že došlo k porušení čl. 8 Úmluvy z důvodu, že stěžovatelům jakožto transgender osobám nebyla povolena úřední změna pohlaví, protože neprokázali „nevratnou povahu změny vzhledu“, což v praxi znamenalo sterilizaci. Zároveň ESLP dospěl k závěru, že čl. 8 Úmluvy nebyl porušen v souvislosti s tím, že za účelem změny pohlaví bylo nutné prokázat existenci poruchy genderové identity, případně podrobit se lékařskému vyšetření.

Závěrem lze poukázat na rozsudek ESLP ve věci *Macaté proti Litvě* z roku 2023, který se týkal svobody projevu. V daném případě byla stěžovatelkou dětská spisovatelka homosexuální orientace. Litevské univerzitní vydavatelství vydalo její knihu nazvanou *Jantarové srdce*, která obsahovala šest pohádek. Tyto pohádky zobrazovaly postavy náležející k různým etnickým skupinám nebo osobám s postižením a nastolovaly témata jako stigmatizace, šikana, rozvedené rodiny a emigrace. Dvě ze šesti pohádek se týkaly vztahů a manželství mezi osobami stejného pohlaví. První z nich byla příběhem prince, který se zamiloval do krejčího a druhá příběhem princezny, která si vzala za ženu ševcovu dceru.

Vzhledem k tomu, že se kniha stala terčem kritiky jak ze strany veřejnosti, tak i politiků, a to z důvodu, že měla propagovat homosexualitu, univerzitní vydavatelství pozastavilo její distribuci. Inspekce novinářské etiky posléze předložila Ministerstvu kultury stanovisko, dle něhož pohádka zobrazující páry stejného pohlaví obsahují informace škodlivé pro nezletilé ve smyslu zákona o ochraně nezletilých, a proto je nutné opatřit knihu výstražným označením, dle něhož její obsah může mít negativní vliv na osoby mladší 14 let. Distribuce knihy byla poté obnovena v souladu s doporučeními inspekce. Stěžovatelka následně podala občanskoprávní žalobu proti univerzitě, kterou brojila jak proti rozhodnutí o pozastavení distribuce knihy, tak proti rozhodnutí opatřit výtisky výstražným označením. Vnitrostátní soudy jí nevyhověly. Autorka knihy před ESLP namítala, že došlo k nedůvodnému zásahu do její svobody projevu z důvodu dočasného pozastavení distribuce knihy a výstražného označení na knize proto, že kniha obsahovala pozitivní zobrazení stejnopohlavních vztahů. ESLP uvedl, že neexistují vědecké důkazy ani sociologická data nasvědčující tomu, že pouhá zmínka o homosexualitě nebo otevřená veřejná debata o společenském postavení sexuálních menšin by mohly mít negativní dopad na děti. Rovněž poukázal na to, že zákony řady evropských států buď výslovně zahrnují výuku o stejnopohlavních vztazích do školních osnov, nebo obsahují ustanovení týkající se zajištění respektu k diverzitě a zákazu diskriminace na základě sexuální orientace ve výuce. ESLP zdůraznil, že opatření, která omezují přístup dětí k informacím o stejnopohlavních vztazích pouze na základě sexuální orientace, mají širší společenské dopady, a že pojmání heterosexuálních vztahů jako více společensky přijatelných vztahů, než vztahů stejnopohlavních přispívá ke stigmatizaci druhého typu vztahů. ESLP tudíž shledal, že pokud jsou omezení přístupu dětí k informacím o stejnopohlavních vztazích založeny výlučně na kritériu sexuální orientace – jinými slovy, pokud neexistuje žádný jiný důvod, na jehož základě by bylo možné považovat takové informace za nevhodné či škodlivé pro růst a vývoj dítěte – taková omezení jsou v rozporu s čl. 10 Úmluvy, který garantuje svobodu projevu. Jelikož záměrem opatření přijatých ve vztahu ke knize bylo omezit přístup dětí k informacím zobrazujícím stejnopohlavní vztahy jako rovnocenné vztahům mezi osobami opačného pohlaví, došlo dle ESLP k porušení čl. 10 Úmluvy.

Použité zdroje

- Berger, V. (2000). *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva*. Nakladatelství IFEC s.r.o.
- European Court of Human Rights. (n. d.). *Rights of LGBTI persons*. <https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/rights-of-lgbti-persons>.
- Mowbray, A. (2001). *Cases and Materials on the European Convention on Human Rights*. Butterworths.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2014). *EU LGBT survey European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Main results*. Publications Office of the European Union.

Ombudsman – Veřejný ochránce práv. (2019). *Být LGBT+ v Česku. Zkušenosti LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisti. Výzkum veřejného ochránce práv 2019.* <https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-LGBT.pdf>.

Autorky:

Mgr. Alena Sadílková

Projekt XPASS – zakladatelka projektu, předsedkyně správní rady NF XPASS

alena@xpass.cz

Mgr. Dana Váhalová

Projekt XPASS – manažerka projektu

dana@xpass.cz

Mgr. Vladimíra Pejchal Grünwald, LL.M. Ph.D.,

Projekt XPASS – manažerka pro zahraniční spolupráci

international@xpass.cz

Grooming: trenér a svěřenec

Dana Štěrbová, Zbyněk Svozil, Petr Krol

Abstrakt:

Na Fakultě tělesné kultury UP v Olomouci probíhá aplikovaný výzkum „Sexualita – hranice v přístupu ke sportovcům a žákům ve sportovní činnosti a tělesné výchově“. Jedním z významných rizik v souvislosti se sexualitou ve sportu je grooming. Jedná se o nenásilný proces, který je bránou pro násilný vztah. Má významný vliv na sportovce a jeho sportovní kariéru. Vztahy mezi trenérem a sportovcem by měly být bezpečné a sportovci by měli včas rozpoznat možná rizika groomingu. Za účelem rozpoznávání možných rizik směřujících ke groomingu byla vyvinuta metoda SEMAFOR. Grooming jakožto rizikové chování vede k trestné činnosti a sexuálnímu zneužívání. K zajištění prevence a ochrany sportovců je potřeba vzdělávat trenéry, sportovce, rodiče i veřejnost.

Klíčová slova:

Grooming; sport; trenér; sportovec; sexualita

Ke groomingu

Od roku 2021 probíhá na Fakultě tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci aplikovaný výzkum „Sexualita – hranice v přístupu ke sportovcům a žákům ve sportovní činnosti a tělesné výchově“. Je mimo jiné zaměřen na rizika spjatá se sexualitou a pedagogickým přístupem k žákům v tělesné výchově a ke svěřencům ve sportovní činnosti.

Jedním z významných rizik je grooming.

Groomingem je označován nenásilný proces, který je bránou pro násilný vztah. Užitím nenásilných technik si pachatel získává důvěru oběti a poté má jednodušší přístup ke konání sexuálního násilí (Brackenridge & Fasting, 2005).

Původně byl termín *grooming* vnímán hlavně ve spojitosti se sexuálním obtěžováním dětí tzv. child-grooming a s rostoucím vlivem sociálních sítí se začal objevovat nový pojem s groomingem úzce související, a to *kybergrooming* – „grooming přes internet“.

Existuje několik modelů groomingu. Štěrbová, Svozil & Krol (in press) uvádějí např. Brackenridge's (2001) model, který má 4 fáze/etapy:

- zaměření na potenciální oběť;
- vytvoření důvěry a přátelství;
- rozvoj izolace a kontroly, budování loajality;
- zahájení sexuálního zneužívání a zajištění utajení.

Grooming ve sportu a jeho vliv na sportovce a jeho sportovní kariéru je nesporný. Zemková (2024) zkoumala ve své bakalářské práci grooming ve sportu u atletů a trenérů atletiky. Výzkumného šetření se zúčastnili respondenti (aktivní

nebo bývalí atleti a trenéři atletiky) ve věku od 18 let do 49 let (n=40). Ke zjišťování výskytu groomingu užila nestandardizovaný Dotazník přístupu k sexualitě ve sportu/tělesné výchově DOPS-S/TV (Svozil, Štěrbová & Krol, 2021), z něhož k problematice groomingu byly vybrány výroky, např.:

- Trenér oslovuje sportovce přezdívkami se sexuálním podtextem.
- Sportovec oslovuje trenéra přezdívkami se sexuálním podtextem.
- Trenér má vstupovat do intimní zóny sportovce.
- Trenér vstupuje do intimní zóny sportovce. Trenér v některých situacích vystupuje ze své role (mimo trénink se chová jinak) nevhodně až sexuálně.
- Trenér může považovat vztahy ze strany sportovce za sexuální.
- Sportovec může považovat vztahy ze strany trenéra za sexuální.
- Sociální sítě jsou prostředkem k vyjádření obdivu a lásky k trenérovi.

45 % respondentů v daném výzkumném šetření uvedlo, že mohou považovat chování ze strany trenéra za sexuální. Pod pojmem sexuální se nejčastěji objevovaly narážky na chování nebo části těla sportovců. Tyto narážky byly sexuálního charakteru a sportovcům nepříjemné. Jako další prostředek k realizaci groomingu ve sportu byly zmiňovány sociální sítě, které jsou při groomingu běžně využívány. Většina trenérů (91 %) souhlasila s tvrzením, že ve sportu existují případy sexuálního obtěžování, což ukazuje na jejich povědomí o této problematice a potřebu prevence a ochrany sportovců. Navíc většina respondentů (72,5 %) mírně souhlasila s tvrzením, že trenér může být neprávem obviněn ze sexuálního chování, což ukazuje na jejich obavy z možných nespravedlivých obvinění. Z většiny odpovědí lze vyčíst, že existuje vědomí o případech sexuálního obtěžování ve sportovním prostředí, což poukazuje na potřebu prevence a ochrany sportovců. Nicméně je zde také mírný souhlas (70 %) s tím, že sportovec může být neprávem obviněn ze sexuálního chování, což ukazuje na citlivost této problematiky a potřebu vyváženého a spravedlivého přístupu k obviněním (Zemková, 2024).

V souladu se Zemkovou (2024) je zřejmé, že trenér může využívat postupného budování důvěry sportovce a nabízet mu hmotné i nehmotné odměny, jako jsou úspěchy v soutěžích či pocit bezpečí a nadřazenosti.

Důvod, proč existuje vysoká míra rizika spojenou s groomingem právě se sportovní činností, spočívá v tom, že vztahy ve sportu mezi sportovcem (svěřencem) a trenérem jsou ve své dynamice syceny faktory jako jsou blízkost, intimita a s tím spojené interakce a komunikace. Riziko groomingu může být zvýšeno a vytváří se prostor „ideální“ pro sexuální zneužívání. Panuje přesvědčení, že sportovní týmy jednají s heslem „co se stane v kabině, to zůstane v kabině“. Tímto je grooming krytý a ztěžuje sportovcům o něm mluvit (Štěrbová, Svozil & Krol, in press). Svozil (2022, 164-165) se v publikaci *Sportovní psychologie* vyjadřuje k sexuálním vztahům mezi sportovcem a trenérem:

„Myslím, že napojení trenéra na sportovce není vhodné a nemělo by k tomu docházet. Zvláště v případech, kdy trenér zneužívá své nadřazené role ve vztahu k sportovcům. Iniciátorem však nemusí být jen trenér. Jsou známy případy, kdy sportovec/sportovkyně překračuje – a to někdy zcela záměrně a nespontánně – intimní

zónu danou postavením trenéra a svěřence/ svěřenkyně. Vybalancování těchto situací není v žádném případě jednoduché a může dopadnout v neprospěch trenéra, který slušně odmítne náznaky sblížení. Hranice prokazování, kdo byl iniciátorem či agresorem a kdo obětí, je velmi tenká.“

V rámci výzkumu „Sexualita – hranice v přístupu ke sportovcům a žákům ve sportovní činnosti a tělesné výchově“ jsme zjistili, že samotný pojem grooming je pro většinu jedinců pohybujících se ve sportovním prostředí, neznámý. Tento fakt se týká též učitelů tělesné výchovy. Vztahy, které jsou mezi trenérem a sportovcem by měly být bezpečné, tedy čitelné a sportovci (svěřenci) by měli být informováni, aby včas rozpoznali možná rizika groomingu.

Jednou z cest, jak se alespoň přiblížit k tomuto cíli, je umět zařadit různé situace, které se ve sportovní činnosti vyskytují a jsou běžnými, do systému upozorňujícímu na nebezpečí, které je v dané situaci skryto. Jinými slovy: To, co vypadá jako vstřícnost a zájem ze strany trenéra, může být vstupní fází groomingu. Štěrbová, Svozil & Krol v publikaci *Sexualita ve sportu* (in press) popisují metodu SEMAFOR (inspirovanou zahraničními odborníky při práci s dětmi s rizikem sexuálního zneužití) modifikovali pro oblast sportu. jako základ bezpečí a prevence rizik sexuálního zneužívání a obtěžování, tedy groomingu. Vztah trenér – sportovec je a musí být vztahem bez sexuální konotace. Poprvé byla tato metoda využita na konferenci *Sport a sexualita v trenérské praxi I* (2022, Olomouc). Účastníci konference byli trenéři a sportovci a v rámci workshopu uváděli situace spjaté se sexualitou ze své praxe. Situaci stručně popsali a určili míru rizika ve stupni 1–6, přičemž 6 byla nejvyšší míra rizika. Na symbolu semaforu pak stanovovali barvu, kterou k dané situaci přiřadili.

Tabulka 1 6 situací spjatých se sexualitou ve vztahu trenér – sportovec: Štěrbová, Svozil & Krol (in press)

	Popis SITUACE	Název situace	míra rizika 1-6 (1 - NEJNIŠŠÍ, 6 - nejvyšší)	Semafor (ZELENÁ, ŽLUTÁ, ČERVENÁ)
1	Doteky při nácviu herních situací	doteky	1	zelená
2	Situace, kdy sportovec (dívka, 7 let) hodnotí vzhled trenéra nebo plácne po zadku se slovy „máš ho pěkný“	hodnocení trenéra	3	žlutá
3	Dvojsmysly, ironie ze strany trenéra – ve všech věkových kategoriích u dívek	sexuální narážka	3	žlutá
4	Přespávání trenéra a svěřenkyně (17, 18 let) ve stejné místnosti z důvodu ušetření peněz	narušené soukromí	6	červená
5	Trenér/trenérka atletiky hodnotí postavu a vzhled svých svěřenkyň (13, 14 let)	hodnocení postavy – vzhledu	5	červená
6	Neopětované city – sportovkyně se zamiluje do trenéra, trenér city neopětuje, svěřen-	emoce	6	červená

	kyně si vymyslí příběh o sexuálním obtěžování. Rodiče podávají trestní oznámení na trenéra			

V publikaci *Sexualita ve sportu* (Štěrbová, Svozil & Krol, in press) je detailně popsáno, jak metodu uvést do praxe sportovních oddílů a klubů. Vyjímáme: „Bezpečí zaručí situace spadající pouze do zelené barvy. Dostane-li se kdokoliv do situace vyjádřené barvou oranžovou /resp. žlutou/, je v situaci ohrožení a vysoce rizikové. Červená znamená jednoznačně překročení hranic bezpečí a je nutný okamžitý zásah ze strany okolí. V tomto případě je pro svaz či klub nutné dodržovat dokument „Pravidla bezpečí ve sportu“ Situace barvy oranžové a červené jsou vždy krizové a měl by na ně umět vhodně reagovat každý, kdo je členem svazu, klubu, oddílu. K tomu musí být stanoven konkrétní postup, jak situaci řešit. Není možné, aby došlo k jejímu popření, utajení, tzn. že je zametena pod koberec, tedy že nebude řešena vůbec.“

Užití metody SEMAFOR se osvědčilo jako účinný nástroj pro rozpoznávání možných rizik směřujících ke groomingu. Na druhém ročníku konference „Sport a sexualita v trenérské praxi II – zaměřené na doteky ve sportu se opět potvrdilo, že riziko groomingu je značné. V roce 2024 (1. 11. 2024) se na třetím ročníku „Sport a sexualita v trenérské praxi III – Slovo dalo slovo“ tematicky zaměřujeme sexualitu, mluvu a emoji.

Závěr

Závěrem lze téma shrnout následovně:

- To, co vypadá bezpečně, může být grooming.
- Grooming je rizikové chování. Grooming vede k trestné činnosti. Grooming vede k sexuálnímu zneužívání.
- Je potřeba vzdělávat trenéry, pedagogy, sportovce. A rodiče a veřejnost.

Použité zdroje

- Brackenridge, C., & Fasting, K. (2005). The grooming process in sport: Narratives of sexual harassment and abuse. *Auto/biography*, 13(1), 33–52.
- Krol, P., Štěrbová, D., & Svozil, Z. (2024). Touch as a mediator of relationships in the sports coaching profession. *Acta Gymnica*, 54, Article e2024.004. <https://doi.org/10.5507/ag.2024.004>.
- Svozil, Z., Štěrbová, D., & Krol, P. (2021). *Dotazník přístupu k sexualitě ve sportu/ tělesné výchově DOPS-S/TV*.
- Svozil, Z. (2022). In D. Štěrbová, H. Pernicová, P. Krol, & M. Šafář. *Sportovní psychologie – průvodce teorií a praxí pro mladé sportovce, jejich rodiče a trenéry*. Grada.
- Štěrbová, D., Svozil, Z., & Krol, P. (in press). *Sexualita ve sportu*. Grada.
- Zemková, V. (2024). *Grooming ve sportu* [Bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci].

Autoři:

doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D.

Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury

Katedra společenských věd v kinantropologii

dana.sterbova@upol.cz

doc. PhDr. Zbyněk Svozil, Ph.D.

Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury

Katedra společenských věd v kinantropologii

zbynek.svozil@upol.cz

Mgr. Petr Krol

Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury

Katedra společenských věd v kinantropologii

petr.krol01@upol.cz

Rizikové sexuální chování v kontextu s generativní umělou inteligencí

Pavla Dobešová, René Szotkowski

Abstrakt:

Generativní umělá inteligence (AI) přináší nové výzvy v oblasti online bezpečnosti, přičemž na poli rizikového sexuálního chování, jehož spektrum forem je značně široké, představuje jednu z těch nejzávažnějších. Článek je orientován na používání generativní AI, konkrétně tzv. svlékacích aplikací a deepfake technologií, jež mohou být zneužity k vydírání a manipulaci dětí a mladistvých. Rozebírá rizika spojená s těmito technologiemi, poukazuje na nedostatky v současné legislativě a navrhuje konkrétní opatření pro prevenci a ochranu dětí v dané oblasti.

Klíčová slova:

Rizikové sexuální chování; generativní umělá inteligence; svlékací aplikace; deepfake technologie; sexting; dětská pornografie

Úvod

Rizikové sexuální chování u dětí a dospívajících zahrnuje aktivity v oblasti sexuality, jež představují různá rizika pro jejich zdraví, psychický vývoj, sociální vztahy i výchovný proces (Miovský a kol., 2015). Může je tak výrazně poznamenat jak po stránce fyzické, duševní, tak i stran dalšího psychosexuálního vývoje. Spektrum rizikových sexuálních aktivit je velmi široké, zahrnuje například promiskuitu, předčasný začátek pohlavního života nebo třeba provozování nebezpečných sexuálních praktik. (Jonášová, 2015) V kontextu s digitálními technologiemi však nabývá rizikové sexuální chování zcela nových rozměrů (Dobešová et al., 2023), dokladem čehož je především fenomén sexting, který představuje „*elektronické rozesílání, šíření vlastních sexuálně sugestivních či explicitních materiálů, tj. textových zpráv, fotografií či videí, ke kterému dochází prostřednictvím internetu a mobilních telefonů. A dále pak přijímání materiálů této povahy.*“ (Szotkowski a kol., 2020). Tento jev, spojený s rozvojem komunikačních technologií, představuje zvláštní rizika, zejména pokud se sexty, tj. sexuálně explicitní textové zprávy, fotografie či videa (Szotkowski a kol., 2020), dostanou do nesprávných rukou, jsou použity proti jedincům, kteří jsou na nich vyobrazeni, nebo jsou pořizovány dětmi, tj. jedinci do 18. roku věku (UNICEF, 1989), přičemž je zde důležité zmínit, že dítě může být nejen obětí sextingu, ale i jeho aktivním konatelem (Dobešová et al., 2023).

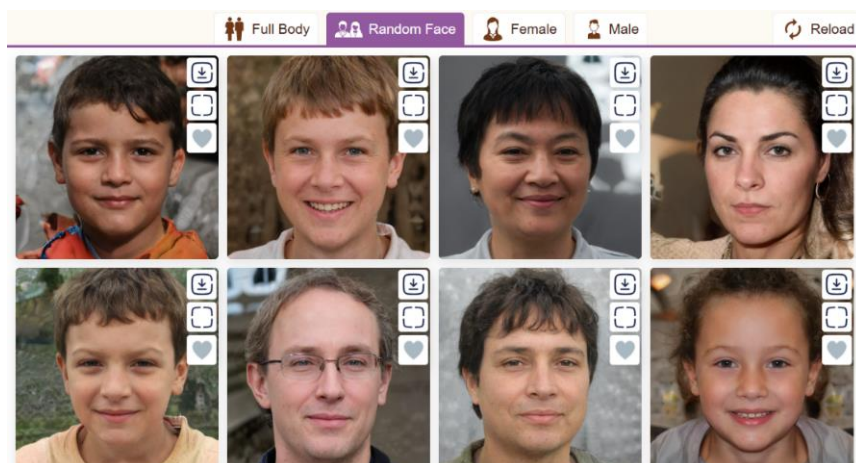
S vývojem generativní umělé inteligence se rizika (hl. nekonsensuálního, nedobrovolného) sextingu, resp. možnosti tvorby a šíření sextů násobí. Jako specifický příklad lze uvést tzv. **svlékací aplikace**, jež **využívají AI k tvorbě falešných nahých fotografií konkrétních osob**. Svlékací aplikace **posouvají sexting na zcela novou úroveň zneužitelnosti a nebezpečí**, protože umožňují snadnou a rychlou manipulaci s obrazy. Kromě toho přináší generativní AI další hrozbu, a to v podobě

tzv. deepfake technologií (původně z termínů „deep learning“ neboli hluboké učení a „fake“, tedy podvrh) (Šlerka, 2024). **Deepfake technologie dokáží realisticky vytvořit uměle generované obrázky či videa**, jež mohou **zobrazovat nejen fiktivní, ale i skutečné lidi** (například manipulují s jejich obličejí a těly, synchronizují mluvení s výrazem v obličejí), a to v situacích, do kterých se nikdy nedostali... To může být zneužito jak k manipulaci s veřejným míněním (viz např. *Trump supporters target black voters with faked AI images* nebo *EU turns to Big Tech to help deepfake-proof election*), tak třeba k výrobě pornografie.

Umělá inteligence (Artificial Intelligence, AI) přitom není žádnou novinkou, ale výsledkem dlouhodobého technologického vývoje (Kod'ousková, 2024). AI představuje schopnost strojů napodobit lidské dovednosti, jako je uvažování, učení se či kreativita. A setkáváme se s ní prakticky denně, když vyhledáváme informace na webu, pracujeme s online překladači, využíváme chytrého asistenta v telefonu nebo počítači (Google Assistant, Siri), nakupujeme přes internet atp. Stala se tak dynamicky se rozvíjející oblastí informatiky zaměřenou na vývoj systémů schopných vykonávat úkoly, které tradičně vyžadovaly lidskou inteligenci, tedy rozhodování, rozpoznání obrazu, porozumění přirozenému jazyku atp. (AI e-Bezpečí, 2024). Tento technologický pokrok má však i svou temnou stránku – generativní AI může být zneužita k tvorbě falešných zpráv, obrazů nebo videí, včetně sexuálně explicitního obsahu, který může jednotlivce vážně poškodit. Bude proto nezbytné pečlivě zvažovat a regulovat využití generativní umělé inteligence, abychom předešli jejímu zneužití. (Kremer et al., 2023) A zamyslet se v tomto ohledu i nad opatřeními stran prevence a ochrany dětí a mladistvých.

Potenciál zneužití generativní AI v oblasti sexuálního chování

Generativní umělá inteligence umožňuje **okamžité vytváření** množství obrazů – **tváří (obličejů)** jak dospělých jedinců, tak i dětí (viz obr. 1). Nejedná se o obrazy pocházející z fotografií skutečných osob, na kterých se učila, nýbrž o její originální výtvořky, které jsou od skutečných lidí k nerozeznání. Technologie dokáže nejen detailně rekonstruovat obličej (viz obr. 2), ale též **věrohodně generovat celé lidské postavy** (viz obr. 3), což značně komplikuje např. možnost ověření pravosti profilu na sociální síti. Pokud jsou totiž použity fotografie reálných osob – například stažené ze sociálních sítí nebo reklam – je možné dané fotky dohledat za pomoci **reverzního vyhledávání**. Proces je například běžně dostupný prostřednictvím nástroje Google Obrázky. Pokud je ale fotografie výsledkem algoritmů AI, tak je osoba na nich uvedená, resp. její fotka v podstatě nedohledatelná, čehož hojně zneužívají **online sexuální abuzéři**, hlavně tzv. **kybergroomeri**, a to v rámci manipulace své oběti, konkrétně v době příprav na kontakt s ní. Jen pro doplnění, obvyklé etapy kybergroomingu jsou následující: *1. Příprava kontaktu, 2. Kontakt s obětí, 3. Příprava na osobní schůzku, 4. Osobní schůzka* (Kopecký et al., 2021).

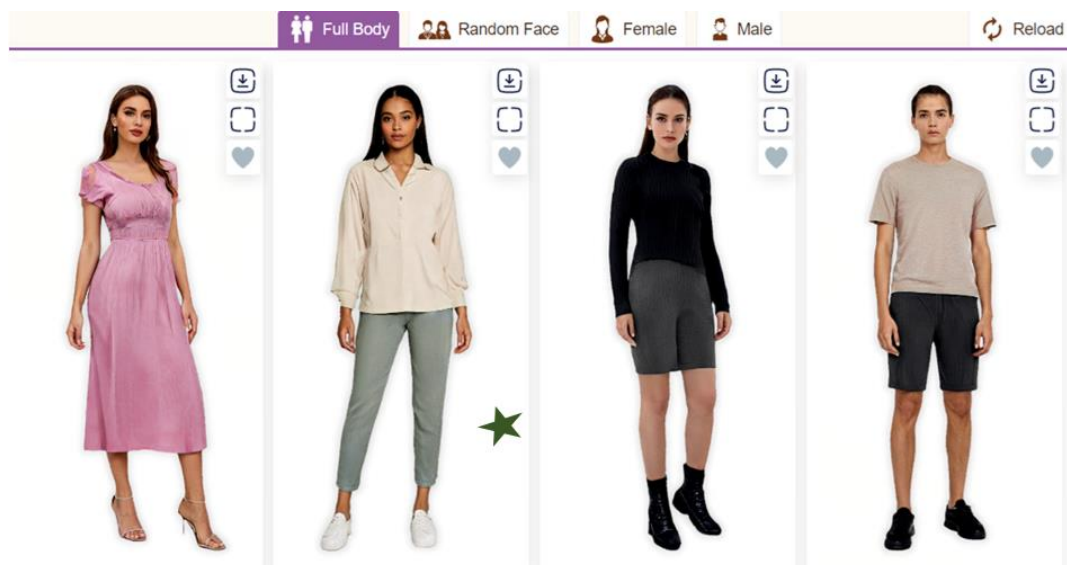
Obrázek 1 AI generování obličejů – lze vybírat mezi pohlavími (fiktivní osoby)

Zdroj: AI – blíže záměrně neuvedeno

Obrázek 2 AI generování obličejů – detail dětského obličeje (příklad fiktivní osoby)

Zdroj: AI – blíže záměrně neuvedeno

Obrázek 3 AI generování celého těla – opět lze vybírat mezi pohlavími

Zdroj: AI – blíže záměrně neuvedeno

V jiném AI programu lze bezprostředně poté zvolené lidské tělo i obnažit (viz obr. 4). Pro ukázkou jsme vybrali mladou ženu z obrázku č. 3 (označena hvězdičkou), dětskou postavu z etických důvodů neuvádíme! Sekundární pohlavní znaky jsme samozřejmě začernili. U mnohých, náhodně vygenerovaných fotek je obtížné odhadovat věk zobrazené osoby, proto je **hranice mezi výrobou pornografie a produkcí dětské pornografie opravdu velmi tenká.**

Obrázek 4 AI – tzv. svlékáč aplikace

Zdroj: AI – blíže záměrně neuvedeno

Prostřednictvím uvedeného **svlékáčického grafického editoru je možné obnažit i osoby reálné**, existující, a to bez jejich souhlasu, stačí pouze nahrát odpovídající fotografii. Tento proces zahrnuje nejen odstraňování oděvu, ale také úpravu nebo manipulaci s pozadím fotografie, což umožňuje vytváření zcela nových a často zneužitelných scénářů. Nejlepších výsledků zatím dosahuje AI u fotografií s odhalujícím oblečením a vysokým rozlišením. Problém však představuje mužský genitál, který AI nahrazuje vulvou, neboť byla trénována hlavně na fotkách mladých žen (Kasík & Hron, 2019). Na obrázku č. 5 je zachycen vývoj trénování jedné z aplikací.

Obrázek 5 Dokumentace procesu vylepšování svlékáč aplikace

Zdroj: AI – DeepNude

Tyto technologie jsou obvykle postaveny na difúzních modelech, jejichž počet neustále roste, a mnoho z těchto nástrojů je volně dostupných na internetu. Jedná se tedy o fenomén představující vážné **riziko pro soukromí a bezpečnost jednotlivců, zejména v kontextu online obtěžování a vydírání** (Asociace AI, 2023).

Kromě tvorby pornografických fotografií nabízí generativní umělá inteligence také možnost vytvářet **pornografická videa**. Tato technologie je schopna generovat videa během několika minut, obvykle do tří minut od zadání příslušných dat. Na rozdíl od statických obrázků, které jsou vytvářeny okamžitě, je tvorba videí náročnější na výpočetní výkon, což prodlužuje čas potřebný k jejich generování. Je však důležité zmínit, že schopnosti generativní AI nejsou omezeny pouze na pornografický obsah. Tato technologie se stále více využívá i k tvorbě klasických videí, včetně různých filmových scén, animací, nebo marketingových materiálů. Tyto nástroje mohou být užitečné v řadě průmyslových odvětví, avšak jejich zneužití, zejména v oblasti sexuálního chování, představuje **závažné etické a právní problémy**. Dokladem popularity nejen těchto materiálů jsou celosvětově vzrůstající nároky kladené na spotřebu elektrické energie, viz například článek *Když se AI učí, spotřebuje tolik energie jako město. Vědci už teď přemýšlejí, co s tím* (2024).

Rizika a dopady zneužití svlékacích aplikací a deep fake technologií

Použití svlékacích aplikací a technologií deepfake, které jsou na internetu poměrně snadno dostupné a dohledatelné, představuje zásadní **výzvu pro ochranu soukromí a důstojnosti každého z nás**. A to z toho důvodu, že jakákoliv fotografie nebo tvář vybrané osoby může být zneužita k výrobě pornografie, příp. dětské pornografie, což s sebou může nést důsledky v podobě vážné psychické, emocionální (Fialová, 2024) a sociální újmy daného jedince či dítěte. DeKeseredy a Dragiewicz (2018) hovoří o tzv. **obrazovém sexuální zneužívání**, v jehož rámci se mnoho obětí často stává **terčem šikany, veřejné dehonestace a kyberšikany**. To může ve finále vést až ke **ztrátě profesní prestiže, reputace** jako takové, k **narušení osobních vztahů**, v krajních případech až k sebevražedným sklonům (O'Brien & Hadero, 2024). Jedná se o tzv. eskalovaný sexting (Colenbrander, 2016).

Digitální padělky mohou být **zneužity** nejen k **vydírání** zobrazených osob, ale taktéž k **vytvoření falešných „přesvědčovacích“ fotografií**, které útočník používá k **vylákání skutečných obnažených fotek**, například v rámci sextingu či výměny intimních snímků. Pro sexting je totiž příznačné, že bývá realizován ve vzájemné interakci, tzv. **na oplátku**. (Genovese, 2019; Szotkowski a kol., 2020). Násnadě je tak **propojení** celé problematiky s **dalšími fenomény** typu webcam trolling, kybergrooming, kybernetická šikana, kyberstalking a stalking, revenge porn, sextortion atp.

Svlékačské aplikace a deepfake technologie však mohou být **zneužity i k manipulaci s fiktivními postavami**. Generování a šíření fiktivních pornografických materiálů může nejenom **trivializovat zneužívání dětí**, ale rovněž **podněcovat skutečné kriminální chování**. I když jde o fiktivní obsah, jeho přítomnost v digitálním

prostoru přispívá k **toxicitě online prostředí** a podílí se na závažných psychických škodách jeho uživatelů, zejména pokud je použit ke kybergroomingu či jiným formám online predate.

Svlékačí aplikace a deep fake technologie – nedostatky v současné legislativě

Svlékačí aplikace a deep fake technologie umožňují uživatelům **manipulovat s digitálními obrazy nebo videi**, přičemž vytvářejí realisticky působící obsah, který obvykle zahrnuje obnažování či umísťování tváří skutečných osob do pornografických scén, a to s sebou nese závažné **důsledky nejen v etické, ale i právní rovině**.

Právní důsledky šíření deepfake materiálů, jejichž typickými oběťmi jsou hlavně dívky a ženy, se liší v závislosti na konkrétní legislativě každé země. V **USA** například několik států, včetně Kalifornie a Virginie, zavedlo **zákony kriminalizující vytváření a distribuci těchto materiálů**. Přesto zde chybí federální legislativa, která by tento problém jednotně řešila, což komplikuje účinnou ochranu obětí na celonárodní úrovni, nově je proto navrhován zákon *Disrupt Explicit Forged Images and Non-Consensual Editits Act of 2024* známý jako DEFIANCE Act (Padilla, 2024).

V České republice prozatím specifická úprava pro deepfakes neexistuje, policie dané případy často řeší jako přestupek proti občanskému soužití, nicméně vzhledem k narůstajícímu počtu kauz je potřeba přijmout příslušná legislativní opatření. **Ministerstvo spravedlnosti** proto **navrhlo zavést nový trestný čin**, který by mohl být trestán až pěti lety odnětí svobody: **„Zneužití identity k výrobě pornografie a její šíření: Kdo vyrobí nebo bude šířit pornografické dílo, které zobrazuje nebo jinak využívá osobu, která k tomu nedala souhlas, bude potrestán odnětím svobody až na dva roky, zákazem činnosti nebo propadnutím věci. Pokud takový materiál zveřejní, například na internetu, může jít do vězení na šest měsíců až tři roky. Když to udělá v rámci organizované skupiny ve více státech nebo bude chtít pro sebe takto získat prospěch velkého rozsahu, bude mu odňata svoboda na rok až pět let.“** (Preuss, 2024)

U deep fake materiálů zachycujících **dětské oběti** samozřejmě hovoříme o **výrobě a jiném nakládání s dětskou pornografií**. Namísto je však důležité zmínit jeden aspekt, a to ten, jak moc může umělá inteligence v dané oblasti zkomplikovat práci orgánů činných v trestním řízení. **Klíčovým prvkem v boji proti dětské pornografii je totiž identifikace jejích obětí**, na což se zaměřují organizace jako INTERPOL nebo Europol (v praxi je tento proces podporován mezinárodní spoluprací, využitím speciálních softwarových nástrojů a forenzní analýzou digitálních dat) (Szotkowski a kol., 2020; Europol, 2024). V případě **generování „umělé“ dětské pornografie za pomoci deep fake technologií** se však identifikace obětí stává ještě obtížnější, protože AI umí vytvářet přesvědčivé, avšak neexistující obrazy, které jsou snadno zaměnitelné za ty skutečné..., viz např. zpráva z médií *US man used AI to generate 13,000 child sexual abuse pictures, FBI alleges* (2024). Orgánům činným v trestním řízení je tak ztížena práce stran rozpoznávání reálných obětí a odhalování pachatelů. Vystává tak důležitost potřeby aktualizovat právní předpisy a vyšetřovací techniky, aby se efektivně čelilo těmto novým

hrozbám. Uvedené zvyšuje riziko, že oběti zůstanou bez potřebné pomoci a ochrany, čímž se podkopává celý systém ochrany dětí před zneužíváním.

Prevence a ochrana dětí a dospívajících

Prevence by měla být komplexní a zasahovat jak školní, tak i domácí prostředí žáka, protože stran primární prevence by měla být **s riziky kyberprostoru obeznámena nejen škola a žák, ale i rodič**. Základem je vzdělávání a osvěta, jež jsou nezbytné pro **zvýšení povědomí o těchto rizicích**.

Školy by kromě upozornění na rizikové chování (nesdílet osobní údaje, mít se na pozoru při fotografování sebe nebo jiných osob v kompromitujících situacích, nevytvářet sexty atp.) měly **informovat** žáky i **o etických otázkách** spjatých s používáním fiktivních obrazů a **poučit je o právních aspektech** užívání těchto aplikací. Mnoho žáků si totiž neuvědomuje, že může čelit právním postihům za šíření/tvorbu sexuálně explicitního obsahu. Jak uvádí v kontextu se zneužitím AI Padilla (2024): „*Now, it's becoming children doing it to children to be mean.*“ A k tomu popisuje i **případ tvorby nekonsensuální deepfake pornografie cílené na středoškolskou učitelku z řad jejích žáků**. V případě sextingu viz například publikace od Szotkowski a kol. (2020), jež hovoří o většinové neznalosti (62,6 %) o možných právních následcích sextingu mezi dětmi a dospívajícími.

K osvětě lze ve školním prostředí využít narativního vzdělávání (učení se prostřednictvím příběhů obětí s následky jejich jednání), role-playing aktivit (simulace různých situací) nebo vyžádaných besed/workshopů orientovaných na zásady bezpečného chování online. Klíčovou roli hraje i **rozvoj digitální a mediální gramotnosti**, schopnost kritického myšlení – ověřovat informace, pochybovat o nich (Kopecký, 2024). Dále pak výchova k respektu k sobě i ostatním, konkrétně respektování soukromí a důstojnosti druhých.

V domácím prostředí je zásadní součástí primární prevence **informovaný rodič** (Dobešová et al., 2023), který se souvisle zajímá o aktivity svého dítěte v kyberprostoru. Rodič by totiž měl být schopen se svým potomkem otevřeně hovořit o rizicích, jež ho v online prostředí mohou potkat, a vysvětlit mu, jak se v těchto situacích zachovat. Zásady, které běžně uplatňujeme v reálném světě, by tak měly být přeneseny i do světa virtuálního, protože i tam se setkáváme s běžnými lidmi. Například by dítě mělo už z domova vědět, že není vhodné sdílet citlivé informace či materiály s online „kamarády“, protože je to stejné, jako kdyby je nabídlo cizímu člověku na ulici. V kyberprostoru navíc nemáme jistotu, že skutečně komunikujeme s osobou, za kterou se druhá strana vydává, čímž je riziko zneužití mnohonásobně vyšší. Významná je tak podpora rodičů z hlediska školy a jejich následná vzájemná spolupráce a komunikace.

Použité zdroje

Asociace AI. (2023). *Varování: svlékací aplikace a AI DeepNude – jak reagovat v případě zneužití fotografie*. <https://asociace.ai/varovani-svlekaci-aplikace-ai-deepnude-jak-reagovat-v-pripade-zneuziti-fotografie/>.

- Centrum PRVoK. (2024). *Umělá inteligence. AI e-Bezpečí*. <https://ai.e-bezpeci.cz/>.
- Colenbrander, A. (2016). *Always a step ahead: The process of handling escalated sexting: An explanatory study of intervention and prevention actors and measures handling escalated sexting* [Master's thesis, University of Twente]. https://pdfs.semanticscholar.org/ba5e/5ab4094e4dfef927fe8640e58c031b1115e5.pdf?_ga=2.251497220.320834445.1564925291-1072529912.1564925291.
- Dekeseredy, W., & Dragiewicz, M. (2018). *Routledge Handbook of Critical Criminology* (2nd edition). Routledge.
- DeepNude. (2024). *Deepnude*. <https://deepnude.cc/>.
- Dobešová, P., Szotkowski, R., Kopecký, K. (2023). *Sexting u žáků na 1. stupni základní školy*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Europol. (2024). *Stop Child Abuse – Trace an Object*. <https://www.europol.europa.eu/stopchildabuse>.
- Europol. (2024). *Ten child victims of sexual abuse identified thanks to international taskforce*. <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/ten-child-victims-of-sexual-abuse-identified-thanks-to-international-taskforce-europol>.
- Fialová, A. (2024). *Deepfake pornografie aneb následky moderní technologie, se kterými se budeme muset naučit bojovat*. Tanase Platforma. <https://tanaseplatforma.wordpress.com/2024/04/04/deepfake-pornografie-aneb-nasledky-moderni-technologie-se-kterymi-se-budeme-muset-naucit-bojovat/>.
- Genovese, D. (2019). *Sexting study shows kids starting before they even turn 13 – 'Parents should expect the real possibility that their children may be approached by others'*. Fox Business. <https://www.foxbusiness.com/lifestyle/sexting-children-study>.
- Goujard, C. (2023). *EU turns to Big Tech to help deepfake-proof election*. Politico. <https://www.politico.eu/article/eu-big-tech-help-deepfake-proof-election-2024/>.
- The Guardian. (2024). *Child sexual abuse material created with artificial intelligence leads to arrest*. <https://www.theguardian.com/technology/article/2024/may/21/child-sexual-abuse-material-artificial-intelligence-arrest>.
- iRozhlas. (2023). *Když se AI učí, spotřebuje tolik energie jako město. Vědci už teď přemýšlejí, co s tím*. https://www.irozhlaz.cz/veda-technologie/technologie/kdyz-se-ai-uci-spotrebuje-tolik-energie-jako-mesto-vedci-uz-ted-premysleji-co-s_2403301221_pj.
- Jonášová, I. (2015). *Příloha č. 18: Rizikové sexuální chování* (č.j.: MSMT1999/2015). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodickedokumenty-doporuceni-a-pokyny>.

- Kasík, P., & Hron, L. (2019). *Svlékněte jakoukoli ženu, lákal program. DeepNude generoval „nahé“ fotky.* iDnes. https://www.idnes.cz/technet/software/svlekaci-aplikace-deepnude-deepfake-strojove-uceni.A190628_102935_mob_tech_LHR.
- Kod'ousková, B. (2024). *Umělá inteligence (AI): historie a trendy pro rok 2024.* Rascasone. <https://www.rascasone.com/cs/blog/umela-inteligence-ai-trendy>.
- Kopecký, K. (2024). Generativní umělá inteligence výrazně mění náš pohled na informace. Čemu budeme věřit? A jak ovlivní např. volby?. *E-Bezpečí*, 9(1), 41–45. <https://www.e-bezpeci.cz/index.php?view=article&id=3884>.
- Kopecký, K., Szotkowski, R., & Dobešová, P. (2021). *Riziková komunikace a seznamování českých dětí v kyberprostoru.* Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kremer, A., Luget, A., Mikkelsen, D., Soller, H., Strandell-Jansson, M., & Zingg, S. (2023). *As gen AI advances, regulators and risk functions rush to keep pace.* McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/as-gen-ai-advances-regulators-and-risk-functions-rush-to-keep-pace>.
- Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J., Novák, P., Barták, M., Bártík, P. et al. (2015). *Prevence rizikového chování ve školství* (2. vyd.). Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze v Nakladatelství Lidové noviny. <https://www.adiktologie.cz/file/825/1-prevencerizikoveho-chovani-nahled.pdf>.
- O'Brien, M., & Hadero, H. (2024). Deepfake porn lawsuit filed in San Francisco. In *Associated Press (AP News)*. <https://apnews.com/article/deepfake-porn-lawsuit-san-francisco-53ff0a8de1fb56cc0743eb8108b18f82>.
- Padilla, M. (2024). *With AI, anyone can be a victim of nonconsensual porn. Can laws keep up?*. The 19th. <https://19thnews.org/2024/03/ai-deepfakes-legislation/>.
- Preuss, O. (2024). *Deepfake porno bude možné efektivně trestat. Chystá se novela.* Dostupný advokát. <https://dostupnyadvokat.cz/blog/deepfake-porno>.
- Spring, M. (2023). *Trump supporters target black voters with faked AI images.* BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-68440150>.
- Szotkowski, R., Kopecký, K., & Dobešová, P. (2020). *Sexting u českých dětí.* Univerzita Palackého v Olomouci.
- Šlerka, J. (2024). *Testování hranic AI: Nevěřte tomu, co vidíte.* Investigace.cz. <https://www.investigace.cz/deep-fake-vaclav-klaus/?fbclid=IwAR00TAgw3iFIL5mIzknyQ68Rzbi94jmBdmwTMJsT0YnjxSLjcs-pJyGYUQ>.
- UNICEF. (1989). *Úmluva o právech dítěte.* Zákony pro lidi. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-104>.

Autoři:

Mgr. Pavla Dobešová, Ph.D.

Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Katedra antropologie a zdravotní vědy

pavla.dobesova@upol.cz

doc. PhDr. René Szotkowski, Ph.D.

Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Ústav pedagogiky a sociálních studií

rene.szotkowski@upol.cz

Agrese mířená na queer postavy v prostředí online videoher: percepce účastníků

Lucie Křivánková, Martina Pacltová

Abstrakt:

Příspěvek si klade za cíl popsat pohled respondentů z řad hráčů online her na projevy agrese vůči postavám, které se vymezují nebo vystupují jako queer. Český i zahraniční výzkum poukazuje na fakt, že v online prostředí se uživatelé s vědomím anonymního fungování projevují výrazněji v mnoha aspektech vlastních projevů. Online videohry jsou tak prostorem pro vyjádření své nemaistreamové genderové nebo sexuální identity v podobě postavy jasně se vymezující jako queer. Současně jsou i místem pro výrazné vyjádření nesouhlasu, odmítání a agrese nejen vůči minoritám. Podle rozsáhlejších výzkumů i menších šetření se kromě verbálních projevů agrese jako jsou nadávky a zesměšňování jedná i o tzv. mikroagrese. Online videohry jsou dle dotazovaných hráčů prostředím, kde dochází k výrazným negativním reakcím hráčské komunity na postavy neodpovídající heteronormativním a cisnormativním očekáváním.

Klíčová slova:

Mikroagrese; transfobie; homofobie; queer; normativita

Vybrané projevy násilí v kyberprostoru

Vzhledem k faktu, že se značná část lidského života přesunula do online prostředí, je samozřejmé, že s sebou tento přesun ponese i veškeré aktuální rysy a trendy lidského fungování z reálného světa a soudobé kultury. Výběrové šetření o informačních a komunikačních technologiích z roku 2018 ukázalo, že hraní online videoher je doménou dospívajících a mladých dospělých (16–24 let), z nichž se 68 % tomuto hraní věnovalo (Český statistický úřad, 2019). Stejně šetření z roku 2021 poukázalo na fakt, že 30 % všech dotázaných mužů a 14 % všech dotázaných žen využívá internet právě ke stahování a hraní online videoher, přičemž z kategorie 16–24 let to bylo dokonce 77 % mužů a 43 % žen (Český statistický úřad, 2023). Tato věková kategorie je přitom značně zranitelná, prochází si v reálném životě často bouřlivými či zásadními změnami a může být i velmi citlivá a snadno ovlivnitelná chováním ze svého okolí (Carr-Gregg, 2012). Není tedy s podivem, že se lidé v této věkové kategorii uchylují do online světa sociálních sítí a videoher, kde mohou svou sebeprezentaci poměrně zásadně ovlivnit, současně jsou ale ovlivňováni podobou zvoleného online prostředí, a to jak v pozitivním, tak v negativním slova smyslu.

Jak na sociálních sítích, tak po dalších komunikačních kanálech, dochází nezdědky k násilnému a nesnášenlivému chování, které pro svou virtuální podobu dostává často předponu kyber či označení online či virtuální. Jako příklady můžeme uvést: kyberstalking (online pronásledování); kybernetické obtěžování/kyber-

šikana (typické opakovaností a dlouhodobostí); online hate-speech a podněcování k násilí nebo nenávisti; trolling (kybernetické obtěžování typické vyvoláváním zbytečných kruhových diskusí s negativním nábojem); doxing (veřejné sdílení osobních informací oběti proti její vůli); a další (European Institute for Gender Equality, 2022). Virtuální prostředí dovoluje v některých případech ovšem zajít uživatelům ještě dál a spáchat, ačkoliv čistě na online rovině, činy, které by byly v reálném životě trestnými – znásilnění, loupež, vraždu a další (Špráchalová Křivánková, 2021). Do prostředí online videoher se přenáší samozřejmě i jevy jako nesnášenlivost a diskriminace.

Mezi takové projevy přenesené do online prostředí mohou patřit např. transfobie a homofobie, tedy negativní až nenávistné postoje vůči trans a dalším genderově nonkonformním osobám a osobám s neheterosexuální preferencí (například Pitoňák, 2022; Trans*parent, 2023). Nejedná se přitom o fobie v pravém slova smyslu, ale o projevy negativity (můžeme upřednostnit pojmy *homonegativita* a *transnegativita*). V tom případě se dle Pitoňáka (2022) jedná spíše o oblast postoje. Genderová a sexuální nonkonformita plodí protiklad v podobě cisnormativity a heteronormativity, která je součástí většinové kultury a proniká tak běžně i do prostředí online videoher. Mnozí autoři jako např. Cannoot (2022) vysvětlují cisnormativitu jako esencialistický přístup předpokládající, že všechny osoby, které se narodily s mužskými pohlavními znaky, mají mužské pohlaví/identitu, a všechny osoby, které se narodily s ženskými pohlavními znaky, mají ženské pohlaví/identitu. Heteronormativní princip je oproti tomu založen na předpokladu, že jediná normální/přirozená/správná sexuální orientace je ta hetero- (Pitoňák, 2022). Na takové přístupy nasedají genderové stereotypy, které jsou mj. založeny na binaritě genderu a které přirozeně vedou k tomu, že se osoby vybočující z těchto stereotypů mohou snadno stát terčem homonegativních či transnegativních ústrků. Je mylné se domnívat, že prostředí online videoher je v ohledu sexuální identity benevolentnější, případně více přijímající. Byť se jedná o prostředí, ve kterém se velmi často s online identitou postav experimentuje, i zde lze detekovat různé formy nepochopení až nesnášenlivosti mezi hráči. Podle Nessler (2022) bývá genderová či sexuální identita a orientace i důvodem k vyloučení hráče z herní komunity.

Sexuální a genderová identita jako objekt negativních reakcí v online videohrách

Lidská sexuální identita je souborem čtyř základních aspektů, a to anatomického pohlaví, genderové identity, zevnějšího vyjádření genderu a sexuální orientace. Tyto prvky jsou vzájemně nezávislé, mohou mít mnoho podob a kombinací, a mohou (ale nemusí) se v průběhu života měnit (např. Killerman, 2020). Na rozdíl od reálného prostoru přináší virtuální realita až neomezené možnosti ve vizuálním sebevyjádření a projevech identity, včetně té ne-mainstreamové. Protože je toto sebevyjádření doprovázeno anonymitou, mohou si uživatelé dovést vyjadřovat svou příslušnost ke queer komunitě i velmi výrazně. To podněcuje reakce některých ostatních hráčů, kteří si pod ochranou anonymizované identity také dovolí

projevit se, a to nesouhlasně a mnohem důrazněji, než je možné předpokládat v prostoru reálném. Dá se ovšem usoudit, že svět online a offline nelze striktně odělovat, tedy i projevy v chování online jsou ve svých důsledcích reálné. Osoby, které jsou v online prostoru terčem kritiky, posměchu, šikany a dalších jevů, které jsme již zmínili, si mohou následky nést i mimo online prostor.

Online homofobie a transfobie nemají škodlivý dopad pouze na jejich zcela zřejmé oběti, ale působením utlačivé heteronormativity, cisnormativity a genderových stereotypů v konečném důsledku na celou společnost (srov. např. Blumenfeld, 1992; Jarkovská, 2013). Ani v prostředí online videoher se přitom zdaleka nejedná pouze o přímé “fyzické” násilné chování mezi postavami ani o verbalizovanou agresi, ale také zdánlivě neškodné odmítání queer postav, vyhýbání se kontaktu s nimi a v neposlední řadě i další projevy nesouhlasu, které jsou pasivní a těžko detekovatelné (srov. Lyong, 2019; Nadal, 2023).

Zkušenosti queer osob s projevy násilí v online prostoru zaznamenal například Pitoňák a Macháčková (2022), podle kterých násilné projevy zažilo online 84 % dotázaných. 69 % dotázaných LGBT+ zažilo v online prostředí vyhrožování, a to např. fyzickým napadením vůči sobě nebo vůči LGBT+ lidem obecně, vyhrožování smrtí nebo znásilněním. Nejvíce jsou tímto chováním zasaženy podle jmenovaného výzkumu trans ženy. Není překvapivé, že zásadní část dotázaných má zkušenost s nenávistnými komentáři a příspěvky na sociálních sítích. V otevřených odpovědích dále respondenti zmiňovali zkušenosti s nenávistnými komentáři a příspěvky na sociálních sítích směřovanými proti LGBT+ lidem, které v sobě často nesou stereotypizaci, dezinformace a zesměšňování. (Pitoňák & Macháčková, 2022)

Online nenávistné projevy jsou v online videohrách podpořeny obecně atributy soutěživosti a násilí, které mnoho akčních her doprovází, respektive je prostředkem k dosahování postupu ve hře. Snaha hráčů umístit se ve hře na co nejlepší úrovni sama o sobě podporuje násilné a agresivní chování, a to zejména ve hrách, které vyžadují spolupráci a vložení důvěry do zbytku týmu.

Agresivní chování ve hře se podle Shou (2023) nejčastěji objevuje mezi hráči, kteří se ve skutečnosti neznají. To podporuje naši původní myšlenku, že anonymita eskaluje jak sebevyjádření v podobě postav, tak i názorové sebevyjádření obecně, včetně projevů silně nesouhlasných až radikálních. Shou také jako zdroj agrese uvádí sexismus vůči ženám, které ačkoliv nejsou v tomto prostředí menšinou, jsou velmi často terčem sexistických poznámek opírajících se právě o nepatřičnost přítomnosti ženy v takovém prostředí (Shou, 2023). Videohry nepodporují příliš ani rozmanitost v oblasti vyjádření genderu a sexuální orientace postav; většina her k tomu totiž nenabízí potřebné funkce. Shaw (2019) k tomuto dodává, že mezi vývojáři chybí lidé s otevřeně nemainstreamovou genderovou a sexuální identitou, tedy chybí i motivace vývojářů takto diversifikované prostředí budovat. Na místě jsou též obavy z reakcí hráčů a poklesu oblíbenosti her (srov. Sender, 2004), kde by byla tato diversifikace zaváděna. V lepším případě si musí hráči sami zvolit prostředí, které nebude čistě heteronormativní (Østby, 2017) a většina hráčů bez aktivního zájmu o takové herní funkce tak zůstává v online prostředí hetero a cisnormativním a jejich projevení se může vést právě k negativním projevům spoluhráčů.

Andrews a Skoczylis (2022) zkoumali prevalenci extremistického a hostilního jazyka ve videoherních komunitách na sociální síti Reddit, kde zjistili častý výskyt násilných, rasistických, homofobních a sexistických výrazů, které vytvářejí nepřátelské prostředí pro všechny, kdo, dle slov autorů, nejsou heterosexuálními a bílými muži. Studie Gillin a Signorelly (2023) však ukázala, že i heterosexuální cisgender osoby se, ačkoliv zdaleka ne tak často, setkávají s negativními poznámkami na základě sexuální orientace a genderu.

Ve videohrách se s nějakou formou obtěžování dle výzkumu ADL setkala 74 % dospělých, a 65 % zažívalo i formy závažného obtěžování zahrnující např. fyzické výhrůžky nebo pronásledování. Alarmující je, že téměř třetina se stala obětí doxingu. Na druhou stranu 88 % dospělých uvedlo, že ve hrách zažívá převážně pozitivní sociální zkušenosti (ADL, 2019).

Výzkum hry *Honor of Kings*, poukazuje na pět forem verbální agrese, které se mezi hráči objevují, a to nadávky, sarkasmus nebo ironie, přísloví a alegorická rčení (specifikum čínského publika, které tvoří asi nejpočetnější skupinu hráčů této hry), sexismus proti ženám a homofobie až po proklínání členů rodiny protihráče (Shou, 2023).

Z mnoha forem násilí, které se v online prostoru, potažmo ve videohrách, vyskytují, jsou zajímavou skupinou mikroagrese. Ty nalezneme samozřejmě rovněž v reálném světě, a jejich síla, jak zdůrazňuje Wing (2020), spočívá především v jejich nenápadnosti, kumulativnosti, a všudypřítomnosti. Používáme je každodenně, nevědomě, a utvrzujeme jimi mimo jiné i heteronormativní a genderově stereotypní principy (Wing, 2020). Vystavení mikroagresím je obvykle celoživotní a toto dlouhodobé působení může mít negativní dopad na duševní zdraví u osob, jež jsou jejich terčem (Nadal, 2023). I zde platí, že online prostor posiluje šíření všech v něm přítomných forem násilí včetně mikroagresí pomocí anonymity a působením disinhibice. Videohry navíc dodávají špetku soutěživosti a frustrace, které mají na hráčův slovník a chování další vliv (Kowert, 2020; Shou, 2023). To nás může vést k závěru, že v online prostoru bude při stupňování tohoto chování docházet k frekventovanějším případům jak nevědomých (mikroagresivních), tak vědomých projevů heteronormativních a cisnormativních přístupů.

Queer reprezentace v online videohrách

V online videohrách se můžeme setkat s různými způsoby a různou měrou explicitnosti reprezentace sexuality a genderu. Queer postavy tak může hráč*ka od jiných postav rozeznat/vytušit na základě příběhu připsaného postavě, v němž se například může vyskytnout partner*ka nebo cíl romantického zájmu stejného genderu. Někdy se zase jedná jen o nenápadné narážky a náznaky v promluvách postavy v průběhu hry či o další vyjádření (způsob mluvy, oblékání), které různými způsoby odporuje genderovým stereotypům. Poslední případ však nelze zcela považovat za úplnou reprezentaci, neboť tato neverbální vyjádření nemusí o „queerovosti“ postavy nic vypovídat. Existují také videohry, v nichž si hráčky a hráči tvoří postavu samy/sami, a míra volnosti se opět různí. V tomto ohledu proslula svou variabilitou například hra *Cyberpunk* a v poslední době také *The Sims 4*, které

umožňují různě kombinovat primární a sekundární pohlavní znaky postav (genitálie, poprsí, ochlupení, hlas, ...). *The Sims 4* má skutečně do hloubky propracované i romantické a sexuální preference včetně polyamorie.

Shaw zdůrazňuje, že ať už je mediální obsah fiktivní nebo realistický, zobrazení pouze určitých identit, a vynechání jiných, vypovídá o (homonegativních, transnegativních) předpokladech tvůrců her. Proto na mediální reprezentaci záleží (Shaw, 2014).

Jak píše Látal, tvůrci her jsou aktéry, kteří určují konečnou podobu her a přítomná témata, která hráči vnímají. Konzervativní tlaky ze strany vedení herních společností často vedou k tomu, že queer reprezentace je minimalizována na úroveň náznaků (Látal, 2022). Přesto Ruberg tvrdí, že hry mohou být interpretovány jako queer i bez explicitní reprezentace (Ruberg, 2019).

Ačkoli se počet queer her mezi lety 2010–2019 více než zdvojnásobil, tvoří stále pouze 1,08 % všech videoher (Mejeur, Ho, 2022, online). Ruberg však upozorňuje, že absence explicitní reprezentace nemusí znamenat heterosexuální postav, ale takový výklad je často odrazem heteronormativních postojů (Ruberg, 2019). Přesto argument proti explicitní queer reprezentaci není platný, protože heteronormativní a cismnormativní perspektivy jsou zobrazovány explicitně zcela běžně.

Výzkum Parshakova a kolektivu ukázal výrazný pokles popularity postavy po zveřejnění její neheterosexuální orientace, ale nejčastějším uvedeným důvodem, proč jednotlivci již nechtěli za postavu hrát, nebyl odpor nebo nenávisť, ale strach z odporu nebo projevů nenávisť ze strany ostatních hráčů (Parshakov et. al., 2023).

Zkušenosti hráčů s queer postavami s projevy mikroagresí

Provedené kvalitativní výzkumné šetření je zaměřeno na zkušenosti queer osob s homofobií a transfobií zejména v podobě mikroagresí ve videohrách. Použitou výzkumnou metodou je polostrukturovaný rozhovor.

Kladli jsme si otázku, jaké konkrétní projevy homofobie a/nebo transfobie zejména v podobě mikroagresí zaznamenávají participantky a participantů v prostředí online videoher ze strany ostatních hráčů.

Kritérii výběru byla queer sexuální orientace nebo genderová identita a zkušenost s hraním her minimálně jednou měsíčně za uplynulého půl roku. Celkem byla využita data ze 7 rozhovorů⁹ a sběr dat proběhl v období od 8. do 15. 2. 2024.

Všem dotázaným bylo mezi 19 a 24 lety. Všechny dotazované osoby mají české občanství a žijí v Libereckém či Královéhradeckém kraji. V herním prostředí však věk a místo bydliště nejsou natolik podstatnou informací vzhledem k jeho globálnosti a tedy pravděpodobně poměrně univerzální zkušenosti.

⁹ Pozn. Všichni participantů a participantky podepsali informovaný souhlas, ve kterém byli seznámeni především s cílem šetření a nakládáním se získanými daty. Za účelem anonymizace měli možnost sami určit, pod jakým jménem a zájmeny chtějí být v práci označováni. Byl kladen silný důraz na dobrovolnost v průběhu celého sběru dat.

Následující tabulky zobrazují, s jakými příklady mikroagrese a kybernetického násilí vůči queer osobám se setkávají participanté výzkumného šetření. Ačkoliv šetření mělo kvalitativní povahu, jsou využity četnostní tabulky za účelem identifikace dominantních kategorií v rozhovorech a zvýšení přehlednosti údajů.

Tabulka 1 *Zkušenosti participantů/participantek s příklady mikroagrese*

Příklad mikroagrese	Počet participantů/participantek, kteří/které příklad uvedli
Užití slova souvisejícího s LGBT+ (jako např. „gay“) ve smyslu negativního, nežádoucího	7
Negativní reakce od hráčské komunity na LGBT+ postavy, nebo postavy neodpovídající heteronormativním a cisnormativním očekáváním	3
Užití slova „bu***ant“	3
Užití slova „fa***th“ (angl., podobný význam jako bu***ant)	2
Příslušnost k LGBT+ jako vtip	3
Stereotypizace LGBT+ chování/vzhledu za strany hráčů	2
Stereotypizace LGBT+ chování/vzhledu za strany herní společnosti	1
Exotizování LGBT+ lidí	3
Fetišizování leseb	2
Narážky na výšku/hloubku hlasu	2
Změna v chování ostatních hráčů po zjištění příslušnosti dotyčné(ho) k LGBT+	2
Užití slova „babochlap“	1
Užívání špatných zájmen	1

Zdroj: Pacltová, 2024

Z první tabulky je zřejmé, že převažujícími tématy na poli příkladů mikroagresí bylo v rozhovorech užívání slov spojených s LGBT+ jako nadávek nebo za účelem zesměšnění, dále stereotypizace, fetišizace leseb a exotizování LGBT+ lidí (jako „ti druzí“).

Velmi dominantním tématem, ke kterému se dokázali vyjádřit všichni účastníci a účastnice šetření, bylo užívání slova souvisejícího s LGBT+ v negativním smyslu. Přestože nadávky jako takové mikroagresí nejsou (jsou závažnější, přímé), zde se o mikroagrese jedná, protože je jako nadávka užito slovo určené k označení gay osoby, přičemž to samo o sobě nadávkou není. Ze strany participantů však bylo evidentní uvědomění, že jsou někdy tato slova použita v negativním významu bez snahy vyjadřovat se homonegativně (Pacltová, 2024). Tak se vyjadřuje například participant Martin: „[...] a zároveň vím, že to nemyslej jako nic homofobního, ale je tam ten podtext, je to negativně zabarvený. Třeba nepřátelskej hráč nebo tým je dobrej a všechny nás zabil, tak je to prostě b*zík, no.“ (Pacltová, 2024, s. 49)

Zajímavé bylo také téma negativních reakcí hráčů na LGBT+ postavy nebo postavy neodpovídající heteronormativním a cisnormativním očekáváním. Participantka Sofie říká: „A oni to právě potvrdili (vztah dvou lesbických postav) [...], takže tam byla právě hodně negativní reakce ze strany těch lidí – jako: 'Musej nám

to vnucovat, prostě... to teďka všude cpou...' [...] Přitom není to nic erotickýho, je to takový nevinný, ale na to byly hrozně silný reakce." (Pacltová, 2024, s. 77)

Sofie tedy poukazuje zaprvé na hostilní reakce hráčů na queer postavy, což je jev objevující se rovněž ve výzkumu Parshakova a kolektivu (2023), zadruhé na úkaz, kdy romantická láska neodpovídající heteronormativním očekáváním zůstává být tabu, přestože heterosexuální vztahy jsou v médiích zobrazovány zcela běžně, včetně explicitních erotických scén – což jsou v podstatě výše zmíněné myšlenky Shaw (2014).

Můžeme předpokládat, že takto negativní reakce na queer postavy budou výrazně ovlivňovat vnímání nepřátelskosti herního prostředí pro všechny, kdo se vymykají heteronormativním a cisnormativním principům. Na škodlivé důsledky takového vlivu pro celou společnost upozorňuje, jak je výše uvedeno, řada dalších autorů (např. Blumenfeld, 1992, Fafejta, 2016).

Pacltová (2024) upozorňuje, že ačkoliv bylo výzkumné šetření zaměřeno především na mikroagresivní projevy, a to zejména z důvodu, že nebylo očekáváno, že se podaří sehnat dostatek potenciálních participantů, nakonec se v šesti rozhovorech objevuje zkušenost s nejméně jedním druhem kybernetického násilí v reakci na queer identitu účastnice nebo účastníka šetření (Pacltová, 2024). Tyto druhy jsou uvedeny v následující tabulce.

Tabulka 2 *Kybernetické násilí v reakci na příslušnost participanta/participantky k LGBTQ+*

Druh kybernetického násilí v reakci na příslušnost participanta k LGBTQ+	Počet participantů/participantek, kteří/které mají tuto zkušenost
Výzvy k sebevraždě	3
Kyberstalking	2
Zasílání pornografického materiálu (i zvířecího)	1
Výhružky násilím na rodinných příslušnících	1
Trolling (blokování, ztěžování hry)	2
Výhružky násilím	1

Zdroj: Pacltová, 2024

„Nejextrémnějšími případy byly oba příklady kyberstalkingu. V případě Adély i Sofie spočíval ve vyhledávání účtů jich a jejich partnerek mimo hru, a kontaktování skrze tyto účty. Adéla s její partnerkou pak čelily výhružkám a urážkám, Sofie a její partnerka zasílání pornografického materiálu včetně zvířecího, výhružkám násilím na rodinných příslušnících, nevhodným sexuálním návrhům a fetišizování lesbické orientace.“ (Pacltová, 2024, s. 51) Pod fetišizováním lesbické orientace (srov. Paul, 2014) si můžeme představit zobrazování leseb v sexuálním kontextu, jehož účelem je uspokojení osoby, která je sleduje, a pro něž je typické ignorování hloubky romantického vztahu mezi dotyčnými ženami a jejich práva na soukromí v tomto vztahu. V podstatě je jejich romantické spojení degradováno na sexuální objekt obvykle heterosexuální touhy.

Závěrem

Online prostředí, včetně prostoru videoher, poskytuje nejen široké možnosti v oblasti výměny informací, využití volného času a sebevyjádření, ale zároveň se v něm výrazně projevují negativní společenské jevy jako je násilí, diskriminace a nesnášenlivost vůči menšinám, včetně LGBT+ osob. Anonymita a disinhibice, což jsou jevy pro kyberprostor typické, často vedou k eskalaci agresivního chování, přičemž queer hráči videoher a queer postavy v nich se setkávají s širokou škálou násilných projevů, od nenávistných komentářů po sofistikovanější formy mikroagresí. K těmto projevům přispívá mj. rozšířenost uplatňování principů heteronormativity a cisnormativity, které jsou zakotveny v kultuře a mají hluboký dopad nejen na jednotlivce, ale i na společnost jako celek. Je tedy nezbytné, aby tvůrci her i hráčské komunity usilovali o vytvoření inkluzivnějšího a respektujícího prostoru, kde budou různé formy identity akceptovány a násilí eliminováno.

Participant a participantky šetření se setkávají například s užíváním slov (včetně nadávek) souvisejících s LGBTQ+ ve smyslu nežádoucího; s negativními reakcemi hráčské komunity na postavy neodpovídající heteronormativním a cisnormativním očekáváním; se zesměšňováním, stereotypizací, exotizací, fetišizací a podobně. Negativní reakce na postavy s queer prvky se objevují rovněž ve výzkumu Parshakova a kolektivu (2023). Kromě toho jsou uvedeny i závažné příklady přírodního násilí, jako kyberstalkingu, trollingu ad.

Použité zdroje

- ADL. (2019, July 18). *Free to Play? Hate, Harassment and Positive Social Experiences in Online Games*. Anti-Defamation League. <https://www.adl.org/resources/report/free-play-hate-harassment-and-positive-social-experiences-online-games>.
- Andrews, S., & Skoczylis, J. (2022, January 20). *Exploring Extreme Language in Gaming Communities*. Global Network on Extremism & Technology. <https://shorturl.at/1naSS>.
- Blumenfeld, W. J. (1992). *Homophobia: How we all pay the price*. Beacon Press.
- Cannoot, P. (2022). *The Right to Personal Autonomy Regarding Sex, Gender and Sexual Orientation: The Case of Belgium*. Eleven.
- Carr-Gregg, M. (2012). *Psychické problémy v dospívání*. Portál.
- Český statistický úřad. (2019). *Kulturní průmysl v ČR: Audiovizuální a mediální sektor 2018*. <https://csu.gov.cz/docs/107508/9c8348b6-0c8d-6749-8bc8-c8726f168e7c/090004-19.pdf?version=1.0>.
- Český statistický úřad. (2023). *Audiovizuální a mediální sektor v ČR – 2021*. <https://csu.gov.cz/produkty/kulturni-a-kreativni-prumysly-v-cr-2021>.
- European Institute for Gender Equality. (2022). *Gender-based Violence: Combating Cyber Violence against Women and Girls*. EIGE. https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/combating_cyber_violence_aga_inst_women_and_girls.pdf.

- Gillin, L. E., & Signorella, M. L. (2023). Attitudes Toward Sexual Orientation and Gender Identity in Online Multiplayer Gaming Spaces. *Psychological Reports*. <https://doi.org/10.1177/00332941231153798>.
- Jarkovská, L. (2013). *Gender před tabulí: Etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Killerman, S. (2020). *The Genderbread person version 3*. <https://www.itspronouncedmetrosexual.com/2015/03/the-genderbread-person-v3/>.
- Kowert, R. (2020). Dark Participation in Games. *Frontiers in Psychology*, 11(2020). https://www.researchgate.net/publication/346793078_Dark_Participation_in_Games.
- Látal, M. (2022). LGBTQ+ Representation in Video Games through the Eyes of the Queer Community. *Illuminace: The Journal of Film Theory, History, and Aesthetics*, 34(3), 139–163. <https://www.iluminace.cz/pdfs/ilu/2022/03/06.pdf>.
- Lyong, F. (2019). Shades of Homophobia: A Framework for Analyzing Negative Attitudes Toward Homosexuality. *Journal of Homosexuality*, 68(10), 1664–1684. <https://doi.org/10.1080/00918369.2019.1702352>.
- Mejeur, C., & Ho, X. (2022, October 14). Queer Lives Are Not Side Quests. *Public Books: a magazine of ideas, arts and scholarship*. <https://shorturl.at/tSUJf>.
- Nadal, K. L. (2023). *Dismantling Everyday Discrimination: Microaggressions Toward LGBTQ People* (2nd ed.). American Psychological Association.
- Nessler, C. (2022). Video Game Players Avoid Gay Characters: A study of gamer behavior finds they shy away from gay characters, regardless of their strengths. *Scientific American*. <https://www.scientificamerican.com/article/video-game-players-avoid-gay-characters/>.
- Østby, K. J. (2017). *From Embracing Eternity to Riding the Bull: Representations of Homosexuality and Gender in the Video Game Series Mass Effect and Dragon Age*. University of Oslo.
- Pačtová, M. (2024). *Homofobie a transfobie v prostředí online videoher* [Bakalářská práce, Univerzita Hradec Králové]. Theses.cz. <https://theses.cz/id/jhrm5o/>.
- Parshakov, P., Naidenova, I., Gomez-Gonzalez, C., & Nessler, C. (2023). Do LGBTQ-Supportive Corporate Policies Affect Consumer Behavior? Evidence from the Video Game Industry. *Journal of Business Ethics*, 187(2023), 421–432. <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05137-7>.
- Paul, M. (2014). *The Fetishization of Lesbians and Bisexual Women*. UMKC Women's Center. <https://info.umkc.edu/womenc/2014/04/18/the-fetishization-of-lesbians-and-bisexual-women/>.
- Pitoňák, M. (2022). *Standardy a doporučení pro zjišťování společenského postavení, diskriminace a násilí vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým osobám*. Národní ústav duševního zdraví.

- Pitoňák, M., & Macháčková, M. (2023). *Být LGBT+ v Česku: Výzkumná zpráva*. Národní ústav duševního zdraví. https://lgbt-zdravi.cz/WEB/wp-content/uploads/2023/02/BytLGBTQvCesku2022_report.pdf.
- Ruberg, B. (2019). *Video Games Have Always Been Queer*. NYU Press.
- Sender, K. (2009). *Business, Not Politics: The Making of the Gay Market*. Columbia University Press.
- Shaw, A. (2009). Putting the gay in games: Cultural production and GLBT content in video games. *Games and Culture: A Journal of Interactive Media*, 4(3), 228–253.
- Shaw, A. (2014). *Gaming at the edge*. University of Minnesota Press.
- Shou, S. (2023). Psychology Behind Aggressive Language Used in Honor of Kings. *4th International Conference on Educational Innovation and Philosophical Inquiries*. <https://doi.org/10.54254/2753-7064/7/20230883>.
- Špráchalová Křivánková, L. (2021). *Sex, násilí a společnost. Konsensuální násilí jako kulturní prvek sexuality*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Trans*parent (2023). *Jak pečovat o trans talenty*. Nadační fond Pride Business Forum. https://www.pridebusinessforum.com/wp-content/uploads/2023/06/PBF_Toolkit_Jak-pecovat-o-trans-talenty.pdf.
- Wing, S. D. (2020). *Microaggressions in Everyday Life* (2nd ed.). Wiley.

Autorky:

Mgr. Lucie Křivánková, Ph.D.

Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

lucie.krivankova@uhk.cz

Bc. Martina Pacltová

Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

martina.pacltova@uhk.cz

Právo a well-being. Protiklad nebo vzájemná podpora?

Olga Sovová

Abstrakt:

Stav celkové osobní pohody po stránce zdravotní, sociální, ekonomické je označován jako well-being. Jeho podpora je oficiální globální strategií Světové zdravotnické organizace. Mnohé evropské i mimoevropské státy zavedly na jejím základě vlastní postupy, kterými hodnotí well-being svých obyvatel. Česká republika se nezaměřuje přímo na vytvoření samostatně pojímané podpory well-beingu, avšak i právní úprava dává dostatečné možnosti, jak k němu směřovat v soukromém a pracovním životě. Nedílnou součástí životního cyklu je vzdělávání a příprava na budoucí profesi. Příspěvek analyzuje možnosti realizace well-beingu v českém právním prostředí obecně a následně vybranými příklady z práva veřejného i soukromého. Autorka využívá metody desk research, analýzy odborné literatury, judikatury, právních předpisů a rovněž svých praktických zkušeností jako advokátky a akademické pracovnice, aby otevřela diskusi k tématu.

Klíčová slova:

Cíle trvale udržitelného rozvoje; zdraví; well-being; vzdělávání; pomáhající profese; veřejné a soukromé právo

Úvod

Současná globalizovaná společnost nabízí na jedné straně velké výhody ve sdílení technologií, které vedou k lepší zdravotní péči, či ekonomickému rozvoji, sdělování informací i možností osobního rozvoje a cestování po světě. Uvedené přínosy života v digitální době však mnohdy využívají jen ty osoby, které žijí ve státech s vysokou nebo alespoň dobrou ekonomickou úrovní, kde jsou zabezpečeny nejen základní biologické, ale i sociální potřeby.

Nůžky mezi vyspělými zeměmi různých kontinentů se rozevírají. Evropa se technologicky opožďuje, jak za částí asijských, tak i amerických států. Jiné země, včetně afrických, naopak trpí chudobou, která má významný dopad na zdraví, životní styl a pohodu jejich obyvatel.

Celosvětově působící organizace tyto nerovnosti zaznamenávají a snaží se vytvořit koncepci, která by nejen zmenšila rozdíly v životní úrovni obyvatel různých kontinentů a států, ale především zmírnila zásadní odpady na jejich dlouhodobý zdravotní stav. Organizace spojených národů vypracovala 17 cílů udržitelného rozvoje (SDG), které byly přijaty již v roce 2015. V účinnost vstoupily na základě dokumentu *Transforming our World: 2030 Agenda for Sustainable Development* k 1. lednu 2016. (hlavni-temata/cile-udrzitelneho-rozvoje-sdgs/)

Cíle udržitelného rozvoje jsou úzce spojeny se základními životními potřebami i jejich nadstavbou. První dva cíle SDG se zabývají odstraněním chudoby a hladu. Tyto dva cíle se však netýkají jen zemí zasažených válkou, lokálními ozbrojenými konflikty, extrémním suchem nebo naopak záplavami či povodněmi. V ekonomicky vyspělých zemích ovlivňují jejich dosažení globální obchodní a potravinářské trhy. Diskuse o monopolu obchodních řetězců, dvojích cenách potravin a jejich kvalitě se týká Evropské unie, EU, a České republiky obzvlášť. (dvojitá kvalita potravin – studie Evropské komise, 2019)

Třetí cíl udržitelného rozvoje nese anglický název *Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages*. V českém jazyce nazývá tyto cíle web Informačního centra OSN v Praze *Zdraví a kvalitní život*.

Rovněž EU věnuje otázce well-beingu jako subjektivního pocitu, zdraví, spokojenosti a kvalitního života, velkou pozornost. (<https://www.eurofound.europa.eu/cs/topic/subjective-well-being>) Dostupná jsou i data o tom, jak občané a osoby usazené v jednotlivých členských státech vnímají kvalitu svého života.

V České republice se přístup ke třetímu cíli SDG jeví tak, že se veřejná moc příliš nezajímá o well-being svých občanů a trvale žijících osob a zužuje tento cíl na poskytování zdravotní péče. Veřejné zdravotnictví skutečně prochází z mnoha důvodů problematickým obdobím, avšak nelze říct, že životní pohodě obyvatel není věnována pozornost. Dle názoru autorky se spíše jedná o komunikační neobratnost a také mnohdy nepropojení různých veřejných i soukromých služeb. Autorka se proto zamýšlí, na základě studie doktríny, soudních rozhodnutí a právních předpisů nad tím, zda právní řád obecně dává možnost podporovat well-being v každodenním občanském, pracovním i firemním životě. Konkrétní případy pak autorka vybírá ze své praxe advokátky a akademické pracovnice.

1 Well-being v teorii a praxi, zejména právní

Přístup k well-beingu, a zejména kvalitě života, se velmi liší podle odvětví a metod, kterými je zkoumáme. Obecně se vychází z definice Světové zdravotnické organizace (WHO), která jej označuje jako *„Stav životní pohody, v níž každý jedinec realizuje svůj vlastní potenciál, dokáže se vyrovnat s běžnými stresy života, dovede pracovat produktivně a užitečně a je schopen přispět k rozvoji své komunity.“* (cs.wikipedia.org/wiki/Wellbeing)

Odborná literatura upozorňuje, že přístup k problematice je ovlivněn také naší životní zkušeností. Na první pohled jednoduchý pojem je komplexní a multidimenzionální, má mnohdy zjevných i skrytých proměnných a je těžko měřitelný. (Gurková, 2011, s. 15) V roce 2016 podal přehled odborné literatury a multi-disciplinárního přístupu ke zkoumání well-beingu v rámci projektu Filosofického ústavu Petru Urban. (Urban, 2016)

V praxi se well-being často ztotožňuje s péčí o duševní zdraví, ochranou před nevhodným nebo neetickým chováním a vytvořením příjemného pracovního prostředí, aniž by byl pojem definován. Právnická fakulta Univerzity Karlovy tak vytvořila webový odkaz na svých stránkách, kde nabízí zejména psychologické

a právní poradenství i činnost fakultní ombudsmanky, jako součást well-beingu akademické obce i zaměstnanců. (rozvoj-fakulty/well-being)

Pomáhající profese obecně jsou často ohroženy vyhořením, avšak v přístupu k chápání významu well-beingu vidíme i generační rozdíly, tedy výše zmíněné životní zkušenosti. Ty souvisejí i s tím, v jakém společenském období začal výkon profese.

Nepochybně právníci, zejména advokáti, patří k těm profesním skupinám, jejichž životní styl a pracovní stres jsou mnohdy nezdravé. I zde se objevují různé přístupy ke stylu života, často podmíněné tím, zda advokát je samostatný nebo pracuje v menší či velké advokátní kanceláři. Nezbytné je také poukázat na věk, rodinný stav, počet nezaopatřených dětí, péči o další rodinné příslušníky a v neposlední řadě též tradiční genderové stereotypy, zejména ohledně péče o děti ve spojení s profesí.

Mezinárodní advokátní komora (IBA) na konci roku 2021 zveřejnila výsledky dva roky probíhající globální studie Duševní zdraví v právnických profesích. (Indruchová, 2022) Advokáti a zejména advokátky zde zmiňovali pracovní stres, nerespektování principů udržitelného rozvoje velkými nadnárodními kanceláři a také obtížné sladění rodinného a pracovního života.

Na výsledky výzkumu tehdy reagoval člen představenstva České advokátní komory Tomáš Sokol, který uvedl: *„V době, kdy jsem já byl přijat, do advokacie, jevílo se mi to jako výjimečné terno, na které dosáhl jen málokdo. A když jsme u toho neudržitelného směru, jaký je ten udržitelný, ten správný? Kdo si zvolí advokacii, principiálně volí službu klientům, občasné pracovní přetížení, občasný stres, ale také vysoce zajímavou práci, se silnou motivací, mnohdy i velmi lukrativní, ale hlavně – svobodnou, včetně svobody kdykoliv odejít.“* (Sokol, 2022)

Diskuse o well-beingu musí být nutně podpořeny i právní úpravou, která umožňuje zaměstnavatelům, vzdělávacím institucím i osobám podnikajícím samostatně, zavádět aktivně opatření k jeho podpoře. Zaměstnanci musí mít možnost účastnit se vytváření vhodných podmínek, nikoli pouze pasivně přijímat programy, které často neodpovídají jejich přáním a potřebám. V neposlední řadě je také nutno zmínit vliv nových technologií na pracovní prostředí, životní postoje i osobní pohodu.

V další části se autorka věnuje možnostem, které dává současná právní úprava s příklady z vysokoškolského vzdělávání, výkonu advokátní praxe a veřejného i soukromého práva.

2 Právní řád a well-being

Vzhledem k tomu, že well-being je na předním místě mezi SDG, také EU považuje well-being osob, které žijí v členských státech, za klíčový. Nicméně tento pojem EU zahrnuje především do oblasti sociální a zdravotní politiky. Uvedené unijní politiky jsou však především v kompetenci jednotlivých členských států. Proto nelze nalézt předpisy sekundárního práva, tedy nařízení a směrnice, které by se přímo týkaly well-beingu. Principy proporcionality a subsidiarity komunitárního práva, které

jsou zakotveny v článku 5 Smlouvy o fungování Evropské unie, (eur-lex.europa.eu/summary/glossary/proportionality.html?locale=cs) stanoví, že EU bude přijímat pouze taková opatření, která jsou nezbytná pro dosažení požadovaného cíle a nemohou je uskutečnit jednotlivé členské státy.

Orgány a poradní organizace EU, jako již citovaný Eurofond, se zabývají různými pojetími well-beingu a jeho jednotlivými aspekty v rámci celé EU. Eurofond zkoumá například dopady digitalizace na pracovní trhy, mentální zdraví a pracovní podmínky, bydlení aktivitu života nebo sociální začlenění a udržitelnost. (eurofound.europa.eu/en/topics)

Právní oporu pro well-being v osobním i pracovním životě je tak nutno hledat ve vnitrostátním právním řádu.

Veřejné právo vymezuje hranice svobody, tedy i obsah a rozsah životní spokojenosti jednotlivce. Nejdůležitější zásadou veřejného práva i působení veřejné moci, která ovlivňuje uvedené, je zásada legality – zákonnosti. Tato zásada se zkráceně vyjádří tím, že co není zakázáno, je dovoleno. Veřejná moc může zasahovat pouze tehdy, pokud jí to zákon umožňuje.

Základní norma ústavního pořádku, Ústava České republiky, (ústavní zákon č. 1/1993 Sb.), zdůrazňuje v článku 1 úctu k právům a svobodám člověka. (psp.cz/docs/laws/constitution.html) Listina základních práv a svobod, ústavní zákon č. 2/1993 Sb., LZPS, uvádí katalog základních i odvozených práv fyzických a právnických osob. Základní lidská práva, uvozená článkem 5, který přiznává způsobilost k právům každému, jsou katalogem, který můžeme považovat za základ well-beingu, tedy spokojenosti v životě. Tato práva, stejně jako práva sociální, hospodářská nebo práva národnostních menšin jsou pod ochranou státní moci. Listina základních práv a svobod rovněž nezapomíná na ochranu před nezákonnými zásahy veřejné moci. (psp.cz/docs/laws/listina.html)

Dualita právního řádu, rozdělení na právo veřejné a soukromé, znamená, že každá osoba, fyzická nebo právnická, je zároveň ze své vlastní vůle odpovědná za konkrétní naplnění obsahu i účelu právní normy. Obecným právním předpisem v tomto směru je občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., OZ. Často citované ustanovení o tom že každý má právo „brát se o vlastní štěstí“, zní následovně: „1) *Soukromé právo chrání důstojnost a svobodu člověka i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým*“ (§3, odst. 1., OZ).

Zákonodárce zde vytvořil obecný výkladový princip pro možnost jednat v mezích právního řádu tak, aby byla nejen respektována práva a povinnosti a zajištěna právní jistota, ale především svobodná vůle každého člověka uspořádat si života podle svého vlastního přesvědčení. Dle názoru autorky se lze ztotožnit s názorem uvedeným v Důvodové zprávě OZ: „*Přes rozdíly mezi soukromým a veřejným právem vyplývající z jejich rozličného účelového zaměření sledují obě uvedené oblasti právního řádu v konečném výsledku jeden celkový cíl: zajistit společným působením zajistit právní jistotu a naplnit demokratické hodnoty právního státu.*“ (Důvodová zpráva k OZ, s. 30)

Kombinace práva veřejného a soukromého dává dostatečné možnosti zajistit well-being v různých životních situacích.

Z práva veřejného je třeba vybrat právo na vzdělání. Je povinností veřejné moci zajistit povinnou školní docházku pro všechny děti na jeho území. Každý má právo rozhodnout se, jakým způsobem se zapojí do vzdělávací soustavy a připraví se na samostatný život.

Rodinné právo výslovně zdůrazňuje participační právo dítěte, tedy povinnost zákonných zástupců umožnit dítěti vyjádřit se k podstatným náležitostem rodinného života, především těch, které se dítěte týkají (§ 875, odst. 2 OZ).

V rámci tohoto participačního práva tak má dítě sdělit svůj názor k rodiči zvolenému způsobu školní docházky, a to i před soudem, když se rodiče nedohodnou. Zletilé dítě může navštěvovat soukromou školu, pokud studijní obor, který si vybralo, není dostupný na veřejné škole. Nesouhlasící rodič je povinen hradit výživně ve výši zohledňující nutnost platit školné. (rozsudek Okresního soudu Kutné Hoře, zdroj: archiv autorky)

Dle statistiky za 4. čtvrtletí roku 2023 je v České republice více než 5 miliónů zaměstnanců. Do zaměstnání tak chodí 75,4 % osob ve věkové skupině 15-64 let. Meziroční míra zaměstnanosti vzrostla o 1,6 % ve srovnání s rokem 2022. (Holý, 2024)

Z uvedených čísel nepochybně plyne, že pracovní právo, jako odvětví práva soukromého se silnými prvky veřejnoprávní úpravy, například v oblasti bezpečnosti práce, nebo kolektivního pracovního práva na základě zapracování právní úpravy EU, je významným nástrojem ke spolupráci zaměstnanců a zaměstnavatelů.

Od léta 2024 zavedená možnost rozvrhování pracovní doby zaměstnancem odpovídá požadavku na respektování fyziologických a neuropsychických možností zaměstnance (§ 300 ZP). Zákoník práce, zákon č. 262/2006 Sb., ZP, také podporuje pružný pracovní trh tím, že lze sjednávat i opakovaně pracovní poměry na dobu určitou tam, kde financování pracovněprávních vztahů závisí na evropských fondech nebo projektech či grantech. Toto má význam i ve školství, v případech, kdy je třeba zajistit výuku žáků se specifickými potřebami. Z hlediska well-beingu zaměstnanců, ale i zvýšení přitažlivosti zaměstnavatele, jako poskytovatele benefitů, zavedl ZP možnost dohod o výkonu práce na dálku, tedy home office.

Autorka sama není příznivkyní dlouhé rodičovské dovolené v zemi, kde téměř polovinu kvalifikovaných pracovních sil tvoří ženy. Délka rodičovské dovolené činí celkem tři roky. Očekávaná flexibilní novela ZP s předpokládanou účinností od 1. ledna 2025, by měla garantovat rodiči návrat na původní pracovní místo po dobu dvou let. Dále přinese možnost, aby rodič na rodičovské dovolené neztratil kontakt s prací a svou kvalifikaci. Bude totiž možné během rodičovské dovolené vykonávat tutéž práci pro zaměstnavatele na dohody konané mimo pracovní poměr. Dále novela přinese především možnost, aby se zaměstnanec a zaměstnavatel lépe poznali tím, že prodlužuje zkušební dobu až na čtyři, respektive osm měsíců u vedoucích zaměstnanců. Pohyb na pracovním trhu má být podpořen méně formalistickými požadavky na výpovědi nebo ukončení pracovního poměru dohodou. Zároveň se

zvýší podpora v nezaměstnanosti po dobu prvních dvou měsíců, takže zaměstnanec si bude moci hledat práci bez finančního stresu.

Negativem pracovního práva v EU obecně, a tím i v České republice, je přílišná přeregulovanost. (www.seznamzpravy.cz) Rovněž setrvalé chápání zaměstnance jako slabší strany právního vztahu vede k tomu, že zaměstnavatelé sice mají v zákoně širokou možnost motivačních prvků, avšak jejich reálné využití je vázáno na podrobné právní rozборы a rozsáhlou administrativu.

Pokud použije zaměstnavatel motivaci osobním ohodnocením nebo bonusy, jejich nepřiznání či odnětí musí velmi pečlivě právně zdůvodnit. Flexibilní pracovní doba a její rozvrhování je předmětem nejen rozsáhlého výkaznictví, ale také častých kontrol ze strany státní správy. Výhodnější formy zaměstnávání na dohody mimo pracovní poměr jsou pak podrobeny kontrole ze strany orgánů sociálního zabezpečení. Důvod však není ochrana zaměstnance, ale především fiskální zájem státu na tom, aby se dohody nevyužívaly ke snižování odvodové povinnosti do veřejných rozpočtů. Výsledkem pak je, že zaměstnavatelé dávají přednost jiným formám spolupráce, než je pracovněprávní vztah.

Well-being je zakotven v právním řádu i v oblasti zdravotních služeb. Pracovní lékařství, ale i další specifické služby dle zákona č. 373/2011 Sb., podporují nejen ochranu zdraví v pracovněprávních vztazích, ale i například právo na nerušený rodinný život využitím asistované reprodukce.

V právním řádu lze nelézt mnohé návody a příklady, jak začlenit well-being do každodenního života a podpořit udržitelné cíle rozvoje. Je však otázkou, zda jen právní řešení toto může zajistit.

Závěry k diskusi

Kvalita života, jako komplexní pojetí různých proměnných určuje, zda se v reálném životě cítíme spokojeni.

Manažerské, sociologické, psychologické, právní, i další teorie hovoří o nutnosti podpořit zejména rovnováhu mezi pracovním a osobním životem, a starat se jak o vlastní well-being, tak i u ostatních členů rodiny, komunity i spolupracovníků a zaměstnanců. (Brooks, 2021)

Zdroj: Eurostat

Obrázek 1 Prvky kvality života

Vzhledem k rozsáhlosti moderních právních řádů, kde česká právní úprava není výjimkou, nelze podrobně zkoumat veškeré právní předpisy, které se k dané problematice vztahují. Autorka proto uvádí veřejnoprávní a návaznou soukromoprávní úpravu, kterou považuje za významnou a zároveň ilustrativní.

Pokud zkoumáme vybrané prvky kvality života, jak jsou znázorněny na obrázku 1, z pohledu práva, pak můžeme dojít k následujícím závěrům.

Materiální životní podmínky jsou ovlivněny již od narození ekonomickou situací rodiny, činností, kterou si opatřuje prostředky k životu a také vzděláním, jak rodičů, tak dítěte. Podmínky 1–3 jsou garantovány Listinou základních práv a svobod, LSZP, v hlavě čtvrté, jako hospodářská a sociální práva. Jak výše uvedeno, stát zaručuje bezplatný přístup k povinnému školnímu vzdělávání. Svobodná volba povolání či ekonomické aktivity může být podmíněna ve veřejném právu odbornou způsobilostí, např. profesní zkouškou, nebo dosažením věkové hranice. Ve spojení s rodinným právem, vyživovací povinností rodičů po dobu řádné přípravy na studium a ochranou zaměstnanců v ZP, jsou vytvořeny právní předpoklady pro well-being v ekonomické aktivitě. Podpora ve stáří v systému sociálního práva se nemusí jevit vždy jako zcela vyhovující, nicméně přiměřeně umožňuje věnovat se koníčkům a jiným hlavním aktivitám.

Zásadním předpokladem well-beingu, se kterým je často ztotožňován či zaměňován, je dobré zdraví. Zdravotní služby z veřejného zdravotního pojištění jsou ga-

rantovány článkem 31 LSZP za předpokladu, že osoba je zdravotně pojištěna. Povinnost plateb do veřejného zdravotního pojištění je úzce svázána s pracovněprávními vztahy, neboť zákon ukládá povinný odvod zaměstnancům i zaměstnavatelům. Well-being při péči o zdraví však nezaručují jen předpisy veřejného práva, zejména zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách. Soukromé právo je základem právních vztahů při poskytování individuální zdravotní péče. Občanský zákoník v ustanoveních věnovaných smlouvě o péči o zdraví v §§ 2636-2650, umožňuje jak bezpečnou zdravotní péči, tak i doplňkové služby.

Well-being je také úzce spjat se sociální interakcí a smysluplným využitím volného času. Mnohé volnočasové aktivity souvisejí i s péčí o zdraví. Systém povinného zdravotního pojištění, který neumožňuje plné tržní konkurenční prostředí zdravotních pojišťoven, tak alespoň přináší možnosti v podobě příspěvků na kroužky pro děti nebo sportovní aktivity dospělých i dětí.

S ohledem na zásadní změnu klimatu je nutno zdůraznit, že fyzické bezpečí osob není, a do budoucna nebude spjato jen se systémem ochrany před přestupky nebo trestnými činy, ale také před přírodními katastrofami.

Česká republika v rámci přírodních vlivů obvykle čelila a čelí následkům záplav nebo povodní. Prohlubující se sucha od roku 2015 přinášejí varování před novým rizikem, které může ovlivnit výživový a zdravotní stav obyvatelstva. LZPS zakotvuje v článku 35 nejen právo na příznivé životní prostředí, které je nedílnou součástí cílů trvale udržitelného rozvoje, ale i poskytování informací o životním prostředí. Ústavní pořádek ukládá také neohrožovat nebo nepoškodovat životní prostředí a přírodní zdroje. Veřejné právo pak, na základě zákonů, vytváří celou škálu opatření a dozorových orgánů v oblasti krizového řízení, ochrany životního prostředí, nakládání s potravinami i odpady. Ochrana životního prostředí, klimatická krize a boj s ní bývají často v rozporu s individuálními i skupinovými představami o well-beingu. V soukromém právu je opět možnost opřít se občanský zákoník, který ukládá neomezovat nebo neobtěžovat ostatní osoby hlukem, pachy nebo jiným znečištěním nad míru obvyklou.

Současná globalizovaná digitální doba přináší další, zcela jiné a nové výzvy při hodnocení kvality života. Generační rozdíly a přístupy k jednotlivým částem tohoto velkého celku se výrazně liší. Well-being jako aktuální pojem a přístup k životu není zcela totožný napříč generacemi v jednom státě, v rámci EU nebo na různých kontinentech. Je však zřejmé, že právní předpisy samy o sobě nemohou nikomu zaručit kvalitní život. Well-being i další součásti kvality života závisejí na mnoha mimo-právních faktorech, a především na každém z nás. Právní řád moderních států vytváří předpoklady pro spokojený život. Právo, i když mnohdy hypertrofované a ne vždy zcela srozumitelné, však rozhodně well-being podporuje a není jeho protikladem.

Použité zdroje

Internetové zdroje a právní předpisy citovány ve znění k 30. září 2024

Definice well-beingu:

<https://www.who.int/activities/promoting-well-being>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Wellbeing>

Gurková, E. 2011. *Hodnocení kvality život pro klinickou praxi a ošetrovatelský výzkum*. Praha: Grada Publishing a.s.

Brooks, A. 24. 5. 2021. How to Improve Employee Satisfaction: Advice from HR Managers.

<https://www.rasmussen.edu/degrees/business/blog/employee-satisfaction/>

Holý, D. 17. 4. 2024. Zaměstnanost v Česku. <https://statistikaamy.csu.gov.cz/zamestnanost-v-cesku>.

Indruchová, E. 8.3.2022. Well-being v právnických profesích – k čemu dospěla globální studie IBA? *Advokátní deník*. <https://advokatnidenik.cz/2022/03/08/well-being-v-pravnickych-profesich-k-jakym-zaverum-dospela-globalni-studie-iba/>.

Sokol, T. 14. 3. 2022. Well-being po advokátsku. *Advokátní deník*. <https://advokatnidenik.cz/2022/03/14/judr-tomas-sokol-well-being-po-advokatsku-2/>.

Urban, P. 2016. VĚDA O WELL-BEING – NĚKOLIK (VÍCE MÉNĚ KRITICKÝCH) POZNÁMEK. *Československá psychologie*, vol. LX, Supplement 1. s 13-21. https://www.researchgate.net/profile/Petr-Urban/publication/304349203_The_science_of_well-being_-_Some_more_or_less_critical_remarks/links/588db93945851567c93e3138/The-science-of-well-being-Some-more-or-less-critical-remarks.pdf.

17 Goals/Sustainable Development. <https://sdgs.un.org/goals>.

Informační centrum OSN v Praze. <https://osn.cz/osn/hlavni-temata/cile-udrzitelneho-rozvoje-sdgs>

Právnická fakulta Univerzity Karlovy: <https://www.prf.cuni.cz/rozvoj-fakulty/well-being>.

<https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/proportionality.html?locale=cs>.

<https://www.eurofound.europa.eu/en/topics>.

<https://www.eurofound.europa.eu/cs/topic/subjective-well-being>.

<https://www.eurofound.europa.eu/en/data-catalogue/european-quality-life-survey>.

Důvodová zpráva k občanskému zákoníku, konsolidovaná verze. <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>.

Ústava České republiky, ústavní zákon č. 1/1993 Sb., <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.

Listina základních práv a svobod, ústavní zákon č. 2/1993 Sb.,
<https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/quality-of-life/information-data>.

<https://statistikaamy.csu.gov.cz/zamestnanost>.

<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-diagnoza-evropsky-stat-je-socialni-ale-take-neefektivni-a-obcas-sikanujici-261166>.

Autorka:

doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D.

Policejní akademie České republiky v Praze, Fakulta bezpečnostního managementu

Katedra správního práva a správní vědy

sovova@polac.cz

K problematice nepřekažení a neoznámení sexuálně motivovaného trestného činu

Miroslav Mitlöhner

Abstrakt:

Kvalifikace skutku jako nepřekažení nebo neoznámení trestného činu je stále živou problematikou trestního práva. Živá praxe přináší do teorie celou řadu různých pohledů, které vyžadují další teoretické zpracování a odbornou diskuzi.

Klíčová slova:

Nepřekažení trestného činu; neoznámení trestného činu; pokračování v trestném činu

Úvod

Kdo je pravidelným návštěvníkem pardubických kongresů k sexuální výchově ví, že je tématu nepřekažení a neoznámení sexuálně motivovaného trestného činu věnovaná zvýšená pozornost. Je tomu tak zejména proto, že v běžné praxi relativně často protiprávní jednání přímých pachatelů této trestné činnosti některými svými souvislostmi vtahuje do problematiky zcela nezúčastněné osoby, kterým následně může přivodit trestní stíhání pro některou z forem trestné součinnosti nebo účastenství na spáchání trestného činu.

Mezi trestnými činy proti lidské důstojnosti, uvedené v Hlavě III trestního zákona má specifické postavení trestný čin znásilnění podle § 185 tr. zák., pohlavního zneužití podle § 187 tr. zák. a zneužití dítěte k výrobě pornografie podle § 193 tr. zák.

Toto specifikum spočívá v tom, že nepřekažení přípravy nebo spáchání některého z těchto trestných činů naplňuje znaky samostatného trestného činu s pojmenováním Nepřekažení trestného činu podle § 367 tr. zák.

Kromě toho je samostatným trestným činem, označeným jako Neoznámení trestného činu podle § 368 tr. zák. neoznámení zneužití dítěte k výrobě pornografie podle § 193 tr. zák.

Oba trestné činy, tj. jak nepřekažení trestného činu, tak neoznámení trestného činu, mohou být spáchány způsobem, který se ve svém příspěvku pokusím vysvětlit.

1 Trestný čin

Podle současného českého trestního zákoníku je trestným činem protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně (§ 13 odst. 1 tr. zák.).

Doba, ve které byl trestný čin spáchán může být dílem okamžiku anebo může páchání trestného činu trvat různě dlouhý časový úsek.

Teorie trestního práva hmotného rozlišuje podle časového momentu pokračování v trestním činu, trestné činy trvající a trestné činy hromadné.

Ve všech těchto případech tvoří trestná činnost, skládající se z řady dílčích aktů či spočívající v udržování protiprávního stavu z hmotněprávního hlediska jeden skutek s tedy i jeden trestný čin, který probíhá delší dobu.

Z hlediska dalších úvah, které se týkají nepřekažení trestného činu pohlavního zneužití podle § 367 odst.1 tr. zák. je významné pokračování v trestném činu podle § 116 tr. zák., podle kterého se jím rozumí takové jednání, jehož jednotlivé dílčí útoky vedené jedním směrem naplňují, byť i v souhrnu, skutkovou podstatu stejného trestného činu, jsou spojeny stejným nebo podobným způsobem provedení a blízkou souvislostí časovou a souvislostí v předmětu útoku.

Vhodným příkladem pokračování v trestném činu je kupříkladu trestný čin pohlavního zneužití podle § 187 tr. zák., kdy pachatel vykoná soulož s dítětem mladším patnácti let nebo je jiným způsobem pohlavně zneužije a tohoto jednání se dopouští opakovaně na stejné oběti a v časové souvislosti.

Vzhledem k souvislosti těchto jednotlivých útoků na jednu a tutéž oběť nebude jednání pachatele posuzováno jako x jednotlivých trestných činů pohlavního zneužití, nýbrž jako jeden skutek spáchaný několika dílčími útoky.

Tato skutečnost má význam nejen pro právní kvalifikaci skutku pachatele, ale má svoje praktické dopady i na postavení eventuálního dalšího pachatele, a to trestného činu nepřekažení trestného činu podle § 367 tr. zák.

Trestného činu se může dopustit jedna osoba, tedy jeden pachatel anebo více pachatelů. Pak hovoříme o trestné součinnosti účastenství.

2 Pachatel trestného činu

Pachatelem trestného činu je ten, kdo svým jednáním naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu nebo jeho pokusu či přípravy, je-li trestná. Podle § 113 tr. zák. se pachatelem rozumí, nevyplývá-li z jednotlivých ustanovení trestního zákona něco jiného, i spolupachatel a účastník.

V § 22 odst. 2) tr. zák. se definuje jako pachatel i ten, kdo k provedení činu užil jiné osoby, která není trestně odpovědná pro nedostatek věku, nepřičetnost, omyl, anebo proto, že jednala v nutné obraně, krajní nouzi či za jiné okolnosti vylučující protiprávnost, anebo sama nejednala nebo nejednala zaviněně. Pachatelem trestné činu je i ten, kdo k provedení činu užil takové osoby, která nejednala ve zvláštním úmyslu či z pohnutky předpokládané zákonem; v těchto případech není vyloučena trestní odpovědnost takové osoby za jiný trestný čin, který tímto jednáním spáchala.

Tato právní úprava je naplněním úvah Císařové, Novotného a kol. že by nebylo ke škodě uvažovat o doplnění zákona de lege ferenda o definici pojmu nepřímého pachatele a výčet podmínek jeho trestní odpovědnosti.¹⁰

Podle § 9 odst. 1, 2 zák. č. 418/2011 Sb.,¹¹ je pachatelem trestného činu rovněž právnická osoba.

3 Součinnost

Trestnou součinností rozumíme případy, kdy se trestného činu účastní více spolupachatelů nebo vedle pachatele (spolupachatelů) i jiné osoby, mimo jiného i tím, že pachatelům trestného činu či osobám na něm zúčastněným pomáhají uniknout trestnímu stíhání nebo trestu.

Trestní zákoník sám pojem „trestná součinnost“ nedefinuje, ale v oddílu osmém hlavy X. zvláštní části uvádí některé další formy trestné součinnosti a mezi nimi nepřekažení trestného činu (§ 367 tr. zák.) a neoznámení trestného činu (§ 368 tr. zák.) u kterých úmysl směřuje ke zlepšení situace pachatele dotyčného skutku, zejména zabránění nebo ztížení trestního stíhání.

V souvislosti s oznamovací povinností mohou v praxi nastat kolize s povinnou mlčenlivostí. Sovová¹² uvádí, že k povinnosti zachovávat povinnou mlčenlivost zaujal právní řád dva přístupy. Hovoříme buď o povinné mlčenlivosti uložené státem v zájmu ochrany veřejného zájmu, nebo v rámci ochrany stanovené soukromým právem. Je však nutno podotknout, že odborná literatura i praxe je poměrně nejednotná co považovat za povinnou mlčenlivost státem uloženou.

4 Účastenství

Účastenstvím se rozumí úmyslné jednání, jímž účastník přispívá kvalifikovanou formou ke spáchání trestného činu jiné osoby (hlavního pachatele), o nějž se tento alespoň pokusil, přičemž toto jeho přispění je s trestným činem hlavního pachatele či s jeho pokusem v příčinné souvislosti.¹³

Jde o jednu z forem trestné součinnosti a účelem je umožnit trestní postih osob, které sice svým jednáním nenaplnily všechny znaky trestného činu a nenaplníjí tak podmínky pachatelství podle § 22 tr. zák., ale jejich přispění k trestnému činu jiné osoby je tak výrazné, že stupeň společenské škodlivosti je natolik vysoký, že si vyžaduje trestněprávní reakci státu stejně jako trestný čin, k němuž toto přispění směřovalo.¹⁴

Protože se jedná o samostatné trestné činy, nikoliv obecné formy účastenství, trestnost pachatele nezávisí na trestnosti pachatele základního trestného činu.

¹⁰ Novotný, O. a kol. (1997). *Trestní právo hmotné*. Codex Bohemica, s. 169

¹¹ Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim

¹² Sovová, O. (2009). Povinná mlčenlivost a oznamovací povinnost. *Zdravotnictví a právo*, 2009, (1–2), s. 28

¹³ Ščerba, F. a kol. (2020). *Trestní zákoník: Komentář*. C. H. Beck, s. 426

¹⁴ Ščerba, F. a kol. (2020). *Trestní zákoník: Komentář*. C. H. Beck, s. 425

Závažnost a společenská škodlivost trestného činu pohlavního zneužití vedla zákonodárce k zařazení tohoto trestného činu mezi ty, na které se vztahuje povinnost překažení (§ 367 tr. zák.)

5 Nepřekažení trestného činu

Nepřekažení trestného činu je úmyslný trestný čin a úmysl pachatele, a to i nepřímý, spočívá v umožnění pachateli dokonat skutek a je zcela nerozhodná profese či odbornost toho, kdo je povinen trestný čin překazit.

Z hlediska objektivní stránky se předpokládá neoznámení trestného činu, o němž se pachatel dozví po jeho spáchání. **Jestliže by šlo o trestný čin, který nebyl ještě dokončen, přichází v úvahu trestný čin nepřekažení trestného činu podle § 367.** Po subjektivní stránce se vyžaduje úmysl.

Jakým způsobem konkrétně překazit trestný čin bude tedy především záležet na okolnostech, které přípravu nebo páchaní trestného činu provázejí, na osobě pachatele a jeho pohnutce či motivu, sociálním prostředí, způsobu uvažovaného spáchání trestného činu a na celé řadě dalších podmínek a hledisek.

Povinnost překazit trestný čin nezná žádnou výjimku na rozdíl od neoznámení již spáchaného trestného činu. Tuto povinnost má tedy každý, i kupříkladu duchovní, dozví-li se o připravovaném či páchaném trestném činu v souvislosti se zpovědním tajemstvím.

„Vezme-li se v úvahu ustanovení církevního (katolického) práva v Kán. 1388 - § 1, podle kterého zpovědník, který přímo porušil svátostné tajemství, upadá do exkomunikace, nastupující bez rozhodnutí představeného, vyhrazené Apoštolskému stolci; kdo pouze nepřímou, bude potrestán podle závažnosti zločinu, pak tzv. dilema sociálního pracovníka či kohokoliv jiného působí spíše úsměvně nežli jakkoliv jinak.“¹⁵

Absolutní a bezvýjimečná povinnost překazit připravovaný nebo páchaný trestný čin je dána skutečností, že jde o takové stadium skutku pachatele, ve kterém lze ještě škodlivý následek trestného činu odvrátit nebo ho alespoň zmírnit.

6 Neoznámení trestného činu

Kdokoliv z nás se může dostat do situace, kdy se hodnověrným způsobem dozví o již spáchané trestné činnosti – v našem případě o zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193 tr. zák.). V tu chvíli mu nastává povinnost tento čin oznámit bez odkladu státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu.

Rozhodne-li se nekonat a zvolí mlčení, je zcela lhostejno jakými úvahami si sám před sebou svůj postup zdůvodní. Rozhodující je fakt, že nekonal, ač konat měl, že mlčel, ač mlčet neměl, protože mu zákon nekonat nebo mlčet nedovoluje. Ba dokonce mu ukládá nemlčet, ale konat způsobem zcela jednoznačně stanoveným v trestním zákoně.

¹⁵ Codex Iuris Canonici (1994). Zvon, s. 609.

Výrazně odlišná je právní situace u neoznámení trestného činu podle § 368 tr. zákoníku, kdy je postihováno jednání toho, kdo se hodnověrným způsobem dozví, že jiný spáchal některý ze zde taxativně vypočtených trestných činů.

Oznámení je třeba učinit bez prodlení. Povinnost oznámit (již spáchaný) trestný čin nezávisí na tom, zda ten, kdo se o jeho spáchání hodnověrným způsobem dozvěděl, zná či nezná jeho pachatele.

Oznamovací povinnost nemá advokát nebo advokátní koncipient, který se dozví o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem advokacie nebo právní praxe. Oznamovací povinnost nemá také duchovní registrované církve a náboženské společnosti s oprávněním k výkonu zvláštních práv, dozví-li se o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo v souvislosti s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství.

Oznamovací povinnost nemá také duchovní registrované církve a náboženské společnosti s oprávněním k výkonu zvláštních práv, dozví-li se o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo v souvislosti s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství.

Tedy nikdo jiný z titulu své činnosti, povolání, zaměstnání nebo funkce není oznamovací povinnosti zbaven, tedy ani sociální pracovník. To platí i v případech, kdy se jinak uplatňuje státem uznaná povinnost mlčenlivosti.

7 Některé výjimky

Překazit nebo oznámit trestné činy uvedené v §§ 367, 368 tr. zákoníku nemusí ten, kdo by tím způsobil sobě nebo osobám blízkým nebezpečí smrti, ublížení na zdraví, jinou závažnou újmu nebo trestní stíhání.

Nicméně uvedení osoby blízké v nebezpečí trestního stíhání nezbavuje pachatele nepřekažení trestného činu povinnosti oznámit zvláště závažné trestné činy taxativně vypočtené v § 367 odst. 2 tr. zákoníku.

Z hlediska objektivní stránky se předpokládá neoznámení trestného činu, o němž se pachatel dozví po jeho spáchání. Jestliže by šlo o trestný čin, který nebyl ještě dokončen a nachází se tedy ve stadiu trestné přípravy nebo pokusu, přichází v úvahu kvalifikace jako nepřekažení trestného činu (argumentace „páchá“) podle § 367 tr. zákoníku.¹⁶

Další možnou výjimkou je tvorba, držení a šíření vyobrazení a dalších vizuálních materiálů za edukačním účelem. Obecně motiv činu může, ale nemusí být součástí základní nebo kvalifikované skutkové podstaty, a právě u trestného činu Výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií podle § 192 tr. zák. není motiv uvedený.

Motiv trestného činu je ale třeba hodnotit a jeho závažnost vyjádřit posouzením společenské škodlivosti při úvaze o vině (míře zavinění) z hlediska naplnění znaků skutkové podstaty a následně i pak při ukládání trestu.

¹⁶ Mitlöhner, M. (2008). *Právo v pedagogickém prostředí*. Gaudeamus, s. 15

Společenská škodlivost je od případu k případu odlišná a řídí se zejména rozsahem poškození státem chráněného zájmu, motivem či pohnutkou pachatele.

U tvorby dětské pornografie lze vysledovat dlouhodobý vývoj motivace (názorů na motivaci). Zatímco od prvopočátku trestání tohoto skutku spočíval motiv pachatele v tvorbě materiálů výhradně pro sexuální uspokojení konzumenta (pachatele či adresáta), v současnosti může docházet a také dochází k tvorbě těchto materiálů i ze zcela odlišných důvodů, a to především terapeutických či diagnostických a edukačních.

Tak jak se v čase měnil a dále mění přístup k formám, prezentaci a realizaci lidské sexuality, vč. dětské sexuální realizace, je nutno sice obezřetně, ale přesto, přistupovat ke změnám v hodnocení těchto materiálů, jejich výroby a přechovávání a pečlivě se zabývat důvody jejich vzniku čili motivací, která k jejich vzniku autora vedla.

Tyto teoretické úvahy jsou samozřejmě opřeny o poznatky z praktického života a potřeby beztrestnosti realizace dětské pornografie pro již výše naznačené účely.

Nicméně rozhodujícím kritériem bude trestněprávní praxe a zejména pak judikatura soudů, od které lze očekávat určitou korekci dosavadních výkladových stanovisek.

Těžko lze za pornografii považovat vyobrazení nahých těl nebo orgánů v anatomickém atlasu. Bude ale takovéto vyobrazení z atlasu vytržené a svým držitelem využívané k vyvolání sexuálního zrušení pornografii?

Na otázku, zdali příslušné zobrazení či jiné zhotovení předmětu nebo aktivity se stává pornografií určením způsobu svého použití dává odpověď důvodová zpráva k § 188 až 190 tr. zák., ve které se uvádí, že „ve smyslu platné judikatury se za pornografické dílo považuje jakýkoli předmět, který zvláště intenzivním a vtíravým způsobem zasahuje a podněcuje samotný sexuální pud. Současně takové dílo hrubě porušuje uznávané morální normy společnosti a vyvolává pocit studu. Pro pornografický charakter je rozhodující obsah celého díla, nikoli jen určitá část, výseč, kapitola, úryvek apod. Závadný obsah může být vyjádřen slovně, písemně, zvukem, obrazem, zobrazením (plošným o prostorovým) nebo i kombinací těchto způsobů. Pouhé zobrazení nahého lidského těla, např. při koupání, modelu v atelieru nebo v exteriéru, k reklamním účelům apod., není pornografií. Za pornografii nelze považovat ani umělecké dílo, byť by zobrazovalo nejintimnější chvíle lidí, příp. i vyvolávalo sexuální vzrušení či vzbuzovalo pocit studu nebo ošklivosti. Předměty historicky cenné, byť by jinak měly pornografický charakter, sem též nelze zařadit. Předměty svou povahou určené k vědeckým, uměleckým, osvětovým cílům nelze považovat za pornografická díla (např. fotografie genitálií v učebnici soudního lékařství, osvětový film znázorňující sexuální chování lidí se zaměřením na předcházení nechtěnému těhotenství, pohlavním chorobám apod.).“

Je zřejmé, že důvodová zpráva uvádí tyto situace pouze příkladně a že je zřejmá možnost jejich analogického využití na obdobná jednání či v obdobných situacích.

Zároveň nutno podotknout, že v době přijetí trestního zákona existovalo zcela odlišné společenské a morální klima, které nepředvíдалo masový rozvoj sexuální výchovy počínaje v dětském věku a za využití různých pomůcek, včetně názorných vyobrazení.

Vše tedy je o výkladu práva, ke kterému lze přistupovat z různých směrů. Podle Gerlocha¹⁷ „pomocí teleologického výkladu soud či jiný orgán interpretující a následně aplikující normu usiluje o postižení *smyslu*, resp. *cíle právní úpravy* v souvislosti s nejvšeobecnějšími *podmínkami* (obecnými i individuálními), v nichž se má norma *realizovat*. Postup těchto orgánů je zde poměrně volný, jsou však vázány právním řádem, mírou konkrétnosti či abstraktnosti formulací zákonů a mezinárodních právních dokumentů, jakož i **základními zásadami** právní kultury. Možnosti a hranice teleologického výkladu stanoví konec konců normotvůrce.

Účel zákona se v rozsahu daném jeho textem a jednoznačnými závěry, opírajícími se o standardní metody interpretace, může přizpůsobovat i měnícím se společenským podmínkám v nichž se uplatňuje.

Zdá se tedy, že na otázku, zdali příslušné zobrazení či jiné zhotovení předmětu nebo aktivity se stává pornografií až svým účelem zhotovení či určením způsobu použití lze odpovědět kladně.

Tento text je třeba chápat jako odborné stanovisko právního teoretika s tím, že rozhodujícím faktorem byla, jest a bude recentní judikatura.

Závěr

Problematika trestné součinnosti a v jejím záběru nepřekažení a neoznámení trestného činu a stejně tak problematika kvalifikačních znaků pojmu pornografie tvoří stále živou, diskutabilní a zajímavou oblast trestního práva hmotného. Praxe přináší celou řadu situací, na které nebývá vždy snadné nelézt správnou odpověď.

Použité zdroje

Důvodová zpráva k návrhu Trestního zákoníku č. 40/2009 Sb.

Gerloch, A. (2017). *Teorie práva* (7. vyd.). Aleš Čeněk.

Mitlöhner, M. (2008). *Právo v pedagogickém prostředí*. Gaudeamus.

Novotný, O. a kol. (1997). *Trestní právo hmotné*. Codex Bohemica.

Sovová, O. (2009). Povinná mlčenlivost a oznamovací povinnost. *Zdravotnictví a právo*, (1–2).

Ščerba, F. a kol. (2020). *Trestní zákoník: Komentář*. C. H. Beck.

Codex Iuris Canonici (1994). Zvon.

¹⁷ Gerloch, A. (2017). *Teorie práva* (7. vyd.). Aleš Čeněk, s. 148

Autor:

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

Miroslav.Mitlohner@seznam.cz

EAN a trestně právní souvislosti v českém právu

Petr Lojan

Abstrakt:

Syndrom EAN a jeho dopady na život seniorů jsou vážným sociálním a lidským problémem. Jeho intenzivnější formy a důsledky mohou naplňovat znaky některých trestných činů. I když platí princip ultima ratio, má praxe orgánů činných v trestním řízení k dispozici pro ochranu seniorů celou škálu možností, včetně trestního stíhání a odsouzení těch, jejich jednání v sobě nese znaky trestného činu.

Klíčová slova:

EAN; týraná osoba; senior

K syndromu EAN

Charakteristickým rysem syndromu EAN (anglicky *Elder Abuse and Neglect*) je opakování, dlouhodobost a téměř každodenní přítomnost násilí, které se odehrává jak v domácím prostředí i v residenčních ústavech sociální péče.

Domácí prostředí je často takřka nepřístupné lidem z okolí, je ideálním prostorem pro násilí, které se stáčí směrem k nejslabším rodinným příslušníkům. Až donedávna se ve většině případů se jednalo o děti či matky, terorizované jejich životními partnery, ale v posledních letech lze sledovat, že okruh takzvaně „nejslabších“ rozšířili právě senioři.

Rodinné prostředí je ve své podstatě pro společnost nedotknutelným polem, kde se udržují rodinná tajemství, o nichž nelze na veřejnosti otevřeně, bez zábran a strachu mluvit. Zejména závažné problémy v rodině, mezi něž lze zahrnout i týrání, nesou status jakéhosi tabu, a jejich veřejné vyzrazení je mnohdy jejími členy vnímáno jako zrada, jejíž následky mohou být pro jedince fatální.

Vznik syndromu EAN a projevy násilí na seniorovi je však nutné vymezit nejen jako nežádoucí a společensky škodlivou činnost, ale individuálně s ohledem na závažnost skutku a dopadu na život seniora vzhledem k jeho osobě také posuzovat z trestněprávního hlediska, jak bude dále vyloženo.

O syndromu EAN lze hovořit všude tam, kde je násilí na seniorovi ovlivněno kvalitou vztahů a chování mezi seniorem a osobami jemu blízkými či příbuznými.

Téměř každý starší člověk je ideálním kandidátem pro to, aby se stal terčem násilné činnosti. S ohledem na věk a kvalitu zdraví již není fyzicky, ale i psychicky tolik odolný, je často nemocný, žije sám, potřebuje přítele. Z lékařského i demografického pohledu se za počátek stáří považuje obvykle věk šedesát pět let.

Dané rozdělení má své opodstatnění i v případě seniora – oběti trestné činnosti. Vzhledem k jeho věku a s ním spojenými fyzickými a psychickými možnostmi, se senior může stát obětí různých trestných činů. Mladší senior se například spíše stane obětí trestného činu spáchaného neznámým pachatelem na ulici nebo obětí

ekonomického násilí (podomní podvodníci), starší senior, který je kvůli svému zdravotnímu stavu připoutaný na lůžko, se může snadněji stát obětí domácího násilí nebo týraní páchaného blízkou osobou nebo pečovatelem v institucích.

Čírtková a Vitoušová diferencuje seniory do čtyřech následujících kategorií:

1. Zdraví senioři, žijící běžným životem,
2. znevýhodnění senioři (především osamělostí, tíživou finanční situací),
3. tělesně nemocní či postižení senioři,
4. duševně nemocní senioři.¹⁸

Ať už je senior zahrnut do kterékoliv výše uvedené skupiny, může se stát obětí kriminality a Česká republika není zemí, kde by k takovým činům nedocházelo. Starší občané jsou skupinou obyvatel v ČR, která je nejvíce ohrožená kriminalitou, především majetkovou jako oběti různých podvodníků a násilnou, rovněž motivovanou získat finanční jiné majetkové hodnoty seniora.

Násilí na seniorovi páchané blízkou osobou je velmi složité odhalit. V případě seniora, který téměř vůbec nebo vůbec nevychází z domu, je šance na odhalení týraní několikanásobně nižší. Senior je často v pozici naprosté závislosti na týrajícím a v případě jeho právního postihu může mít dojem, že bude jeho situace ještě složitější. Navíc bývá týraný paradoxně silně citově vázán na pachatele týraní, nebo se z důvodu studu za špatnou výchovu svých potomků, kteří mu takto odplácejí, brání přiznat týraní páchané na jeho osobě a tím i vlastní životní prohru. Proto a z naprosté absence kontaktu s okolím, se senior málokdy přihlásí o pomoc. Z výše uvedeného vyplývá, jak složité je odhalit skutečné množství případů, ve kterých dochází k týraní seniorů.

Nedostatek informací a výzkumů v této oblasti je hlavním překážkou k efektivnímu nastavení preventivní činnosti.

Důvodů, proč jsou senioři terčem špatného zacházení, je hned několik. Senior se jeví jako snadná oběť, neboť například jeho zdravotní stav, duševní stav nebo jeho sociální pozice, dávají prostor pro úvahu, že se jedná o slabého bezbranného člověka.

Z hlediska toho, jakým způsobem a za jakých podmínek k násilí dochází, je možné rozlišovat několik druhů násilí.

Fyzické násilí lze vymezit jako vědomé způsobování fyzické bolesti, zraňování a bezdůvodné fyzické omezování, přičemž dochází k záměrnému odmítání uspokojovat základní životní potřeby. Jedná se například o odpírání jídla, léků, a jiných životních potřeb, případně umělá izolace od zbytku společnosti, což vede ke ztrátě jeho komunikace s okolím do takové míry, že je mu zabráněno, aby se o svém problému mohl komukoliv zmínit.

Fyzické násilí může svojí intenzitou dosáhnout některého z trestných činů podle Hlavy I. zvláštní části trestního zákona.

¹⁸ Čírtková, L., & Vitoušová, P. (2007). *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*. Grada, s. 15

Psychické týrání bývá často doprovodným jevem fyzického týrání. Častým příznakem psychického týrání bývají deprese či nevysvětlitelné změny v chování seniora. V průběhu psychického týrání lze vyzorovat verbální agresí, jako je například zastrašování, vyhrožování, snižování sebeúcty a sebevědomí, manipulování se seniorem, lhaní nebo ponižování. Dalšími alarmujícími skutečnostmi je například zdůrazňování změn ve stáří, kdy je seniorům spíláno, že jsou přítěží a že už nejsou pro společnost potřební a důležití. Agresivní útoky však nemusí být směřovány jen proti osobě seniora. Jako psychické týrání lze označit i situaci, kdy dochází k ničení a poškozování předmětů, ke kterým má senior citový vztah, a agrese vůči domácím zvířatům, která jsou často seniorovým nejbližším přítelem.

Sociální násilí lze vymezit jako izolování oběti od ostatních lidí, bránění v návštěvě rodiny či přátel, zákaz přijímat návštěvy, svým chováním agresor odrazuje návštěvníka od dalších návštěv, doprovázení oběti např. k lékaři, na úřady, zablokování telefonu, zákaz vycházení z bytu, kontrola korespondence, telefonátů, SMS zpráv.

Ekonomické násilí je z obecného hlediska definováno tehdy, kdy je neoprávněně nebo neodůvodněně na seniorovi vyžadována finanční hotovost. Od seniora je vyžadována jeho dospělými potomky finanční výpomoc, přičemž tato výpomoc je považována za normu, případně jako adekvátní odměna za jejich péči.

Kalvach et al. uvádějí, že poměrně rozšířeným a závažným jevem jsou převody bytů a nemovitostí, které se mnohdy blíží vyvlastňování: nemajetný senior pak může být v pozici „bezdomovce“ odkázán na společenské řešení situace.¹⁹

Pod pojem *ekonomické násilí* lze zahrnout i kriminální aktivitu ze strany oběti neznámých pachatelů; od přepadávání seniorů na ulici až po vloudění se do jejich bytu pod falešnou záminkou, jako je například podvodný odečet energií nebo předání důchodu, a následné uloupení finanční hotovosti.

Sexuální obtěžování a násilí

I když by se mohlo zdát, že sexuální přitažlivost seniorů v přibývajícím věkem klesá, sexuální zneužití jako nedobrovolný sexuální kontakt jakéhokoliv druhu, kterému je vystaven starý člověk není ojedinělou záležitostí. Sexuální obtěžování může mít formu osahávání, nedobrovolného líbání, nucení k sexu nebo nechtěným sexuálním praktikám, obnažování se před seniorem a exhibicionismus; výjimkou však nemusí být ani znásilnění. V rámci rodiny se tento typ zneužívání vyskytuje jen zřídka. Často však k němu dochází mezi klienty v ústavní péči, především pokud jsou muži i ženy umístováni dohromady, nebo tam, kde jsou senioři v kontaktu s mladšími lidmi, trpícími například alkoholismem nebo mentální retardací.²⁰

¹⁹ Kalvach, Z., Vitoušová, P., & Zikmundová, K. (2008). *Geriatrické syndromy a geriatrický pacient*. Grada, s. 336

²⁰ Kalvach, Z., Vitoušová, P., & Zikmundová, K. (2008). *Geriatrické syndromy a geriatrický pacient*. Grada, s. 252

Zanedbávání

Za zanedbání péče se považuje selhání osoby, která je zodpovědná za bezpečnost a za uspokojování přiměřených potřeb závislé osoby. V některých případech, kdy senior přestane být soběstačný, se starost o něho stává pro jeho okolí problémem. Nejčastěji se o seniora pokouší starat nejbližší příbuzní či přátelé, protože k němu cítí určitý závazek. Však i dobrý úmysl se může obrátit v problém, protože ne všichni, kteří se k takovému kroku odhodlají, jsou si vědomi všech povinností v plném rozsahu.

Podle Kalvacha jde o je zanedbání péče odpírání či selhání plnit pečovatelské (ošetřovatelské) závazky, bez ohledu na to, zda jde či nejde o vědomý a úmyslný pokus způsobit starému člověku tělesné či duševní potíže a ohrožení.²¹

K tomu uvádějí Sýkorová a Šimek, že je (2005, s. 92) důležité si uvědomit, že na seniorovi může být uplatňována jedna z výše zmiňovaných forem zneužívání a zanedbávání, častější je však kombinace mnoha.²²

Pro seniora jsou všechny formy EAN v jakémkoliv rozsahu náročné pro jeho celkový stav, ať už jde o tělesný zdravotní stav nebo duševní stav. Přináší mu veliké psychické vypětí, jehož následkem se stupňují jeho psychosomatické potíže, a mají také vliv na jeho existenci ve společnosti.

Trestní právo chrání společenské hodnoty a vztahy zejména upravené jinými právními odvětvími. Trestní právo a v jeho rámci pak trestněprávní kvalifikaci skutku jako trestného činu je třeba považovat za ultima ratio, tedy za krajní prostředek, který má zásadní význam pro ochranu těch hodnot a zájmů, které jsou chráněny trestním zákonem a tvoří objekt v rámci skutkové podstaty trestného činu.

Vyjádření zásady subsidiarity trestní represe znamená, že trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.²³

Orgány činné v trestním řízení se tedy musí zabývat nejen otázkou případné trestněprávní kvalifikace skutku, ale i možným uplatněním zásady subsidiarity trestní represe a pravidla ultima ratio.²⁴

Jen trestní zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest či jiné újmy na právech nebo majetku lze za jeho spáchání uložit.²⁵

Základní trestně právní normou postihu EAN, pokud tento syndrom dosahuje intenzity trestného činu je trestný či týrání osoby žijící ve společném obydlí podle § 199 tr. zák., jehož znaky jsou naplněny tehdy, když týrá osobu blízkou nebo jinou

²¹ Kalvach, Z. (2004). *Geriatric a gerontologie*. Grada, s. 355

²² Sýkorová, D., & Šimek, D. (2005). *Třetí věk trojí optikou*. Univerzita Palackého v Olomouci, s. 92

²³ Viz Nezkusil, J. (2010). K zásadě zákonnosti a subsidiarity trestního práva. *Trestní právo*, 14(1), 3–16

²⁴ Viz Coufal, P. (2010). Ještě jedna praktická poznámka k zásadám zákonnosti a subsidiarity trestního práva. *Trestní právo*, 14(2), 10–11.

²⁵ Hradil, P. (2021). *Právo pro střední a vyšší odborné školy*. § advokát-zlinsko, s. 395

osobu žijící s ním ve společném obydlí. K naplnění znaků trestného činu postačí nepřímý úmysl, kdy pachatel musí být alespoň srozuměn, že svým jednáním může způsobit spolužijící osobě těžké příkoří.

Vedle tohoto ustanovení lze v případech závažného týrání, naplňující svými znaky některý z trestných činů proti životu a zdraví, trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství použít k právní kvalifikaci jednání pachatele využít široké palety odpovídajících skutkových podstat.

Je třeba zdůraznit, že trestní zákon umožňuje kvalifikovat skutek pachatele podle jeho obsahu, charakteru a provedení i jako jednočinných souběh trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí s některým z výše uvedených trestných činů.

Senior není povinen snášet týrání, šikanu nebo ještě závažnější formy napadání a týrání. Zákon mu poskytuje dostatečnou ochranu, včetně té trestně právní. Je jen na něm samotným, případně na jeho okolí, aby vhodným způsobem hledali a požadovali u příslušných státních orgánů pomoc, na kterou mají ze zákona nárok.

Použité zdroje

Čírtková, L., & Vitoušová, P. (2007). *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*. Grada.

Hradil, P. (2021). *Právo pro střední a vyšší odborné školy*. § advokat-zlinsko.

Kalvach, Z. (2004). *Geriatric a gerontologie*. Grada.

Kalvach, Z., Vitoušová, P., & Zikmundová, K. (2008). *Geriatrické syndromy a geriatrický pacient*. Grada.

Sýkorová, D., & Šimek, D. (2005). *Třetí věk trojí optikou*. Univerzita Palackého v Olomouci.

Autor:

PhDr. Petr Lojan, PhD., MBA

Vysoká škola Danubius, Fakulta sociálních studií

Část III:

Informativní příspěvky

Sexuální výchova pro 21. století: Zdravé dospívání

Petra Sovová

Zdravé dospívání je vzdělávací projekt pro děti v mateřských, základních a středních školách, vyučující a rodiče, zformovaný v roce 2016 pod organizací Hnutí za aktivní mateřství. Ta se od svého vzniku v roce 1999 věnuje především podpoře Evidence Based přístupu v porodní péči a osvětě v této oblasti, vedle toho od roku 2006 přednáší školám. Velký zájem o rozšíření předkládaných témat (původně jen těhotenství, porod, rodičovství s přesahem k menstruaci, antikoncepci a ekologické udržitelnosti) vedl právě k založení Zdravého dospívání (ZD) a vytvoření komplexního souboru interaktivních přednášek, které představují průřez všemi důležitými tématy sexuální výchovy.

Stálý lektorský tým ZD tvoří osm certifikovaných lektorů*lektorek z několika regionů. Kolektiv podrobně rozpracoval nabízený program do dílčích interaktivních přednášek v souladu s kurikulárními dokumenty MŠMT. Tyto přednášky odráží aktuální doporučení WHO a jsou složeny ze seminářů týkajících se dospívání a zdravého a zodpovědného přístupu k sexualitě. Semináře jsou oblíbené pro svou hravou formu a komplexnost. Neposkytujeme jen obecné informace o spojení spermie s vajíčkem, jaké si možná vybavujete z hodin biologie. Na našich seminářích děti a dospívající dostanou souhrnné vědomosti o menstruaci, intimitě, sexualitě, vztazích a hranicích, partnerství, antikoncepci a zodpovědném přístupu k sexualitě, těhotenství, porodu, mateřství a rodičovství, které mohou být částečně **šité na míru potřebám jednotlivých tříd.**

Fotografie 1 Práce s dětmi ve školní třídě

Přehled přednášek

Nejmladším dětem (mateřských a prvního stupně základních škol, orientačně od 3 do 9 let) je určen dvouhodinový seminář Příběh těla, program pro nejmenší, na který s námi jezdí maňásek Otík nebo maňáska Oťka. Hravou formou seznamuje děti s anatomií, tělesnými procesy souvisejícími s blížící se pubertou či s důležitým tématem Tvoje tělo patří jen tobě. Velký úspěch mívá i vyprávění porodní pohádky. Práce s maňáskem vychází z uceleného a certifikovaného programu Dobrý začátek (projekt OP VVV centra kolegiální podpory v metodice socioemoční rozvoje předškolních dětí). Seminář vede jeden lektor*lektorka.

Dětem od 9 do 13 let doporučujeme dvouseminář Od dívky k ženě/Od chlapce k muži, kde si třídu rozděluje žena lektorka a muž lektor. Obsahově jsou obě dvouhodinové části téměř totožné, ovšem atmosféra a odezva bývá mnohdy jiná. Navzdory názvu se snažíme o neheteronormativní přístup a přestože zachováváme dělení dle pohlaví, jemně otevíráme i téma genderové disforie a samozřejmě dáváme prostor případnému zařazování podle osobních preferencí dospívajících. Občas se ve třídách s transgender a nebinárními žáky a žákyněmi setkáváme přímo, každopádně všude chceme vyjadřovat respekt a podpořit inkluzivní přístup.

Ve skupinách se věnujeme tělesným změnám v dospívání, podrobněji menstruaci, ejakulaci, i tady zdůrazňujeme hranice a připomínáme, že Tvoje tělo je jen tvoje ad. V každé třídě (během každé z našich přednášek) reagujeme na otázky záctva a zájem. Podle věku upozorňujeme na úskalí porna, stručně představíme antikoncepci a koncept bezpečného sexu, společně si ujasníme téma LGBTQ+.

Seminář Intimita v dospívání je určen nejstarším ročníkům základních škol a středoškolákům, tedy od 13 let. Nabízíme ho v dvouhodinové a čtyřhodinové variantě, obou se účastní dvoje lektorů, na část programu si skupinu rozdělí. Čtyřhodinová varianta je obsáhlejší a nabízí víc prostoru pro hry a diskuse. Vedle témat předchozích seminářů ho rozšiřujeme o vše kolem intimity a vztahů.

Tyto tři semináře jsou svým obsahem velmi podobné, ale výrazně se liší formou a hloubkou, do které se s dětmi a dospívajícími ponoříme.

Vedle těchto nabízíme i dva specializovanější semináře: Plodnost jako dar, zaměřený na antikoncepci a poznání reprodukčního systému, a Jak se rodí rodiče, věnující se těhotenství, porodu a rodičovství.

Poslední v nabídce je seminář pro dospělé, vyučující a rodiče. Ty podporujeme v otevřené a radostné komunikaci s dětmi a svěřenci a předáváme jim tipy, jak přežít a plně prožít mnohdy náročné období puberty.

Náš program pro školy je placený. Část roku se nám daří získávat dary a grantovou podporu tak, aby školy platily jen třetinovou cenu a semináře pro ně byly dostupnější.

Výukové pomůcky

Neustále se v týmu vzděláváme, občas využíváme i supervizních setkání, abychom se stále posouvali. Významným doplňkem našich seminářů jsou poutavé výukové

pomůcky: velké šité modely vulvy a penisu, anatomický plastový model dělohy, vaječníků a vejcovodů, krajková suknička s potiskem těchto orgánů, červená stuha nebo krajka coby ztvárnění menstruace, bílá krajka pro představení ejakulace, reálné vzorky rozličných menstruačních hygienických pomůcek, anatomické obrázky, knihy ad. Ve výuce občas využíváme i krátká videa, například Konsent pro děti od Bílého kruhu bezpečí.

Přestože jsou naše výukové kufříky celkem skvěle vybavené, občas se objeví novinky na trhu či vhodnější pomůcky, případně nápady, jak nějaký proces kreativněji přiblížit. Letos máme například nový merch – malé červeně průhledné modely klitorisu. Ty spíše než jako výuková pomůcka slouží jako prostředek získávání finanční podpory na další přednášky. Za tímto účelem jsme vyrobili i pexeso s vyobrazením stylizovaných kreseb pohlavních orgánů a tašky s potiskem. Začali jsme vyrábět rovněž pomůcky na prodej – naše "plyšáky", tedy látkové modely penisu a vulvy, teď využívají další přednášející a vyučující. Výukové pomůcky jsme představili i na kongresu, k němuž vychází tento sborník.

Fotografie 2 Pomůcky

Fotografie 3 Pomůcky – děloha

Zdravé dospívání v roce 2023

Náš osmičlenný tým navštívil celkem 53 škol (převládají základní, pár bylo mateřských) a s dětmi a dospívajícími jsme se potkali na 140 seminářích. Našimi interaktivními přednáškami tedy v loňském roce prošlo bezmála 3 000 dětí! Bezkonkurenčním vítězem co do četnosti a oblíbenosti byl Příběh těla, určený nejmenším dětem. Druhá v pořadí oblíbenosti byla loni dvoupřednáška Od dívky k ženě a Od chlapce k muži.

Konference Zdravé dospívání

V květnu 2024 jsme uspořádali v Praze svou první konferenci pro vyučující a rodiče s názvem tohoto příspěvku, tedy Sexuální výchova pro 21. století (naživo i v online verzi). Publikum vyslechlo sedm přednášek a zapojilo se do závěrečné debaty. Spojili jsme se s regionální kanceláří WHO pro Evropu a formou výstavních infopanelů a prezentace představili její Standardy pro sexuální výchovu v Evropě, tedy přehled základních témat, jež má sexuální výchova pokrýt v určitých věkových skupinách. Součástí konference byla i expozice výukových pomůcek a literatury pro všechny věkové kategorie.

Konferenci udělila záštitu zmocněnkyně vlády pro lidská práva a náměstkyně ministra pro evropské záležitosti Klára Šimáčková Laurenčíková.

Z deníku lektorstva sexuální výchovy

Občas děti, spíš starší, tedy dospívající od druhého stupně ZŠ, živě reagují na veřejné dění – například kauza exposlance Dominika Feriho přinesla spoustu nových podnětů do diskuse o osobních hranicích a jejich nastavování, Prague Pride podněcuje i ve třídách vášnivě debaty, kampaň proti obtěžování v pražské MHD byla v tomto rovněž úspěšná. Obecně jsou ovšem naše přednášky nadčasové. Tato témata byla, jsou a budou velmi významná pro děti a dospívající v každé době. Každá přednáška je jiná, protože každá skupina je jiná – a sexuální výchova, aby byla dobrá, měla by vždy reagovat na konkrétní dítě či skupinu a její podněty a otázky. Ty se ale nemusí týkat a u mladších dětí většinou netýkají veřejného dění, ale spíš osobních dojmů, příběhů, rodinných zvyků apod.

Máme štěstí a velkou radost, že naše semináře ve školách sklízí vesměs velmi pozitivní ohlasy, dokonce i od služebně starších vyučujících. Uvědomují si, že je důležité s dětmi komunikovat otevřeně, i když jim samotným to třeba někdy dělá zpočátku obtíže. Vážíme si důvěry, kterou k nám mají – a věříme, že jim přítomnost na přednášce mnohdy pomůže otevřenou komunikaci o načatých tématech dobře nastartovat. My jsme totiž ve škole pouhé dvě až čtyři vyučovací hodiny – a děti mají mnohdy otázek na celý týden či měsíc! Můžou tak společně v debatě pokračovat a odpovídat na dotazy a otevírat další témata, klidně i v dalších předmětech jako průřezové téma.

Ve třídách lektoři žádají stručnou zpětnou vazbu, převážně v písemné formě (krátké dotazníky). Od žáků*žákyně závěrem vesměs zaznívá, že přednáška byla fajn, často vyjmenují i pár věcí, které pro ně byly nové. Občas schytáme i kritický

ohlas („Nuda!“), naštěstí spíš výjimečně. Převládá spokojenost mezi žactvem i vyučujícími.

Na dnešních generacích dětí a dospívajících je znát, že se jim rodiče většinu věnují, protože už z domova mají solidní základ informací a díky povětšinou respektující atmosféře ve škole jsou zvyklé otevřeně diskutovat. Vnímáme i dobré (či napjaté) vztahy s vyučujícími, jim patří velký dík za budování dobrých vztahů ve školách. Občas se setkáme s náročnější třídou, o to víc si vážíme přednášek, jež se nesou ve zmíněné otevřené a respektující atmosféře, kterých je většina.

Autorka:

Petra Sovová

Hnutí za aktivní mateřství

petra.sovova@iham.cz

www.iham.cz

Zdravé dospívání

www.zdravedospivani.eu

Témata genderové, vztahové a sexuální rozmanitosti do školy patří

Bohdana Rambousková, Agáta Hrdličková

Vzdělávání a rozvoj osobnosti může úspěšně probíhat jen v prostředí, kde se děti a dospívající cítí bezpečně a kde jim nehrozí konflikty kvůli tomu, že nesplňují společenské normy či nezapadají do kolektivu. Ve škole se zároveň setkává velmi rozmanitý žákovský mix co do charakterových vlastností, rozumových schopností, rodinného zázemí, náboženství... a také genderové identity, vztahové a sexuální orientace, genderového projevu. Je to tedy prostředí, kde je extrémně důležité budovat atmosféru otevřenosti a důvěry, protože sem jinak snadno pronikají jevy jako šikana, diskriminace, vyloučení z kolektivu.

Vyučující by žákovskou rozmanitost měli vnímat a reagovat na ni, jinak mezi nimi a třídou vznikne bariéra, která znemožní úspěšné vzdělávání a výchovu. Genderové, vztahové a sexuální rozmanitosti se to týká tím spíš, že mezi studujícími bývá o tato témata velký zájem. Sami se je snaží do výuky přinášet, ale mnohdy narazí na nezájem vyučujících, nebo je jejich snaha dokonce vykládána jako provokace.

Ze zařazení témat genderové identity a vztahové nebo sexuální orientace do výuky i třídnických hodin profituje celá třída. LGBT+ studující tak získají jasný signál, že jsou ve škole přijímáni, může jim to dokonce usnadnit coming out. Pro mladé queer lidi, kteří nemají přijímající rodinu, bývají vyučující nebo školní psychologové jedinými dospělými, s nimiž mohou témata identity s důvěrou otevřít. Také děti z rodin konzervativního či až homofobního založení mnohdy ve škole nacházejí jedinou příležitost k hlubšímu poznávání a k pokládání otázek. Velký přínos má otevírání této problematiky i pro kolektiv jako celek, protože podporuje porozumění, empatii, a naopak chrání třídu před šikanou a projevy nenávisti vůči jakýmkoli marginalizovaným skupinám.

Vnesení témat genderové, vztahové a sexuální rozmanitosti do školního prostředí může mít mnoho podob. Rozhodně to neznamená, že má být jedna vyučovací hodina v každém pololetí věnována LGBT+. Efektivnější je citlivé zakomponování pozitivních zmínek o různých podobách vztahů, rodin, prožívání napříč různými vyučovacími předměty. A výkladem to nekončí. Zakořeněnou heteronormativitu školy je možné narušit například projekcemi filmů s LGBT+ tematikou s následnou diskuzí s lektorem, nákupem queer teens literatury do školní knihovny nebo vyvěšením duhové vlaječky na dveře kabinetu.

I když se genderová identita a vztahová i sexuální orientace pomalu dostávají do rozvojových vzdělávacích programů, školy se zatím nacházejí v nelehké situaci. Vyučujícím chybí didaktické materiály, které by jim daly jistotu, jaké informace jsou oficiálně uznávaným poznáním a kam až v tématu mohou zajít, aniž by překročili kompetence. V těchto tematických oblastech necítí pevnou půdu pod nohama, a proto se jim raději vyhýbají. Obávají se kontroverze přímo ve třídě, reakce ze

strany některých rodičů a nejspíš i kolegů z učitelského sboru a také nedostatečné podpory od vedení školy. Tato situace vede k tomu, že škola rezignuje na jednu ze svých důležitých rolí – poskytovat mladým lidem sociální oporu (zejména když v ní rodina selhává) a také kvalitní informace o otázkách identity, sexuality a mezilidských vztahů.

Na Katedře psychologie Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy proběhl v letech 2021–2022 výzkum, který se zabýval zařazováním témat souvisejících s genderem a sexualitou do školní výuky a také postavením LGBT+ studujících v českých školách. Autorky doc. PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D. a PhDr. Kateřina Machovcová, Ph.D. vedly skupinové i individuální rozhovory se studenty a studentkami základních, středních i vysokých škol, s učiteli a učitelkami i školními psychology a psycholožkami. Rozhovory doplnilo dotazníkové šetření, jehož se zúčastnilo 700 vyučujících.

Z výzkumu vyplynulo, že téměř třetina vyučujících nikdy se třídou nemluví o genderu, lásce a vztazích. Jako důvod jich 69 % uvedlo vzdálenost od jimi vyučovaného předmětu. Podle dotazníku je 44 % vyučujících přesvědčeno, že jejich kolegové a kolegyně prostě nevědí, jak do výuky tento typ témat začlenit. A 45 % skutečně přiznalo, že jim chybí dostatečné znalosti tématu i schopnost ho se studujícími komunikovat. Nejde tedy jen o chybějící znalost faktů, ale i ovládnutí dovednosti s celou třídou nebo specificky s LGBT+ studujícími o těchto otázkách hovořit. Heteronormativní nastavení školního prostředí a absence osnov i výukových materiálů vede k tomu, že témata identity a vztahů jsou vnímána jako kontroverzní.

Výzkum zároveň odhalil stereotypy přežívající mezi samotnými vyučujícími. Až 80 % dotázaných se domnívalo, že patřit k LGBT+ komunitě je na jejich škole populární až módní. Pozitivní postoje studujících k LGBT+ tématům nevnímali jako projev respektu či zájmu, ale jako záležitost módy. Byli přesvědčeni, že někteří studující se k LGBT+ identitě hlásí jen proto, aby se dělali zajímavějšími. Z výzkumu vyplynulo, že těm „skutečným“ LGBT+ dospívajícím jsou vyučující ochotni poskytnout podporu. Ale odsuzují ty, které podezřívají z pouhého rozmaru, který skončí návratem k heterosexuality. Veřejné přihlášení se k LGBT+ identitě je známkou vyzrálé osobnosti mladého člověka a dobře zvládnutého coming outu. Nicméně někteří vyučující k takovým studujícím přistupují s nedůvěrou a podezřením z touhy po pozornosti. Zpochybňování autentických pocitů dospívajících a jejich prohlašování za falešné však znemožňuje vybudovat ve škole atmosféru důvěry.

Byť se přítomnost mládeže s rozmanitou sexuální a vztahovou orientací dala dlouhou dobu ve škole poměrně snadno ignorovat, příchod trans a genderově nekonformních studujících s sebou přináší situace, které vyžadují reakci od vedení školy i od jednotlivých vyučujících. Jedná se o oslovování zvoleným nebo úředním jménem, pravidla pro používání toalet, organizaci hodin tělocviku, přístup do šaten, ubytování na školních výletech apod. Zatímco gayové, lesby a bisexuální lidé už dnes moc rozpaků ve školním kolektivu nevzbuzují, právě trans studující přinášejí nejistotu nejen pro vyučující, ale často i pro spolužactvo. Jejich přítomnost totiž

zasahuje do zajetých pořádků a kolektiv je na tyto změny nucen reagovat. S ignorováním LGBT+ problematiky tedy už školy nadále nevystačí a jsou nuceny přijímat postoje a nová pravidla bez plné opory v metodických doporučeních a RVP.

Začátkem tohoto školního roku začala strana PRO šířit mezi rodiči formulář, jehož podepsáním údajně mohou vyjmout své dítě z výuky o „LGBT a genderové ideologii“. Toto tvrzení není pravdivé, rodiče nemají právo rozhodovat, o jakých informacích se děti budou ve škole učit a o jakých ne. Výuka se řídí školním vzdělávacím programem. Nicméně tento manipulativní počín, byť k vylučování dětí z výuky nepovede, ještě zesílil kontroverzní náboj, který začleňování témat genderové, vztahové a sexuální rozmanitosti do školní výuky má. Navíc přidělal práci vedení škol i samotným vyučujícím, kteří se s každým případem podepsaného formuláře budou muset vypořádat a pravděpodobně čelit protestům, či dokonce invektivám dezinformovaných rodičů. K celé situaci je potřeba zdůraznit, že dospívající s rozmanitým prožíváním genderu, vztahů nebo sexuality nejsou ideologie. Jsou to lidé s konkrétními životními příběhy, kteří se stejně jako všichni mladí snaží najít své místo ve světě a mnohdy přitom musí zdolávat překážky navíc, jako jsou předsudky, diskriminace nebo šikana.

Ze všech výše zmíněných důvodů vloni vznikl projekt www.ucimolgbt.cz, který nabízí vyučujícím, školním psychologům a psycholožkám i preventistům a preventistkám, vedení škol i zřizovatelům možnost získat v tématech genderové, vztahové a sexuální rozmanitosti pevnou půdu pod nohama a přinést je citlivým a bezpečným způsobem do školy. Za projektem stojí Koalice za rozmanitost ve školách, kterou tvoří organizace Prague Pride, Transparent, Queer filmový festival Mezipatra, Queer Geography, Jules a Jim, Gender Studies, Konsent a Nesehnutí. S Koalicí úzce spolupracuje Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

Webové stránky nabízejí vzdělávací materiály, e-learning a nabídku akreditovaných kurzů, které zprostředkovávají znalosti LGBT+ tematiky i dovednosti, jak o nich s mládeží komunikovat. Nechybí slovníček pojmů a vysvětlení proč a jak učit o LGBT+ nebo jak reagovat na námitky, které se možná objeví. Web nabízí odkazy na poradny, podpůrné skupiny nebo facebookové skupiny pro vyučující, seznam doporučené literatury i kontakty, kam lze nasměrovat LGBT+ studující a jejich rodiče v případě různých situací, jako je předsudečné násilí, potřeba krizové intervence atd.

V druhé části webu jsou k dispozici materiály, které usnadní začlenění LGBT+ tématu do výuky. Je možné si zde stáhnout metodické listy k praktickým aktivitám pro různé vzdělávací oblasti, je zde nabídka školních filmových projekcí s besedami nebo doporučená literatura k dovybavení školní knihovny.

V roce 2023 Světová zdravotnická organizace s dalšími agenturami OSN (UNESCO, UNICEF, UN Women) aktualizovala své mezinárodní pokyny pro komplexní sexuální výchovu, které vyzývají k tomu, aby děti a mládež už od raného věku dostávaly vědecky podložené, věku odpovídající informace o sexualitě, vztazích a rozmanitosti. Cílem je nejen zvyšovat povědomí o fyzickém a emocionálním zdraví, ale

také podporovat respekt k rozdílnosti včetně genderových identit a sexuálních orientací. Mladým lidem to pomůže zvládnout pubertu, rozvíjet zdravé vztahy a pochopit koncepty jako konsent, prevence násilí a diskriminace. Tuto skutečnost reflektují i současné revize rámcových vzdělávacích programů, což je dobrá zpráva pro mladou generaci studujících, která má o tato témata velký zájem. Je žádoucí, aby jim vzhled do nich nabídla škola, a ne pochybné zdroje z internetu nebo politické strany či hnutí s anti-genderovou agendou.

Autorky:

Mgr. Bohdana Rambousková

Prague Pride, z. s., projekt Ucimolgbt.cz

bohdana.rambouskova@praguepride.com

Mgr. Agáta Hrdličková

Prague Pride, z. s., projekt Ucimolgbt.cz

agata.hrdlickova@praguepride.com

Jsou třídnické hodiny součástí prevence?

Tereza Lubasová

Úvodní zamyšlení

Otázka v názvu vychází z mojí zkušenosti jakožto lektorky pro školy, kde je téma třídnických hodin často vyhledávané. V tomto příspěvku se snažím zamyslet nad tématy třídnických hodin a prevence. Mají něco společného? Lze prostor třídnických hodin využít pro prevenci? A pokud ano, tak v jaké míře? Takto se mě vyučující ptají velmi často. Já zde vycházím z dostupných dokumentů (především) Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) – tam, kde odpověď poskytují. Tam kde ne, opírám se o vlastní odbornou zkušenost. (Tento článek naopak nepojednává o tom, proč jsou třídnické hodiny tak důležité nebo jak to udělat, aby na ně byl prostor v rozvrhu.)

Třídnické hodiny vs. prevence

Třídnické hodiny (dále též TRH) jsou obvykle **definovány** jako prostor pro setkávání žáků, čas na řešení problémů v kolektivu, příležitost k reflexi (viz např. Třídnické hodiny, 2024). Z popsaného vyplývá, že jde o **směřování k** něčemu pozitivnímu – lepší vztahy v kolektivu, větší pohoda atp. Naproti tomu je prevence definována již ze své latinské podstaty (*praevenire*, tj. předcházet) jako něco proti – ve školním prostředí proti šikaně, užívání drog, zneužívání, ...

Činnosti metodika prevence jasně definuje vyhláška č. 72 ze dne 9. února 2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních v platném znění, Příloha č. 3. Činnosti třídního učitele? Od ledna 2024 je funkce třídního učitele zakotvena v § 24d zákona o pedagogických pracovnících 563/2004 Sb. v platném znění. Oficiálně tedy dostal za úkol věnovat se podpoře zdravých a funkčních vztahů mezi žáky a vytvářet vhodné a bezpečné prostředí pro jejich vývoj. Jak to má udělat?

Zatímco o prevenci se ve školách mluví soustavně už několik desítek let (odpovídá tomu i nabídka aktivit a kurzů), tak třídnické hodiny se oficiální **metodické podpory** dočkají (snad) do roku 2027 (MSMST-8421/2024-1). Do té doby je na školách, resp. jednotlivých vyučujících, jak si vzdělání doplní a příslušné kompetence získají. (Nutno podotknout, že existuje značné množství různě kvalitních, převážně textových, materiálů, které mají za cíl neoficiální metodickou podporu školám/třídním poskytnout.)

Propastný rozdíl v dostupnosti **vzdělávání** prevence vs. třídnické hodiny je zřejmý – zatímco pro metodiky prevence jsou pravidla vzdělávání jasně dána (paragraf) a taktéž nabídka (dříve akreditovaných) kurzů je rozsáhlá, co se týče vzdělávání třídních učitelů obecně k třídnictví resp. k vedení třídnických hodin, jde o tristní situaci a to již od jejich studia (př. na Univerzitě Palackého v Olomouci sice existuje předmět Školní třída, vedení a diagnostika, ovšem je určený pouze pro bu-

doucí výchovné poradce, na Univerzitě Hradec Králové se předmět obdobným názvem či zaměřením vůbec najít nedá, na Univerzitě Karlově je sice jako jinde zařazeno množství psychologie, ale předmět ohledně vedení kolektivu jsem nenalezla ani zde, obdobně na dalších českých univerzitách). Mimo univerzitní prostředí se objevují různě obsáhlé a různě zaměřené kurzy, které slibují získání kompetencí vhodných/nutných pro TŘH.

Jsou třídnické hodiny součástí prevence?

Následkem chybějícího (systematického) vzdělávání vyučujících k roli třídních, chybějící metodické podpory a nejasného zařazení do rozvrhu (byť dle pokynů MŠMT k „škola zajišťuje pravidelnou realizaci třídnických hodin“, Metodický pokyn, s.4) nastává směrem k případnému zavádění třídnických hodin zvláštní situace, z nichž některé varianty uvedu níže:

1. Vyučující TŘH nechtějí, protože by přišli o jiné „své“ hodiny.
2. Vyučující TŘH nechtějí, protože nevědí, co by tam s žáky měli dělat.
3. Vyučující TŘH nechtějí, protože vědí co (obsah), ale nevědí jak (nejde to „klasickou hodinu“).
4. Vyučující TŘH chtějí, ale vedení školy nechce poskytnout hodiny.
5. Vyučující dostali TŘH nařízeno a věnují je dohánění učiva, kontrole absencí apod.

A tím se dostáváme opět k otázce z úvodu – jsou třídnické hodiny součástí prevence? Navrhuji následující odpověď: **Prevence by měla být součástí třídnických hodin.** ALE! Témata prevence do TŘH rozhodně patří, jejich provedení by ale mělo být odlišné, než „běžné“ hodiny prevence, jak je můžeme na školách vídat (př. shlédnutí videa, vyplnění testu, krátká diskuze). Zároveň by specifická prevence (tj. zaměřená na jednotlivé jevy) neměla tvořit většinu obsahu TŘH. Naopak lze říct, že TŘH výrazně přispívají k nespécifické prevenci („dobré vztahy“). S přípravou a realizací TŘH může pomoci metodik prevence, ale mělo by jít o výjimku nikoliv o pravidlo.

Závěrečné slovo (o wellbeingu)

Ve své praxi pozoruji fenomén, kdy v rámci odborných kruhů a zainteresovaných skupin (vč. MŠMT) dochází k přesunu důrazu od obrany proti něčemu negativnímu (prevence) na směřování k něčemu pozitivnímu. Odpověď na zdánlivý rozpor mezi směřováním k a obranou proti poskytuje školstvím nově objevené slovíčko well-being. Dospějeme-li k závěru, že třídnické hodiny by měly směřovat k zvyšování wellbeingu ve škole, tedy k cíli ryze pozitivnímu, musíme ovšem také otevřít naši mysl myšlence, že zvyšování wellbeingu se může taktéž dít cestou zabraňování negativních společenských jevů. Fenomén wellbeingu jednotlivého žáka je podle mě nicméně složitější a (v rámci školy) na něj má vliv více věcí, které se mnohdy překrývají. To je nicméně téma na jiný příspěvek.

Použité zdroje

Třídnické hodiny. (2024). <https://cedu.cz/polozka/tridnicke-hodiny>.

Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních, získáno z <https://msmt.gov.cz/file/38988/>.

Autorka:

PhDr. Tereza Lubasová, Ph.D.

info@psychologielubasova.cz

Sex O'Clock: Televizní seriál jako hybatel změny v chápání nutnosti sexuální výchovy – a to pro všechny

Karolina Garguláková Zalabáková

Projekt Sex O'Clock původně nebyl zamýšlen jako seriál pro komerční platformu. Mělo se jednat o populárně vzdělávací pořad, který měl ambici stát se obsahem v rámci veřejnoprávní televize.

Po několikaletých rešerších a odborných spolupracích se projekt dostal do péče mezinárodního programu zaměřeného na development filmů a TV seriálů pro cílovou skupinu mladých diváků, v rámci kterého se z původní myšlenky stal fikční seriál definovaný komediálním žánrem.

sex o'clock

Obrázek 1 Logo seriálu

Coming out ve zralém věku, těhotenství ještě před maturitou, nejasný sex s autoritou, vztah s partnerem ve věku svých rodičů, první pokusy o intimní styk, experimentování s psychedeliky, závislost na pornografickém obsahu, prodávání svých odhalených fotek, alkoholismus rodičů, obava svěřit se svou orientací, milování na prahu osmdesátky... a to jen některá z témat, kterými si postavy seriálu procházejí. Dotýkáme se bez ostychu vážných témat, bolestných společenských problémů. Přesto zůstáváme v komedii.

Každá série má 10 epizod, ta první byla premiérována na jaře v roce 2023. Na Vánoce 2024 se spouští řada druhá. Třetí – a finální – série vrcholící porodem šestnáctileté hrdinky by měla přistát na obrazovkách nejpozději do několika let.

Fotografie 1 Ukázka se seriálu

Fotografie 2 Ukázka se seriálu

Kromě samotného fikčního seriálu je zde také návazný obsah ve formě short web series, který je dostupný zdarma a online. V maximálně 4–5 minutách svižně osvětluje témata, které se dotýkají postav seriálu a často i diváků. Navíc propojuje s odbornými a nápomocnými institucemi.

Sex O'Clock s různými zákoutími diváckých preferencí komunikuje nečekanými způsoby: Kromě tradičních cest inzeruje i na Tinderu nebo platformě Pornhub. Souvisí to mimo jiné s motivací destigmatizovat různá sociální tabu související s naší sexualitou a prožívání intimních oblastí života.

Producentem seriálu je společnost Cinebonbon. Tvůrci seriálu jsou Karolina Zalabáková, Matěj Randár, režiséry jsou Jan Bártek a Karolina Zalabáková. Vysílatelem je televizní stanice NOVA a streamovací služba VOYO.

cinebonbon

Obrázek 2 Logo producentské společnosti Cinebonbon

VOYO

Obrázek 3 Logo streamovací služby VOYO

Autorka:

Karolina Garguláková Zalabáková, PhD.

karolina@cinebonbon.com

Ta „druhá“ modrá pilulka: PrEP

Marek Trčka

Boj proti epidemii má již několik let novou zbraň: takzvaný PrEP, což je zkratka pro pre-expoziční profylaxi. Je to velmi bezpečná, již dostupná a účinná metoda prevence, která již v mnoha rizikových komunitách po celém světě výrazně zpomalila šíření viru.

Jedná se o tablety modré barvy, které obsahují dvě účinné látky: emtricitabin a sůl tenofoviru. K dostání jsou pouze na lékařský předpis. Obě spadají do kategorie inhibitorů reverzní transkriptázy a již dlouhou dobu se používají při léčbě infekce HIV. Jejich preventivní užívání s dostatečným předstihem před stykem s infekčním člověkem však funguje i jako ochrana před uchycením viru v těle pacienta, což bylo potvrzeno mnoha studiemi z Evropy, Afriky i Asie na různorodých populacích (MSM, heterosexuální ženy, PWID). Existují dva způsoby užívání, avšak jak již bylo zmíněno, u obou je nutné užít léky ještě před stykem. Nejrozšířenější je režim Daily, kdy se každý den po dobu trvání rizika užije jedna tableta. Po sedmi dnech každodenního užívání je zaručena vysoká ochrana proti HIV. Druhý způsob je nárazový a je vhodný pro pacienty, kteří nemají styk příliš často. Tento tzv. On demand režim funguje následovně: 2–24 hod. před plánovaným stykem pacient užije 2 tbl najednou, za 24 hod po první dávce užije 3. tbl a za 48 hod. po první dávce užije 4. tbl. Oba způsoby mají srovnatelnou účinnost, ale u režimu On demand je větší riziko zapomenutí dávky.

Nežádoucí účinky jsou naštěstí vzácné. Nejčastěji se jedná o zažívací obtíže či cefaleu v počátku užívání, což obvykle do pár dní samovolně odezní. Výjimečně je popisován nefrotoxický účinek tenofoviru, po vysazení se však pacientům renální funkce obnovují. Především u starších pacientů kuřáků může PrEP ovlivňovat metabolismus kostí.

Další výhodou užívání PrEP je přístup k lékařské péči. Jak již bylo zmíněno, PrEP je léčivo na lékařský předpis, a tak každému receptu předchází kompletní venerologicko-infektologické vyšetření. Díky tomu je pacient pravidelně testován nejen na HIV ale i ostatní sexuálně přenosné infekce. Daří se nám tak v ambulanci zachytit vysoký počet asymptomatických infekcí, které by se jinak šířily v populaci. Mnoho odpůrců PrEPu namítá, že se jedná o drahá vyšetření, která finančně zatěžují zdravotnický systém. Opak je pravdou, PrEP výrazně šetří systému peníze tím, že zamezuje novým nakažám, jejichž doživotní léčba je mnohem nákladnější. Navíc samotný lék si hradí v plném rozsahu pacient a jeho cena se pohybuje mezi 600–1200 Kč za 30 tbl. (dle cenové politiky lékárny).

Závěrem je nutné zmínit, že PrEP je výborná metoda prevence, avšak kondomy, a pravidelné testování mají nadále důležitou a nezastoupitelnou roli v prevenci kterou PrEP doplňuje, ale nenahrazuje.

Autor:

MUDr. Marek Trčka

Česká společnost AIDS pomoc, z. s., PrEP-Point

marek.trcka@aids-pomoc.cz

Bakteriální Doxy PrEP/PEP – pro a proti

Ivo Procházka

Profylaxi rozumíme prevenci pomocí léčebných prostředků (léky, vakcíny). Preexpoziciční profylaxe je pak podání léčebných prostředků osobám ve vyšším riziku, kde v budoucnosti je reálné riziko, že se mohou setkat s ohrožením zdraví. Nemusí jít jen o infekční choroby, v širším slova smyslu sem patří i hormonální antikoncepce nebo užívání antimalarik v tropech.

Postexpoziciční profylaxe je méně častá. Znamená podání léčebných prostředků až poté, kdy ohrožená osoba již byla riziku vystavena, ale dosud je možná intervence. Typickým jevem je očkování proti vzteklině.

U zmiňované profylaxe je možné použití v obou způsobech, proto ji uvádíme jako PEP/PrEP.

Významné použití PrEP a PEP je v HIV medicíně – prenatální a postnatální profylaxe u plodů/děti HIV+ matek, Postexpoziciční profylaxe po profesionálním a sexuálním vystavení riziku nákazy a zejména v posledních letech PrEP u osob s možným rizikovým chováním (mladí heterosexuální dospělí bez stálého vztahu v zemích s vyšší prevalencí, u nás v Evropě pak hlavně komunita mužů majících sex s muži).

Na základě dobrých zkušeností s HIV profylaxí a současně nárůstem jiných sexuálně přenosných chorob (STIs) je snaha rozšířit tuto profylaxi do prevence ostatních, bakteriálních STIs.

První pokusy měly nikoli odborný, ale komunitní charakter. Z USA máme zprávy z první dekády 21. století, kdy se na sex party kromě drog dostávaly i léky (například Truvada pro HIV prevenci, navíc Viagra pro umožnění delší sexuální reakce a penicilin k prevenci syfilidy).

Od roku 2024 platí profylaktické doporučení CDC:

- Nejpozději do 48 hodin po riziku vzít 1 tbl 200 mg Doxycyklinu (jedná se o širokospektré tetracyklinové antibiotikum, případně je možné ho vzít i před rizikem. Dávka by se nikdy neměla zvyšovat, ale některá doporučení připouštějí další tabletu doxycyklinu 200 mg po 24 dalších 24 hodinách.
- Byl pak prokázán významný efekt na snížení výskytu syfilidy a chlamydiové infekce, méně významný pak na snížení kapavky (u níž lze předpokládat vysoký výskyt resistance, existují však lokální odlišnosti).
- Ne všichni odborníci toto stanovisko podpořili, případně ho podporují s rozpakami. Odmítavé stanovisko vyjádřili například němečtí venerologové. Hlavní obava se týká dalšího nárůstu bakteriální resistance (ta je již dnes příčinou 10-15% úmrtí na infekční choroby).

Nejčastější argumenty pro použití DoxyPrEPu:

- 1) snížení rostoucího výskytu STIs v některých komunitách (MSM), kdy ani nabídka širšího vyšetřování a nestigmatizující přístup nejsou dostatečné;
- 2) v důsledku sníženého výskytu STIs pokles HIV incidence, protože bakteriální koinfekce jsou významným faktorem přenosu;
- 3) zvýší pozornost prevenci;
- 4) převažující pozitivní reakce veřejnosti (snížení stigmatu), převedení metody z tabuizovaných míst do lékařských ordinací.

„Když si umíte na darknetu sehnat drogy, tak proč si neumíte sehnat antibiotika?“

Nejčastější argumenty pro použití DoxyPrEPu:

- 1) Obava z nárůstu bakteriální resistance (zatím nepotvrzené)
- 2) Při častém použití narušení přirozené imunity a bakteriálního mikrobiomu
- 3) Možný nárůst virových STIs? A kapavky?
- 4) Lékové interakce (u tetracyklinových antibiotik by se uživatel měl vyhnout mléku a alkoholu (to může být právě na sex party časté), ale i některým jiným lékům, otázkou zůstává interakce s novými psychoaktivními substancemi).

Jaké jsou možné kroky do budoucna:

- 1) „Džin byl vypuštěn a nelze ho vrátit zpět do láhve“;
- 2) Zlepšovat povědomí veřejnosti o STI, a dostupnost diagnostiky a léčby;
- 3) Destigmatizace STIs;
- 4) Vypracování národních guidelines včetně balancování rizik a benefitů;
- 5) Stimulovat vývoj k objevům vakcín (meningokoková vakcína chrání částečně i proti gonokokům);
- 6) Přesunout profylaxi z darknetu do ordinací včetně kvalitního poradenství (problémem může být čas ??).

Autor:

MUDr. Ivo Procházka, CSc.

Sexuologický ústav VFN a 1. LF UK Praha

Ivo.Prochazka@vfn.cz

Růžový Medailonek společnosti Růžový slon

Lenka Skolková

Růžový slon již 22 let provází světem sexu a intimity. Jakožto lídr v prodeji erotických pomůcek se dlouhodobě zaměřuje na vzdělávání české populace v oblasti sexu. Snaží se otevírat nová témata, kultivovat společenskou debatu a podporovat veřejnost při řešení různých sexuálních problémů. Růžový slon podporuje také různé neziskové organizace, vzdělávací a osvětové projekty, spolupracuje s desítkami lékařů a odborníků z různých oblastí.

O společnosti je možné říct také následující:

- Boříme tabu kolem sexu a šíříme osvětu v nejčtenějších českých médiích, na konferencích a eventech.
- V projektu *SexualniAsistence.cz* pomáháme hendikepovaným objevovat sexualitu.
- Účastníme se charitativních akcí – Havířovská desítka, pomáháme zvířatům – Moravskoslezský spolek na ochranu zvířat, podporujeme osvětu a organizace – Loono.
- Rozdáváme dárky, slevy a sběratelské magnetky. Pro věrné zákazníky máme levnější dopravu, slevu za recenzi a prodlouženou lhůtu na vrácení
- Slon vyhrál ocenění za nejdůvěryhodnější značku v kategoriích prodejců erotického zboží a umístil se na 31. místě nejrychleji rostoucích firem v Česku.
- Myslíme na ekologii a získali jsme certifikát udržitelného e-shopu (Růžový slon, 2024).

Obrázek 1 Logo společnosti

Použitý zdroj

Růžový slon. (2024). *O Růžovém slonovi – kdo jsme a co děláme.*
<https://www.ruzovyslon.cz/o-nas/>.

Autorka:

Lenka Skolková

Růžový slon s.r.o., PR oddělení

lenka.skolkova@ruzovyslon.cz

Medailonek společnosti Pink Lady

Lucie Flach

Společnost Pink Lady se díky síti svých proškolených Lady věnuje vzdělávání žen v bezpečí jejich domova v oblasti erotiky, intimity a sexu. To vše dokážeme pojmout empaticky, uvolněně a vtipně formou dámské párty.

Hlavním cílem naší práce je zkvalitňovat intimitu jedince či páru. Také i bořit tabu a otevírat témata, o kterých se ženy stydí mluvit i např. se svým partnerem či gynekologem. Učíme je, aby uměly a dokázaly mluvit o intimnostech, které je těší či naopak trápí. Pomáháme jim začít umět pečovat o vztah sama k sobě a vzbudily zapomenutou touhu.

Na našich akcích se mohou nejen dozvědět spoustu informací ohledně sexuality, ale též si diskrétně prohlédnout erotické pomůcky, doplňky, oblečky apod., kdy nabízíme i možnost nákupu.

Obrázek 1 *Logo společnosti*

Autorka:

Mgr. Lucie Flach

Pink Lady s.r.o.

flach@pinklady.cz

Část IV: Postery

Srovnání programů plánovaného rodičovství v zemích jižní Asie

Sylvie Chrtková

Plánované rodičovství

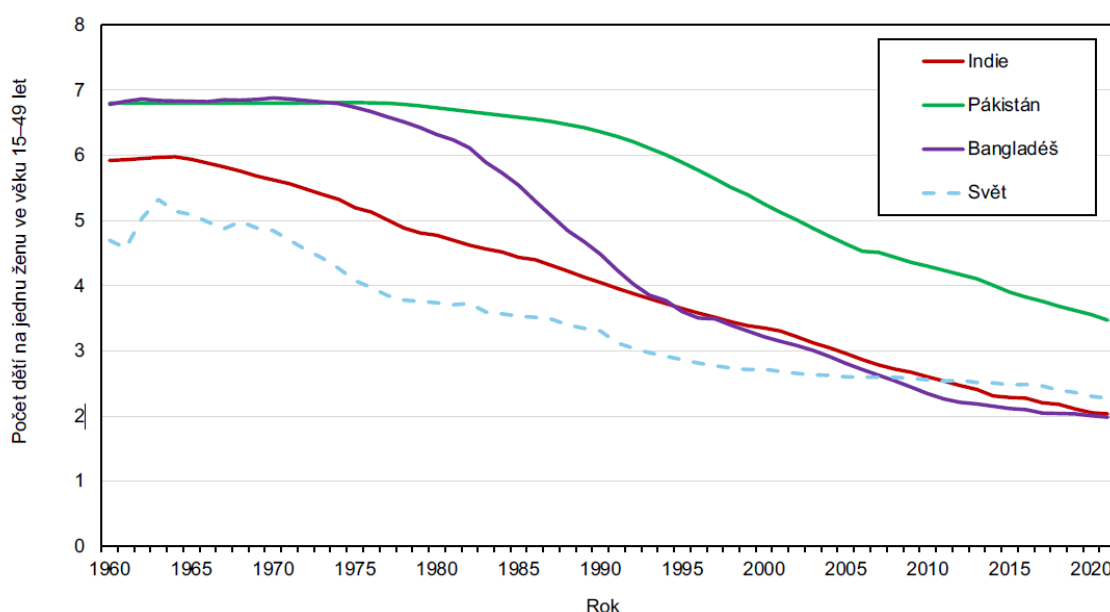
Plánování rodiny umožňuje párům i jednotlivcům přemýšlet nad velikostí rodiny, chtěným počtem dětí, načasováním prvního dítěte, či nad rozestupy mezi dětmi. V dlouhodobém měřítku pak plánování počtu dětí a dostatečných rozestupů mezi nimi vede ke snižování úhrnné plodnosti a populačního přírůstku, zlepšování zdraví a životní úrovně žen, mužů i dětí. Efektivním nástrojem pro šíření myšlenek plánování rodiny jsou programy plánovaného rodičovství.

Programy plánovaného rodičovství (PPR)

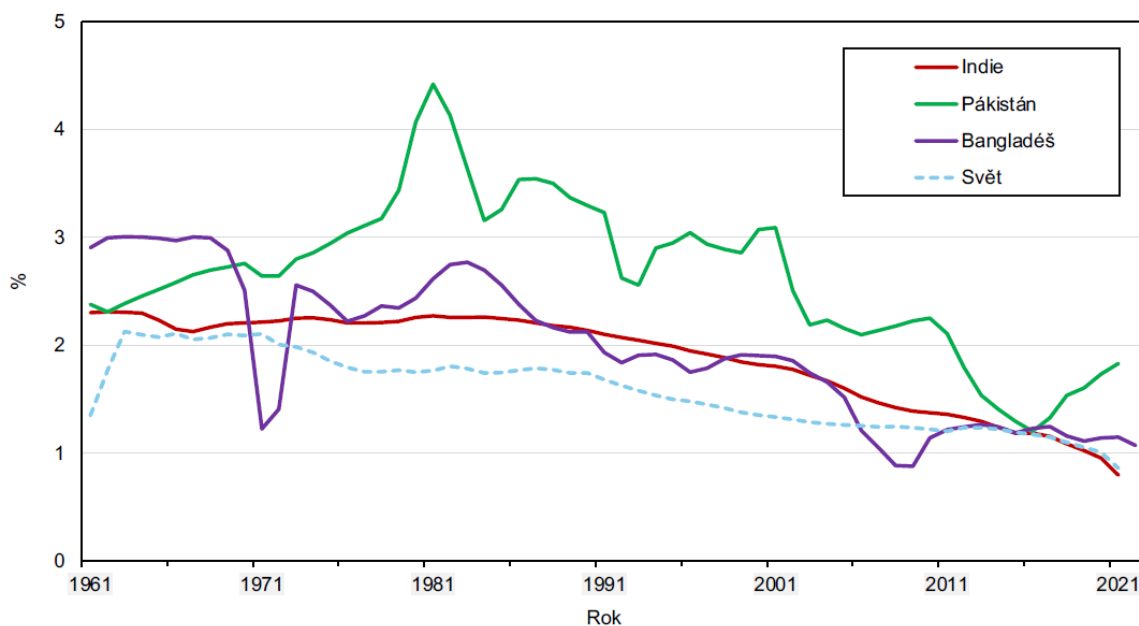
Hlavním cílem programů plánovaného rodičovství je regulace populačního růstu skrze snižování plodnosti. Nejkritičtější situace rychlého populačního růstu je v zemích s vysokou úhrnnou plodností, která vede k vysokému meziročnímu přírůstku populace. Jedná se o země s nižšími příjmy, jejichž infrastruktura a celková péče o reprodukční zdraví párů je velmi slabá.

Hlavní cíle programů plánovaného rodičovství:

- snížení úhrnné plodnosti a zpomalení populačního růstu;
- zvýšení prevalence antikoncepce;
- zlepšení sexuálního a reprodukčního zdraví;
- péče o matku a dítě;
- prodloužení doby mezi jednotlivými porody;
- rovnoprávnost žen.

Graf 1 Úhrnná plodnost: Indie, Pákistán, Bangladéš, svět, 1960–2021

Graf 2 Populační přírůstek: Indie, Pákistán, Bangladéš, Svět, 1961–2022

Programy plánovaného rodičovství v Indii, Pákistánu a Bangladéši

Indie, Pákistán a Bangladéš jsou země, které po 2. světové válce patřily do skupiny rozvojových zemí. Došlo v nich tak k opožděnému nástupu demografické revoluce, což v kombinaci s významnou pomocí vyspělých zemí v oblasti zdravotnictví způsobilo rychlý populační růst. Kvůli obavám z neudržitelného populačního růstu byly PPR v těchto zemích aplikovány již od 50. let 20. století, a mají tak nejdelší historii jejich fungování na světě. Všechny tři země zapojily plánování rodiny do svých pětiletých plánů ekonomického rozvoje a přijaly zpomalení populačního růstu za jednu z hlavních priorit. Přijaly všechny cíle PPR a zapojením různých nástrojů se snažily cíle méně či více naplňovat.

Výsledky

- Všechny tři země zahrnují PPR do svých zdravotních systémů, využívají mezinárodní pomoci a jako hlavní metodu využívají komunitní přístup.
- PPR ve všech sledovaných zemích stojí na stejných principech, ale vyskytují se méně významné rozdíly v dílčích oblastech PPR, viz tabulka 1.
- Na základě podobnosti PPR předpokládáme, že rozdíly v jejich efektivitě budou významněji souviset s kulturním a sociálním prostředím a strukturou populace v daných zemích.
- K nejmenšímu poklesu úhrnné plodnosti došlo v Pákistánu, k nejrapidnějšímu naopak v Bangladéši. Je tak patrné, že Bangladéš po oddělení od Pákistánu zvolila efektivnější zavádění PPR.
- Finanční podpora PPR, která je jedním z faktorů ovlivňujícím efektivitu PPR, se měnila v čase. Nejvyšších hodnot nabývala v 70.–90. letech 20. století v Indii a Bangladéši a v 60.–90. letech 20. století v Pákistánu.

- Období s nejintenzivnější finanční podporou PPR se odráží v poklesu úhrnné plodnosti, který byl ve všech zemích nejvyšší od 70. do 90. let 20. století.
- Roční populační přírůstek nejvíce poklesl v Indii nejméně v Pákistánu.
- PPR jsou pouze jedním z faktorů ovlivňujících pokles úhrnné plodnosti a populačního přírůstku. Mezi další faktory patří zvýšení úrovně zdravotnického systému a zrychlení ekonomického a sociálního rozvoje.
- V hodnocení efektivity PPR je tak potřeba brát v potaz i tyto faktory.

Tabulka 1 Společné rysy a rozdíly Programů plánovaného rodičovství v Indii, Pákistánu a Bangladéši

Společné rysy	Indie	Pákistán	Bangladéš
	1. Vládní závazky – všechny tři země se zavázaly, že PPR budou součástí jejich zdravotní systému 2. Mezinárodní pomoc 3. Komunitní přístup 4. Spojení zdraví a péče s programy plánovaného rodičovství v jeden sektor		
Rozdíly	Indie	Pákistán	Bangladéš
Vládní politiky a priority	Dobrovolnost v PPR	Vysoká nestabilita vlády a jejích prioritách	Priority v rámci socioekonomického rozvoje
Cíle	Snížení míry úmrtnosti matek a dětí, zvýšení používání antikoncepčních prostředků, dosažení náhrady populace	Snížení míry úmrtnosti matek a dětí, zvýšení používání antikoncepčních prostředků	Snížení míry úmrtnosti matek a dětí, zvýšení používání antikoncepčních prostředků
Zaměření	Důraz na služby plánovaného rodičovství	Důraz na vzdělání a informovanost o sexuálním a reprodukčním zdraví	Důraz na zapojení komunit a zmocnění žen
Dostupnost služeb	Rozsáhlý systém, zapojení veřejného i soukromého sektoru	Nedostatečné množství zdrojů a velmi limitovaná infrastruktura	Nízká úroveň s velmi rychlým posunem ke zlepšení
Úspěchy	Významný pokrok ve snižování míry úmrtnosti matek a dětí	Pomalý pokrok ve snižování míry úmrtnosti matek a dětí	Významný pokrok ve snižování míry úmrtnosti matek a dětí
Výzvy	Nízké používání antikoncepčních prostředků	Vysoká míra negramotnosti, zejména u žen	Nízké socioekonomické postavení žen
Kulturní a sociální faktory (antikoncepce)	Odlišné kulturní a sociální návyky se odrážejí v přístupu k užívání antikoncepce i v otázkách rodinného života		
Populace	Odlišná velikost populace s jinými charakteristikami ovlivňuje celkovou dynamiku společnosti		

Použitý zdroj:

World Bank. (2024, March 12). *Total Fertility Rate 1960–2021, Population growth (annual %) 1961–2022*.

Autorka:

Mgr. Sylvie Chrtková

Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

chrtkovsy@natur.cuni.cz

Trendy ve využívání asistované reprodukce: období před a v době pandemie covid-19

Adéla Volejníková

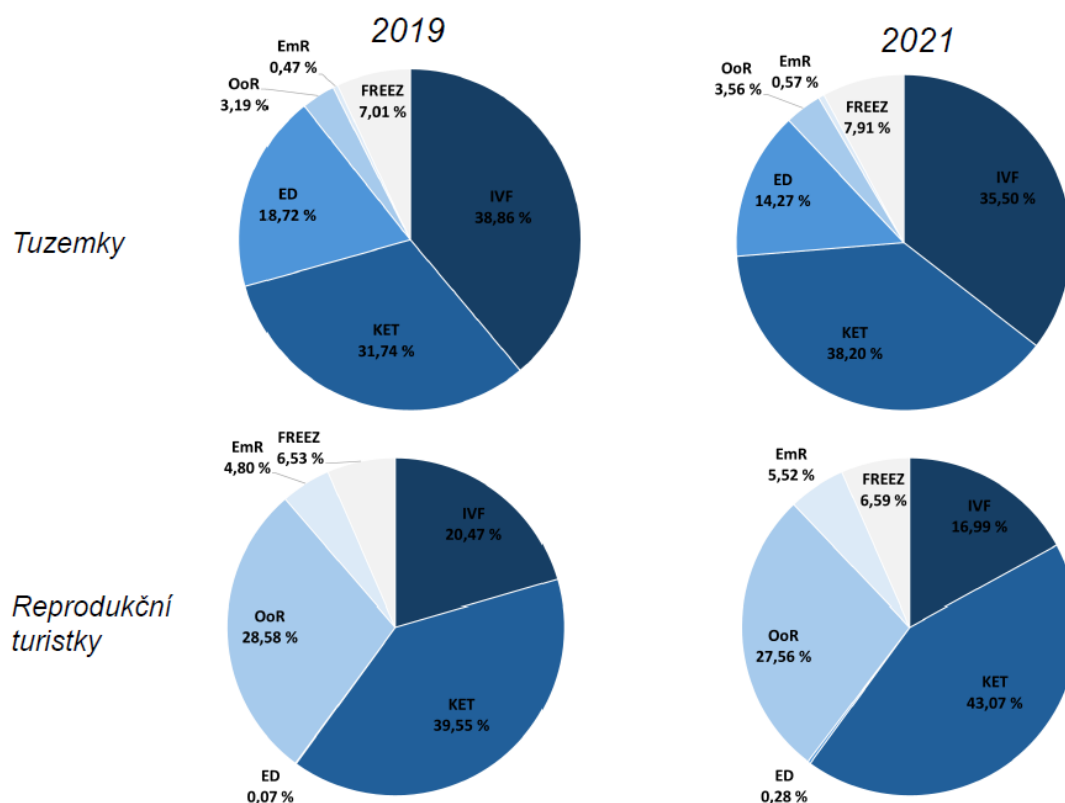
Teoretický rámec

- Asistovaná reprodukční technologie (ART) je označení pro veškeré procesy či léčebné postupy zahrnující in vitro manipulaci s lidskými oocyty, spermii nebo embryi za účelem dosažení těhotenství. ART se stala důležitou součástí demografické reprodukce.
- Přeshraniční reprodukční péče (CBRC, z anglického „cross-border reproductive care“) označuje proces poskytování služeb v oblasti plodnosti pacientům, kteří cestují za léčbou neplodnosti do zahraničí. Častými důvody pro CBRC je legislativa domovské země pacientů neumožňující podstoupení určité metody ART (zejména pokud jde o reprodukci prostřednictvím třetí strany – např. darování/přijetí darovaných oocytů), levnější léčba, absence čekací doby na zahájení léčby nebo kvalitnější a bezpečnější lékařská péče.
- Míra užívání ART v Česku se trvale drží ve vysokých číslech. V roce 2019 bylo Česko dokonce nejaktivnější zemí Evropy z hlediska počtu zahájených cyklů ART na milion obyvatel (3,6 tisíc cyklů). Česko je rovněž jednou z cílových zemí CBRC, jelikož více než třetina všech zahájených cyklů ART za rok připadá na cizinky.

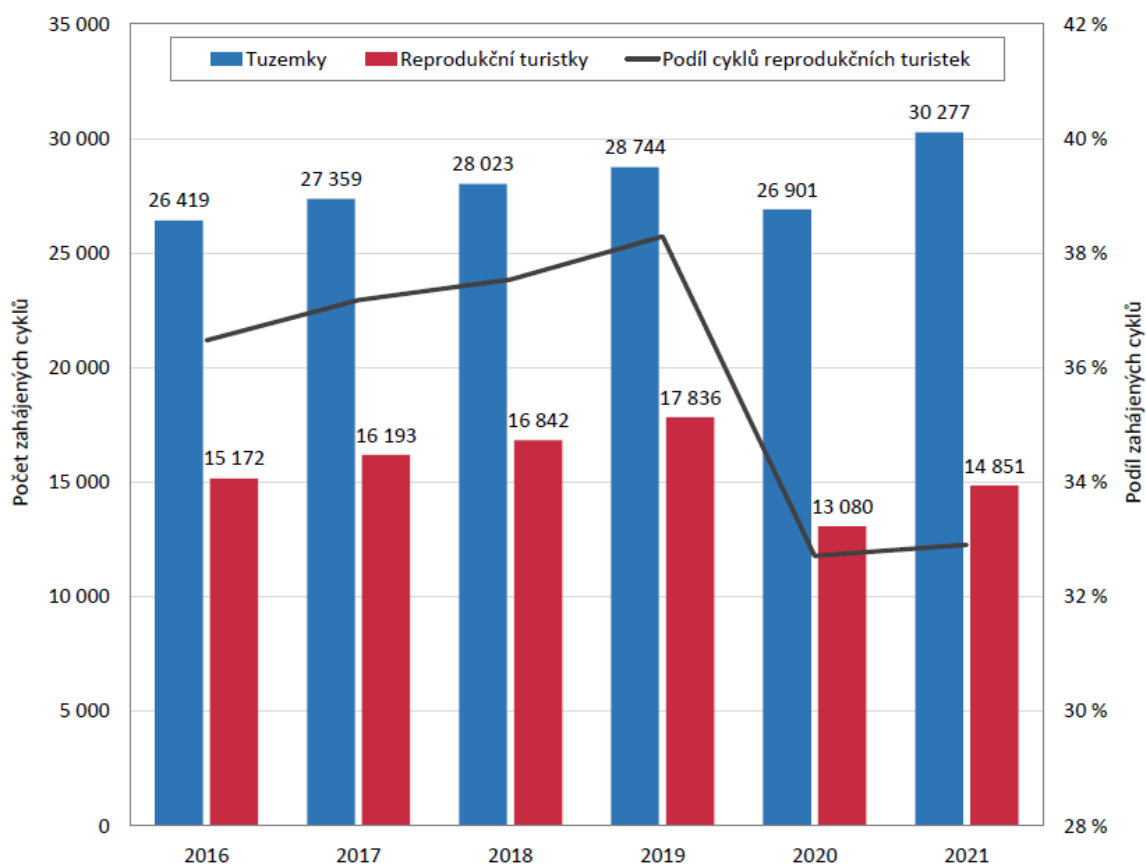
Jakým způsobem ovlivnila pandemie covid-19 trendy ve využívání asistované reprodukce v Česku?

Data

- Individuální anonymizovaná data o všech zahájených cyklech ART v Česku za období 2016–2021 z Národního registru reprodukčního zdraví (modul asistované reprodukce, ÚZIS ČR)
- Cykly ART: IVF (in vitro fertilizace), KET (kryoembryotransfer), ED (darování oocytů), OoR (přijetí darovaného oocytu), EmR (přijetí darovaného embrya), FREEZ (zmražení oocytů nebo embryí za účelem zachování plodnosti do budoucna)
- Definice „reprodukčních turistek“ a „tuzemek“:
 - Reprodukční turistkou je žena, jejíž země současného pobytu není Česko a zároveň nemá české občanství a zároveň její cyklus ART není hrazen z veřejného zdravotního pojištění.
 - Tuzemkou je označována žena, jejíž současný stát pobytu je Česko a/nebo má české občanství a/nebo je její cyklus ART hrazen z veřejného zdravotního pojištění.

Graf 1 Struktura cyklů asistované reprodukce dle metody ART v Česku, 2019 a 2021

Graf 2 Vývoj počtu cyklů asistované reprodukce v Česku, 2016–2021

Výsledky

- V letech 2016–2019 se podíl cyklů ART zahájených u reprodukčních turistek pohyboval v rozmezí 36–38 %. V době pandemie covid-19 se tento podíl snížil o zhruba 3–5procentních bodů na 33 %. Důvodem jsou zavedená protipandemická opatření, jež omezovala cestování i provoz center ART. I přes to byl v roce 2021 zaznamenán dosud nejvyšší počet zahájených cyklů ART u tuzemek (přes 30 tisíc).
- Struktura cyklů asistované reprodukce dle využití metody ART nebyla pandemií covid-19 ovlivněna, zatímco pořadí zemí, které se podílejí na reprodukční turistice v Česku nejvýznamněji, ano.

Tabulka 1 Pořadí zemí dle nejvyššího podílu na přeshraniční reprodukční péči poskytované v Česku, 2019–2021

2019			
Pořadí	Země	Počet cyklů	Podíl cyklů (%)
1.	Německo	5 188	29,09
2.	Itálie	1 553	8,71
3.	Slovensko	1 401	7,85
4.	Velká Británie	1 248	7,00
5.	Francie	1 214	6,81
6.	Maďarsko	998	5,60
7.	Srbsko	962	5,39
8.	Irsko	811	4,55

2020			
Pořadí	Země	Počet cyklů	Podíl cyklů (%)
1.	Německo	3 913	29,92
2.	Slovensko	1 251	9,56
3.	Francie	1 106	8,46
4.	Maďarsko	963	7,36
5.	Itálie	864	6,61
6.	Polsko	818	6,25
7.	Velká Británie	769	5,88
8.	Rakousko	621	4,75

2021			
Pořadí	Země	Počet cyklů	Podíl cyklů (%)
1.	Německo	4 035	27,17
2.	Francie	1 272	8,57
3.	Polsko	1 261	8,49
4.	Slovensko	1 211	8,15
5.	Itálie	1 125	7,58
6.	Maďarsko	983	6,62
7.	Velká Británie	822	5,53
8.	Rakousko	652	4,39

Použitý zdroj

NRAR. (2016–2021). *Anonymizovaná individuální data z Národního registru asistované reprodukce, poskytnuta řešitelům z KDGD PŘF UK pro vědecké účely v rámci řešení projektů GAČR.*

Autorka:

Mgr. Adéla Volejníková

Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

volejniad@natur.cuni.cz

Srovnání vývoje potratovosti v Česku a na Slovensku v letech 1993–2022

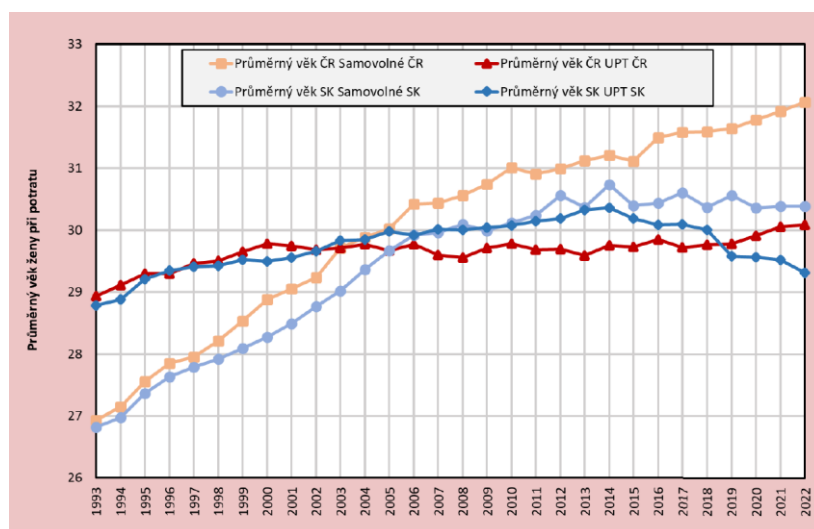
Bára Idlbeková

Výzkumné otázky

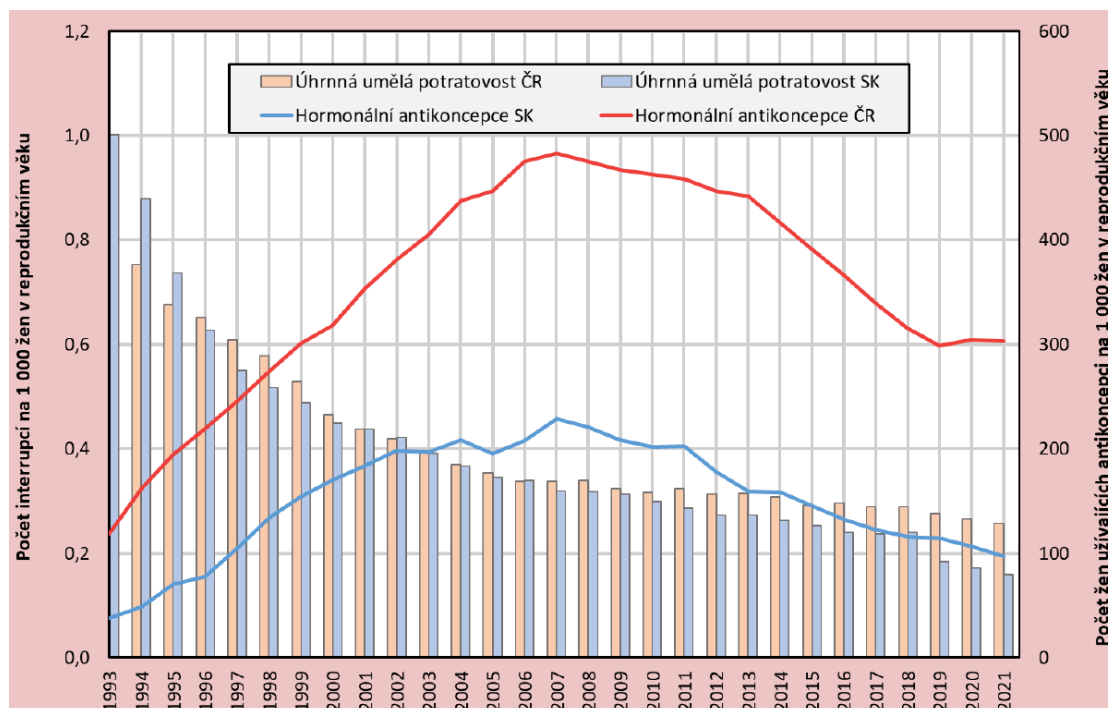
- Pokračovalo sblížování (konvergence) populace ČR a SR v interrupčním chování i po roce 2008?
- Jak se změnila role metod kontroly plodnosti v kontextu nízké plodnosti? Jak se vyvíjela intenzita užívání moderních antikoncepčních metod po roce 2008 a do jaké míry došlo ke sblížení v antikoncepčním chování obou populací?
- Které z vybraných sociálně demografických faktorů jsou statisticky významné v postojích společnosti k interrupcím?

Výsledky

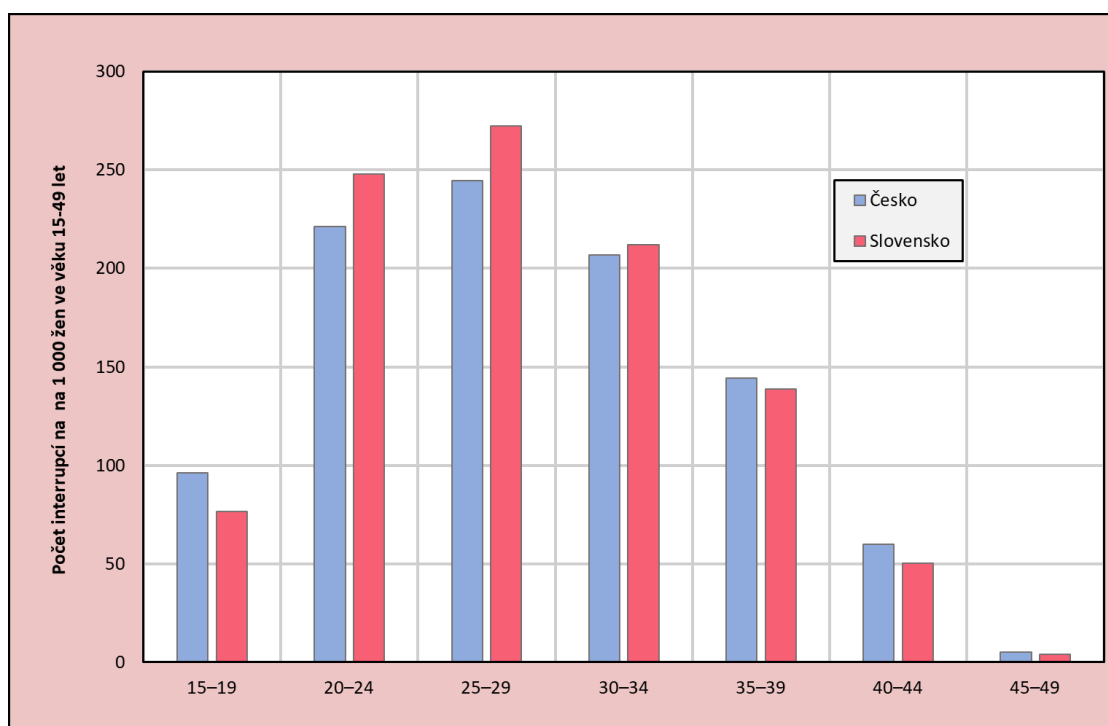
- Klesající trend umělé potratovosti stále pokračuje u obou zemí, avšak již ne v přímé závislosti na zvyšování prevalence hormonální antikoncepce. K poklesu dochází pravděpodobně v souvislosti s formováním pozdního reprodukčního modelu nebo se změnami v partnerském a sexuálním chování a s uplatňováním zdravého životního stylu.
- Průměrný věk žen při umělém přerušení těhotenství v celém průběhu sledovaného období v obou zemích různě mírně kolísal, nicméně celkově měl spíše rostoucí tendenci. Nutno ale podotknout, že se průměrný věk žen při interrupci v průběhu analyzovaných let zvýšil jen o pouhý jeden rok. Daleko intenzivnější nárůst průměrného věku žen proběhl ve slovenské i české populaci v případě samovolného potratu.
- Pokles intenzity umělé potratovosti dokládá i pokles měr umělé potratovosti podle věkových skupin žen v obou zemích do roku 2022 a mírný posun intenzity do vyšších věkových kategorií.

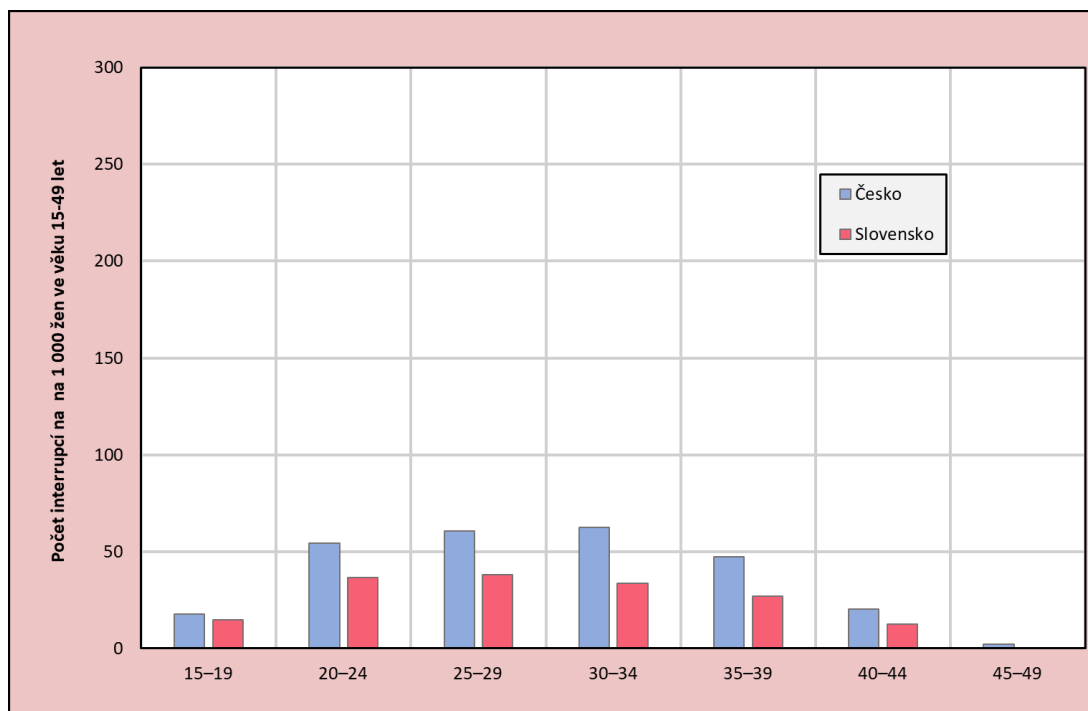
Graf 1 Vývoj průměrného věku žen při samovolném potratu a interrupci

Graf 2 Vývoj užívání antikoncepce na 1 000 žen v reprodukčním věku a úhrnná umělá potratovost

Graf 3 Míry umělé potratovosti žen podle věkových skupin v roce 1993

Graf 4 Míry umělé potratovosti žen podle věkových skupin v roce 2022

Tabulka 1 Postoje společnosti k interrupcím v Česku a na Slovensku a podíl souhlasných odpovědí k roku 2017

Postoje společnosti k interrupcím	Česko	Slovensko	Česko	Slovensko
	Exp (B)	Exp (B)	Ospravedlnění interrupcí (v %)	Ospravedlnění interrupcí (v %)
Pohlaví				
Muž	1	1	30,3	12,0
Žena	0,679**	1,128	27,8	12,7
Věková skupina				
18-29	1	1	33,0	19,7
30-44	1,430	0,637	35,7	15,4
45-59	1,240	0,615	30,4	13,1
60+	1,116	0,428*	21,8	7,1
Vzdělání				
Nizké	1	1	21,3	7,2
Střední	1,060	1,529	29,0	12,4
Vysoké	0,737	1,291	31,1	16,9
Ospravedlnění homosexuality				
Ano	9,008***	13,381***	54,6	50,6
Ne	1	1	11,9	6,5
Věřící osoba				
Ano	1	1	22,4	10,3
Ne	1,477**	2,045***	33,1	20,7

Použitý zdroj

Český statistický úřad.

EVS 2020 - European Values Study 2017: Integrated Dataset. GESIS Data Archive.

Národné centrum zdravotníckých informácií.

Statistický úřad slovenskej republiky.

Ústav zdravotníckých informácií a štatistiky.

Autorka:

Mgr. Bára Idlbeková

Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

volejniad@natur.cuni.cz

Část V:

Anotace dalších vystupujících

Soubor anotací dalších vystupujících

Duševní zdraví LGBTQ+ lidí v kontextech Česka a Evropy

RNDr. Michal Pitoňák, Ph.D. (keynote speaker)

Příspěvek se zaměřuje na prezentaci dat získaných v rámci výzkumných aktivit Národního ústavu pro duševní zdraví.

Aktuální revize Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání s akcentem na vzdělávací obor Výchova ke zdraví a bezpečí

doc. Mgr. Michaela Hřivnová, Ph.D.

Jaká je aktuální koncepce implementace problematiky výchovy k sexuálnímu a reprodukčnímu zdraví v revidovaném kurikulu RVP ZV? Analýza stávající podoby RVP ZV, dominantně vzdělávací oblasti Člověk, zdraví a bezpečí a vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví a bezpečí. Evaluace výčtu vzdělávacích kompetencí v RVP ZV a detekce absence kompetence k podpoře a ochraně zdraví.

Malý krok pro pedagoga – velký krok pro dítě

Bc. Jiří Létal, Jaroslav Raušer

Hudba a duševní zdraví dětí. Referát se bude věnovat vztahu učitel – žák v oblasti hudební výchovy a jeho proměny tam, kde učitel využívá digitální kompetence. Poznatzky vycházejí z projektů Melodize a Melodica.

Děti a násilí v reflexi kvalitativního a kvantitativního výzkumu

Mgr. Blanka Nyklová, Ph.D., Mgr. Dana Moree, Dr.

V příspěvku představíme závěry kvalitativního výzkumu Děti a násilí v blízkých vztazích, který se zaměřil na zkušenosti mladých dospělých, kteří jako děti zažívali domácí násilí. Domácí násilí mělo různé formy, v řadě případů velice závažné (sexualizované, fyzické, psychické, sociální i ekonomické násilí), přesto jej za domácí násilí naprostá většina institucí nevyhodnotila. Hodnocení se radikálně změnilo až po dosažení 18 let věku. Zároveň představíme i dílčí výstupy z reprezentativního šetření Kvalita života a pocit bezpečí. Zaměříme se zejména na oblasti, jež se nějakým způsobem dotýkají zkušenostem s násilím, v němž figurují děti, a to zejména jako svědci násilí mezi rodiči.

Sex je vtipný slovo – sexuální výchova pozitivně a zábavně

Lenka Pejchalová

Družstevní nakladatelství IDEA představí ve svém příspěvku především knihu Sex je vtipný slovo, která do České republiky přináší něco zcela unikátního. Ukazuje sexuální výchovu jako téma, které není jen o reprodukci, ale mnohem více o emocích, vzájemném respektu a jedinečnosti prožívání. Komunikuje témata sexuální

výchovy pozitivně a s vědomím velké rozmanitosti toho, jak mohou vypadat naše těla a jak můžeme prožívat přitažlivost a lásku. Kniha Sex je vtipný slovo je součástí trilogie, představeny tedy budou i další dvě knihy z edičního plánu nakladatelství.

Když na začátku přichází konec

Mgr. Tereza Siegelová

Perinatální ztráta je těžkou a bolestnou zkušeností, která zasáhne rodiče plánující rodičovství. Jak se však v těchto chvílích zachovat a jakou pomoc mohou rodiče očekávat? Existuje Systém psychosociální intervenci služby (SPIS), jehož intervenci pomáhají rodičům zvládat první okamžiky po ztrátě dítěte. Součástí péče je třeba práce s memoryboxem a následně předání do další péče odborníkům. Cílem prezentace je nabídnout vhled do podpurných mechanismů, které rodičům v akutní fázi těchto tragických okamžiků.

Bavme se. Bez rozpaků.

Mgr. et Mgr. Kamila Šimková

Příspěvek se zaměřuje na představení nástroje Bez rozpaků. Ten byl adaptován z norského modelu Play It Right a slouží k práci s dětmi a mladými lidmi v oblastech spojených se sexualitou, intimitou a vztahy. Poradenský nástroj je určen pro vychovatele a vychovatelky v dětských domovech, sociální pracovníky a pracovníce v nízkoprahových zařízeních, učitele a učitelky a další odborníky, kteří potřebují bezpečně a důvěrně otevírat často tabuizovaná témata. Má podobu boxu s tematickými kartami a dalšími prostředky, které pomáhají regulovat emoce. Umožňuje otevřenou diskuzi, což je klíčové pro pochopení postojů mladých lidí a podporu zdravého vývoje jejich názorů na sexualitu. Nástroj lze využít jak ve skupinové práci, tak při individuálním přístupu v různých prostředích.

Pomocník alebo hrozba? Digitálne technológie v partnerských vzťahoch

Mgr. Veronika Valkovičová, PhD., Mgr. Zuzana Sekeráková Búriková, PhD., Mgr. Viera Poláková

Aktuálny výskum násilia v partnerských vzťahoch poukazuje na silnejúcu prítomnosť digitálnych technológií ako nástrojov monitorovania a kontrolovania. Nezriedka sú takýmto spôsobom zneužívané súkromné prístupové informácie, ktoré obeť dobrovoľne alebo pod nátlakom s partnerom/kou zdieľala. Cieľom tejto štúdie je predstavenie výsledkov online reprezentatívneho výskumu na slovenskej populácii (vek 16+) s ohľadom na prevalenciu tohto typu rizikového správania. Ukazuje sa, že zásadné rozdiely v rizikovom správaní sa objavujú s ohľadom na vek, či život v stabilnejšom zväzku (napr. manželstvo alebo spoločná domácnosť). To nás vedie k záverom, že je kľúčové o téme digitálnych hraníc vzdelávať nielen staršiu generáciu, ale už mladšie ročníky v rámci vzťahovej a sexuálnej výchovy.

Soubor anotací workshopů

Metoda SEMAFOR a její použití (nejen) v sexuální výchově

PhDr. Tereza Lubasová, Ph.D.

Ryze praktický workshop o metodě SEMAFOR, která má své využití napříč preventivními (a dalšími) tématy. Přijďte zjistit jejich 5 zásadních výhod a vyzkoušet si minimálně 5 verzí jejího použití v praxi.

Metodiky RRRR – rozvoj socio-emočního učení

Bc. et BcA. Klára Kujanová

V rámci workshopu se seznámíte s metodikami, které nabízí pedagogům pestrou škálu aktivit pro rozvoj socio-emočního učení pro všechny ročníky ZŠ i SŠ. Zaměříme na se témata genderu a identity, která jsou nedílnou součástí těchto metodik a ukážeme si, jak témata průřezově zařadit do výuky.

Wellbeing a bezpečné prostředí ve škole v kontextu genderu a identity

Bc. et BcA. Klára Kujanová

Workshop bude rozdělen na dvě části – jedna se zaměří na komunikaci citlivých témat a podporu bezpečného prostředí. Druhá bude směřovat k pedagogům a péči o jejich wellbeing; především v situacích, kdy řeší ve škole náročná témata, jakými mohou být gender a identita.

32. celostátní kongres k sexuální výchově

s podtitulem
„Wellbeing, edukace & sexualita“

Sborník příspěvků

Editor: PaedDr. Bc. Martin Knytl, Ph.D., MBA, MCS

Rok vydání: 2024

Místo vydání: Praha

Vydavatel: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu

Počet stran: 177

Vydání: první

© Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, z. s., 2024

ISBN 978-80-907936-5-1 (online; pdf)
ISBN 978-80-907936-4-4 (brožovaná vazba)

